

Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

Бойчук Христина Василівна

Стратегії сталого розвитку туризму

Спеціальність 8.03050301 – Міжнародна економіка
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”

Студент групи МЕМТзмі-54

Бойчук Х.В.

(підпис)

Науковий керівник

д.е.н., доцент

Куриляк В.Є.

(підпис)

Дипломну роботу допущено

до захисту

„___” _____ 20__ р.

Зав. кафедри

Куриляк В.Є. _____

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ:	
1.1. Основи сталого розвитку в умовах глобалізації.....	7
1.2. Принципи сталого розвитку туризму.....	20
1.3. Міжнародні та національні інституції в регулюванні розвитку туризму.....	29
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ:	
2.1. Моніторинг розвитку туристичної галузі України.....	42
2.2. Етапи формування та реалізації національної стратегії сталого розвитку туризму.....	58
2.3. Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку туризму.....	71
Висновки до розділу 2.....	79
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ:	
3.1. Перспективи сталого розвитку туризму в Україні.....	81
3.2. Інноваційна стратегія як складова сталого розвитку туризму.....	92
3.3. Соціокультурні та екологічні проблеми та наслідки сталого розвитку туризму в Україні (на прикладі Прикарпатського регіону).....	118
Висновки до розділу 3.....	130
ВИСНОВКИ.....	134
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	139

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Туристична галузь є однією з найперспективніших щодо темпів зростання галузей національної економіки. Україна володіє потужним туристично-рекреаційним потенціалом (кліматичними, водними, орографічними, приморсько-пляжними, біотичними, ландшафтними, бальнеологічними, фітолікувальними, спелеологічними природними та історично-краєзнавчими ресурсами), що створює сприятливі умови для розвитку туристичної діяльності. Проте, застарілий матеріально-технічний комплекс (70% якого потребує реконструкції та відновлення); невідповідність сервісу міжнародним стандартам; неорганізованість та несистемність формування індустрії відпочинку та розваг (лева частина ТРК спрямована на лікувально-реабілітаційний туризм); занедбаність історико-культурних туристичних ресурсів (ІКТР) і відсутність державного механізму використання ІКТР приватним капіталом, що могло би на зразок країн Західної Європи вирішити проблему збереження історико-культурної спадщини та підвищити привабливість ІКТР для туристичної сфери; хаотичність забудови туристично-рекреаційних зон та недотримання санітарно-гігієнічних норм при цьому призводить до їх екологічного перевантаження і актуалізує проблему екологічної безпеки; низка проблем у чіткому визначенні статусу сільського зеленого туризму, що за підтримки держави міг би одночасно вирішити проблему вимирання сільських місцевостей та підвищення рівня зайнятості і добробуту населення є очевидними перешкодами успішному розвитку туристичної галузі.

В останні роки на розвиток світової економіки деструктивно вплинули не тільки негативні ланцюгові перетворення, що стали наслідками світової економічної кризи, але й низка так званих «зовнішніх» причин економічної циклічності (природні катаклізми, політична нестабільність, громадянський неспокій), які зазвичай є мало непередбачуваними та неочікуваними. При цьому зростаюча роль останніх звужує часовий формат стратегічного

прогнозування тенденцій світового економічного розвитку та зумовлює необхідність пошуку нових шляхів збереження існуючих та отримання додаткових конкурентних переваг кожною окремою національною економікою. При цьому розвиток будь-якої сфери економіки повинен базуватись на концепції сталого розвитку, яка є сьогодні основним вектором розвитку у глобальному масштабі, зумовлена необхідністю встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації.

Проблема сталого розвитку є особливо актуальною в туризмі, бо сьогодні туризм сьогодні – це дещо більше, ніж просто подорожі, він увійшов до першочергових потреб людства, оскільки здатний вирішувати одну з глобальних потреб сучасності – проблему ефективного тайм-менеджменту, відкриваючи можливості паралельно та одночасно ефективно реалізувати дві функції – соціального характеру (оздоровчу, духовну та гуманітарну) та професійно-ділову (укладання угод, проведення нарад, вирішення стратегічних завдань тощо). Сучасний посткризовий етап розвитку економіки України потребує активного пошуку дієвих чинників макроекономічної стабілізації, належного відновлення обсягів виробництва та забезпечення подальшого зростання національного господарства. Очевидно, що перспективним напрямом державної політики є посилення конкурентоспроможності регіональних економік з подальшим розвитком міжрегіонального співробітництва

Тому ядром формування довгострокових конкурентних переваг на національному та регіональному рівнях, що визначає рівень міжнародної конкурентоспроможності держави, сьогодні має бути концепція інноваційності розвитку всіх сфер суспільного життя на основі гнучких форм

кооперації, координації та інтеграції спільних дій окремих суб'єктів господарської діяльності на принципах сталого розвитку суспільства.

Інтерес до проблем сталого суспільства загалом та туризму, зокрема, його регулювання та управління на макро- та макрорівнях з кожним роком зростає, що відображено у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: Демяненко С.Р., Круглов М.І., Герасименко В.В., Балабанова І.Т., Амоша О.І., Данильчук В.Ф., Кліяненко Б.Т., Мальська М.П., Цибух В.Г., Федорченко В.К. та інші.

Метою роботи є дослідження, аналіз, систематизація та оцінка світового досвіду та вітчизняної практики формування стратегії сталого розвитку туризму у контексті загальносвітової тенденції моделювання сталого розвитку суспільства.

Досягнення мети зумовлює необхідність виконання таких **завдань**:

- дослідження і аналіз теоретико-концептуальних засад сталого розвитку міжнародного туризму, основ та принципів сталого розвитку в умовах глобалізації;
- визначення місця і ролі міжнародних та національних інституцій в регулюванні сталого розвитку туризму;
- дослідження і оцінки механізму забезпечення сталого розвитку туризму в Україні;
  - здійснення моніторингу розвитку туристичної галузі України;
  - визначення та обґрунтування перспектив сталого розвитку туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є стратегії сталого розвитку туризму.

Предметом дослідження є процес формування стратегії сталого розвитку туризму та механізм оцінки її соціально-економічної ефективності.

Методи дослідження. Нормативно-інформаційною базою дослідження є закони України та інші нормативні акти, постанови КМУ та укази президента України з питань регулювання сталого розвитку туристичної галузі України, статистичні джерела, рекомендації Світової організації

торгівлі і Всесвітньої туристичної організації у сфері статистики й понятійного апарату туристичної індустрії,

Для виконання поставлених у роботі завдань використані наступні методи: системного аналізу, узагальнення, синтезу, порівняння та групування даних, графічний метод, методи логічного, і економічного аналізу, прогнозування.

Наукова новизна проведених у роботі досліджень полягає у систематизації поглядів науковців та практиків на проблематику сталого розвитку міжнародного туризму.

Практична значущість отриманих результатів знаходить своє відображення у запропонованих та обґрунтованих перспектив розвитку туризму на основі інноваційного підходу до розробки стратегії сталого розвитку туризму.

Результати дослідження оприлюднені на Третій всеукраїнській науковій web-конференції молодих вчених, аспірантів і студентів «Особливості розвитку регіонів України в нових економічних умовах» (м.Сімферополь, 2012 р.).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Основи сталого розвитку в умовах глобалізації

Концепція сталого розвитку суспільства є сьогодні основним вектором розвитку у глобальному масштабі. Сталий розвиток (англ. Sustainable development) – загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації.

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найбільш перспективною ідеологією 21 століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Сталий розвиток — це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний. Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах [79]:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.
2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф — злидні, які стали у світі звичайним явищем.
4. Необхідно налагодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.
5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

Сьогодні концепція сталого розвитку суспільства активно впроваджується в життя. Приклади втілення постулатів концепції наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Приклади втілення Концепції сталого розвитку суспільства у XXI ст.

1	Будівництво доріг, будівель має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень — щоб не погіршувати стан довкілля.
2	Зростання виробництва зерна не повинно супроводжуватися виснаженням чи іншим погіршенням якості ґрунту.
3	Видобування корисних копалин (наприклад металевих руд, вугілля) має супроводжуватися створенням підприємств, що не залежать від цього видобутку. Таким чином, щоб після вичерпання майбутні покоління (а часто й поточні) не мали економічних проблем.
4	У приватному сенсі — заробітна плата повинна компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршене через виконувану роботу.
5	Медичні препарати та хірургічні операції повинні не лише вирішувати поточну проблему, але й не призвести до погіршення стану здоров'я пацієнта у майбутньому, часто це включає і здоров'я наступних поколінь.
6	Навчання та використання праці жінок не повинне приводити до відмови від виконання основного обов'язку — народження дітей. Фактично найбільша шкода, яка може бути завдана майбутнім поколінням — це пряме їх знищення.

Усвідомлення необхідності узгодження та координування дій на глобальному рівні прийшло у минулому столітті. Еволюція поглядів на Концепцію сталого розвитку представлена в табл.1.2.

Відповідно до уточненого визначення (ВТО, 2004 р.) сталий туризм має [79]:

1) оптимально використовувати природні ресурси, які є ключовими для розвитку туризму, підтримуючи основні екологічні процеси та допомагаючи зберегти природну спадщину та біорозмаїття;

2) поважати соціально-культурну автентичність приймаючих громад, зберігати їх набуту культурну спадщину і традиції;

3) забезпечити довготривалі економічні явища, що надають соціально-економічні переваги всім зацікавленим сторонам, наприклад, стабільне працевлаштування, можливості для заробітку грошей, соціальні послуги для приймаючих громад та для подолання бідності [57].

Сталий розвиток має чотири виміри, які тісно пов'язані між собою:

- Соціальний, що показує взаємозв'язок людей, зокрема рівність та повагу до прав інших.
- Економічний, тісно пов'язаний із системами, що забезпечують виживання людини (робота та гроші)
- Екологічний (природний), який фокусується на системах, що підтримують життя планети.
- Політичний (інституційний), що означає демократичне правління і прийняття рішень з питань використання природного та створеного людиною середовища.

Таблиця 1.2.

**Еволюція поглядів щодо становлення сучасної
Концепції сталого розвитку**

Період	Подія	Основні положення
1968 р.	за ініціативою італійського економіста і підприємця доктора Ауреліо Печчеї засновано Римський клуб	є міжнародною, неприбутковою, неурядовою організацією, що об'єднує науковців, економістів, бізнесменів, службовців міжнародних організацій, з усіх п'яти континентів, які переймаються актуальними проблемами людства — політичними, економічними, соціальними, екологічними, технологічними і культурними, та їх аналізом і прогнозуванням в контексті «світової проблематики» Принципи: <ul style="list-style-type: none"> - глобальний погляд на комплексні, масштабні світові проблеми, що відображає дедалі зростаючу взаємозалежність країн в рамках єдиної планетарної системи; - міждисциплінарний («холістичний») підхід та розгляд сукупності актуальних проблем — політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, культурних і соціо-психологічних в їхній взаємодії як частин єдиного цілого; - розгляд довгострокових наслідків нинішніх проблем, а також політичних рішень і практичних заходів, що знаходяться в арсеналі сучасної політики/
1972 р.	доповідь Римського клубу Limits to Growth («Межі зростання»). Доповідь була перекладена більш ніж 30 мовами і видана загальним накладом понад 12 млн. примірників.	доповідь торкається довгострокових наслідків глобальної тенденції зростання населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля. Закладено основу сучасної концепції «сталого розвитку». Принципи: 1) За збереження існуючих тенденцій зростання населення, обсягів виробництва, виснаження ресурсів та забруднення довкілля приблизно в середині ХХ сторіччя буде досягнута фізична межа зростання на планеті Земля з подальшим різким та неконтрольованим зменшенням населення, економічним занепадом і деградацією екосистем. 2) Зміна свідомості людей (системне мислення тощо) дозволить перейти до економічної, соціальної та екологічної стабільності.
1972 р., Стокгольм	Конференція ООН з навколишнього середовища — створення ЮНЕП (Програма ООН з	початок розвитку екологічної політики і дипломатії, права навколишнього середовища, створення органів влади з питань навколишнього середовища.

	навколишнього середовища, UNEP — United Nations Environment Programme)	
1980-ті р.р.	Монографія Германа Дейлі «Поза зростанням: економічна теорія сталого розвитку»	інноваційна економічна теорія сталого розвитку. Сталий розвиток пропонується розглядати як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу).
1980-ті р.р.	Дослідження з екологічної безпеки як частини національної і глобальної безпеки.	Проблема екологічної безпеки виходить на перший план при формуванні стратегії сталого розвитку нації
1980 р.	прийнята ВСОП (Всесвітня стратегія охорони природи) за ініціативою ЮНЕП, МСОП (Міжнародного союзу охорони природи), Всесвітнього фонду дикої природи	перша згадка про стійкий розвиток у міжнародному документі.
1987 р.	доповідь МКНСР (Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку) «Наше спільне майбутнє»	Визначено: 1) базове формулювання поняття «сталий розвиток» — забезпечення потреб нинішнього покоління без завдання шкоди можливості майбутнім поколінням задовольняти свої власні потреби. 2) основна ідея людських суспільств має полягати в активізації пошуку кращого життя, добробуту. Сталий розвиток – це розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і гарантує таку ж можливість майбутнім поколінням
Лідсі, Англія, 1990 р.	Конференція “Тіні зеленого кольору”	Обговорюється питання розвитку зеленого туризму як пріоритетного серед інших видів туризму у контексті виконання принципів сталого розвитку суспільства загалом
1991 р., жовтень	друге видання ВСОП (Всесвітньої стратегії охорони природи)	підкреслюється, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій і різноманітності природних систем, від яких залежать біологічні види.

	— «Турбота про планету Земля — Стратегія стійкого життя»	
1992 р.	Міжнародна конференція з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт Землі) — United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit), Rio de Janeiro — «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21— план дій щодо <u>сталого розвитку</u> , прийнятий ООН)	програма всесвітнього співробітництва — цілі: висока якість навколишнього середовища і здорова економіка для всіх народів світу, задоволення потреб людей і збереження сталого розвитку протягом тривалого періоду. Озвучено також, що попри всі декларації досягти балансу між економічним ростом, соціальною спільнотою та навколишнім природним середовищем так і не вдалося. Ситуація надалі погіршується і ускладнюється.
1995 р., Ланзарот	Світова конференції з розвитку сталого туризму, прийнято Хартію розвитку сталого туризму.	Хартією визначено, що сталий розвиток – це процес управління глобальними ресурсами, результатом якого має бути їх збереження, що, в свою чергу, призведе до збереження природного та культурного багатства.
1997 р., грудень	представниками 38 країн та ЄС прийнято Кіотський протокол	міжнародна угода про обмеження викидів в атмосферу парникових газів. Протокол зобов'язує розвинуті країни та країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів у 2008-2012 роках до рівня 1990 року. Конвенція набрала силу у 1994 році. Кіотський протокол почав діяти з 16 лютого 2005 року. На сьогоднішній день підписали та ратифікували протокол 187 країн. Ним було узгоджено, що країни-учасниці зобов'язані зменшити середньорічні обсяги викидів парникових газів в середньому на 5,2 % (у порівнянні з 1990 р.). Окреме зобов'язання щодо їх зниження взяли Японія — на 6 %, США — на 7 % та ЄС — на 8 %, Австрія – на 13 %. Зменшення викидів парникових газів шляхом шляхом реалізації: 1. Механізму чистого розвитку (англ. Clean Development Mechanism, CDM) - передбачає співпрацю між країною, яка розвивається, та індустріалізованою країною; 2. Торгівлі викидами (англ. International Emission Trading, IET) - передбачає прямий продаж викидів від однієї індустріалізованої країни до іншої;

		3. Спільного впровадження (англ. Joint Implementation, JI) - передбачає співпрацю між двома індустріалізованими країнами.
1998 р.	Бонська угода	встановлення правил розрахунку викидів парникових газів, схеми торгівлі квотами, системи виконання зобов'язань
2000 р., вересень	Саміт ООН. Декларація тисячоліття	Україна взяла на себе зобов'язання досягти Цілей тисячоліття до 2015 р.: подолання бідності; забезпечення доступу до якісної освіти; забезпечення гендерної рівності; зменшення дитячої смертності; поліпшення здоров'я матерів, обмеження поширення СНІДу, туберкульозу; забезпечення сталого розвитку довкілля: (доступ до централізованого водопостачання, регулювання викидів парникових газів, зниження забруднення водних об'єктів, охорона лісистості територій та збереження природоохоронних територій.
2002 р., 18-22 березня, Монтерей (Мексика)	Міжнародна конференція з фінансування розвитку (International Conference on Financing for Development)	заклик до досягнення цілей сталого розвитку з використанням таких інструментів: податкові важелі, інвестиції в економічну і соціальну інфраструктуру, розвиток ринків капіталу через банківські системи, розсудлива бюджетна і грошова політика.
2002 р., 26 серпня — 4 вересня, Йоганнесбург	Світовий саміт зі сталого розвитку (Саміт Землі 2002, P+10) — World Summit on Sustainable Development (Earth Summit 2002) Йоганнесбурзький план з імплементації — Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку	відмічено, що за минуле десятиліття прийняті рішення багато в чому виявилися не виконаними — попри сподівання нератифіковано Кіотський протокол (невизначеність наукових знань, розбіжності щодо координуючих можливостей) — рішення, ухвалені на саміті мали позитивний вплив на просування ідей сталого розвитку. Задекларована важливість впровадження принципів сталості в розвиток туризму, через те, що туризм вважається одним із найбільш енергомістких секторів економіки.
2010 р.	88 сесія Виконавчої ради ЮНВТО	«Білу книгу» – документ щодо проведення реформ в ЮНВТО з метою підвищення ефективності її роботи, в якій окреслено основні пріоритети розвитку міжнародного туризму країн-членів ЮНВТО на принципах сталого розвитку: внутрішній туризм, забезпечення зайнятості в туризмі, управління у туризмі

Таким чином, досягнення сталості - це складний процес, що включає в себе кооперацію на різних рівнях (національному, науковому, місцевому, рівні ЗМІ та ін.). Кожен з вищенаведених секторів має робити внесок до справжньої «культури сталого розвитку».

Таким чином, можна зробити висновок, що терміни «сталість» та «сталий розвиток» нерозривно пов'язані з еволюцією людства.

Сталий розвиток – це розвиток, що задовольняє потреби сьогодення і гарантує таку ж можливість майбутнім поколінням [28].

Таке визначення фокусується на:

– концепції потреб, особливо бідного населення світу, яким потрібно надати найвищий пріоритет.

– концепції обмеження можливостей оточуючого середовища у задоволенні теперішніх і майбутніх потреб [28].

З вищенаведеного визначення можна зробити висновок, що коли ми говоримо про сталий розвиток, ми не фокусуємось виключно на екологічних питаннях. Сталий розвиток сприймається як процес, що гармонійно поєднує використання ресурсів, напрямки інвестування, аспекти технологічного розвитку та інституційні зміни з потребами теперішнього і прийдешніх поколінь.

Відмітимо, що враховуючи особливості періоду, який переживає Україна, сталий розвиток повинен забезпечити такі основні цілі [36]:

1. Економічне зростання – забезпечення можливостей, мотивів і гарантій праці громадян, якості життя, функціонування ефективної економіки та раціонального споживання матеріальних ресурсів.

2. Соціальна справедливість – встановлення гарантій рівності громадян України перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя.

3. Забезпечення високої якості стану навколишнього природного середовища – створення умов всім громадянам для життя в здоровому

навколишньому середовищі з чистим повітрям, землею, водою, захист і відновлення флори і фауни.

4. Раціональне використання всіх видів ресурсів – створення системи гарантій раціонального використання всіх видів ресурсів на основі дотримання національних інтересів країни та збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

5. Демографічна стабільність – формування ефективної державної політики з метою збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення України, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорона материнства і дитинства.

6. Міжнародне співробітництво – активна співпраця з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою досягнення загальнопланетарної стабільності та злагоди.

7. Пріоритетний розвиток людини, необхідність полегшення тягаря економічних реформ і забезпечення їх підтримки з боку широких верств населення – держава повинна забезпечувати зайнятість працездатного населення та підтримувати непрацездатні верстви. Важливим є також забезпечення безкоштовних базових медичних послуг та гарантування здобуття безоплатної освіти. 8. Забезпечення соціальної стабільності держави - зміни в соціально-економічній сфері та екології потребують реформування суспільно-політичної системи й адекватних інституційних перетворень.

Першочерговим завданням трансформації українського суспільства під час переходу до сталого розвитку є активізація найширших верств населення, їхня творча участь у здійсненні реформ. Основним важелем є демократизація суспільних відносин, що є вагомим компонентом перехідного процесу [66]. Важливою ознакою розвитку процесу демократизації в Україні є підвищення ролі неурядових організацій, які є авангардом подальшого руйнування монополізму в політиці, управлінні, соціальній та екологічній організаціях суспільства, формуванні держави відкритого демократичного типу.

Реалізація цілей сталого розвитку пов'язана з активною структурною політикою у сфері матеріального виробництва. Вона полягає в створенні високорозвиненого народногосподарського комплексу і відповідає вимогам ринкового господарства та екологічної безпеки. Екологічно орієнтована структурна політика держави повинна реалізовуватись через цільові комплексні програми [67]. Саме на такій основі можна досягти збалансування виробництва та споживання, а також видової, технологічної, галузевої, відтворювальної і територіальної структур продуктивних сил. Основою структурної політики держави повинні стати [66]:

- побудова соціально орієнтованої ринкової економіки, що дасть змогу забезпечити належний рівень життя населення;
- екологізація виробництва, зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище і матеріаломісткості;
- перехід на нові методи антропогенної діяльності, в основу яких покладено екологічно безпечні технології;
- підвищення рівня збалансованості економіки внаслідок переорієнтації виробництва засобів виробництва на задоволення потреб населення.

Сталий розвиток потребує формування ефективного виробництва в поєднанні із зміною структур споживання, передусім у промисловості, аграрному секторі, енергетиці. Це дасть змогу забезпечити економічне зростання при одночасному зменшенні витрат енергії, сировини і відходів.

Формуванню основ сталого розвитку в Україні сприятиме стабільне енерго- та ресурсозбереження. Воно є передумовою пожвавлення і піднесення розвитку промисловості, механізмом для ефективного та економічного використання палива та енергії.

Одним з основних завдань і передумов сталого розвитку є формування належних умов для забезпечення сталого використання природно-ресурсного потенціалу в інтересах сучасного і майбутніх поколінь. Воно передбачає вживання таких заходів [28]:

- скорочення до оптимальних обсягів виробництва і споживання природних ресурсів, насамперед металів, енергоносіїв, лісу, прісної води, використання земель в обробітку тощо;

- оптимізація співвідношення між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, що має, поряд з екологічним, важливе соціально-економічне значення;

- формування ефективної інвестиційної політики, спрямованої на розроблення, освоєння та використання природо- і ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій, виробництво екологічно безпечних видів продукції.

Значна питома вага земельних ресурсів визначає необхідність збалансованого розвитку агропромислового напрямку економіки України, збереження та раціонального використання земельних ресурсів. Потрібно якомога швидше оптимізувати і підвищити ефективність використання та охорони земельних ресурсів України. Перехід до сталого розвитку вимагає визначення головних напрямів збалансованості водокористування, покращання водозабезпечення населення, збереження водоресурсних систем як унікальних складників природного середовища [19].

Основними засобами для організації збалансованої системи водозабезпеченості і водокористування є:

- пріоритетність у водокористуванні соціальної сфери, забезпечення прав людини на якісну питну воду та сприятливе водне середовище;

- цілісність в управлінні водогосподарською та водоохоронною діяльністю у взаємозв'язку з іншими компонентами навколишнього середовища;

- екологічно адаптований за водним чинником розвиток економічного потенціалу областей і регіонів;

- запровадження водозберігаючих форм розвитку економіки;

- надання переваги використанню водоресурсних об'єктів у природному стані;
- оптимальне поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів з урахуванням екологічної місткості водоресурсних джерел;
- пріоритетність економічних важелів регулювання водокористування та охорони вод [66].

Забезпеченню ефективної системи відтворення навколишнього середовища і сталого розвитку в Україні сприятиме оптимальна лісистість території. Пожвавлення розвитку лісового господарства, встановлення збалансованості між обсягами відтворення і експлуатації лісових ресурсів має досягатись на основі удосконалення економічного механізму, зокрема, розширення джерел фінансування заходів з відновлення лісових ресурсів і поліпшення їх використання; удосконалення нормативів плати і величини платежів за використання лісів та заподіяння їм збитків.

Реалізація зазначених заходів сприятиме:

- збільшенню площі лісів як за рахунок лісового фонду, так і заліснення неугідь та вилучення з сільськогосподарського користування низькопродуктивних земель (понад 1 млн. га);
- розширенню в кожній природній зоні мережі природоохоронних територій завдяки найціннішим ділянкам, які залишились у природному стані і найменш порушені господарською діяльністю;
- забезпеченню належної охорони та збереженню лісових ресурсів і екосистем, посиленню природоохоронної функції лісів, здійсненню комплексу лісогосподарських заходів щодо зниження радіоактивного забруднення лісового фонду [66].

У сфері охорони атмосферного повітря потрібно розробити стандарти якості атмосферного повітря, які повинні бути узгоджені з міжнародною системою стандартів. Необхідно модернізувати очисні споруди на підприємствах, встановити основні вимірювальні прилади контролю за

якістю повітря. Перехід до сталого розвитку в Україні повинен відбуватися в межах раціонального поєднання ефективного функціонування ринкової системи та державного регулювання економіки, шляхом координації дій у всіх сферах життя суспільства, переорієнтації суспільно-політичних відносин, соціальних, економічних, екологічних і політичних інститутів держави.

Для забезпечення поетапного переходу до сталого розвитку необхідно здійснити реформування законодавчо-правової бази на основі нової Конституції держави, ухвалити низку законодавчих актів, які будуть основою для соціально-економічних перетворень, обґрунтованого вирішення проблем національної економіки і збереження навколишнього середовища [12].

Україна є одним з найбільш насичених мінеральними ресурсами регіонів світу, проте за відсутності адекватних природоохоронних заходів розвиток гірничопромислового комплексу країни суперечить вимогам сталого розвитку. За обсягом розвіданих запасів і резервного фонду родовищ мінерально-сировинний потенціал є чинником стабільності соціально-економічного розвитку країни. Завдання переходу до сталого розвитку в цій сфері полягають у заміні невідновлюваних ресурсів відновлюваними [4], оцінці наявної мінерально-сировинної бази відповідно до нових критеріїв та з урахуванням використання нових видів корисних копалин. Для досягнення мети в цій сфері необхідно гарантувати паритетність використання ресурсів як сучасними, так і майбутніми поколіннями.

Для забезпечення належної роботи механізму реалізації переходу України до сталого розвитку необхідним є виконання його головних принципів [42]:

- максимальна орієнтація на власні можливості, особливо природно-ресурсні умови, науково-технічний та інтелектуальний потенціали;
- використання програмно-цільового планування та розроблення щорічних програм, планів і прогнозів соціально-економічного розвитку з урахуванням вимог екологічної безпеки;

– поєднання державного впливу і ринкових регуляторів розвитку економіки [28].

Підсумовуючи розгляд особливостей переходу України на принципи сталого розвитку в умовах глобалізації, потрібно зазначити, що його принциповими рисами є:

– державне регулювання процесу сталого розвитку, максимальне використання власних можливостей економіки України, особливо її сировинних ресурсів, виробничого, науково-технічного та інтелектуального потенціалу;

– врахування конкретної ситуації, в якій буде здійснюватись процес сталого розвитку, визначення пріоритетів і включення їх до плану на кожний рік відповідно до фінансових можливостей держави;

– поєднання державного регулювання з ринковими формами сталого розвитку, стимулювання якісних змін шляхом позачергового фінансування, кредитування, матеріально-технічного та валютного забезпечення, надання економічних пільг пріоритетам сталого розвитку.

Отже, сталий розвиток – це процес управління глобальними ресурсами, результатом якого має бути їх збереження, що, в свою чергу, призведе до збереження природного та культурного багатства. Сьогодні уряди країн світу усвідомили екологічну небезпеку, яка постала перед ними, зрозуміли, що майбутні покоління мають такі ж права на користування ресурсами планети, як ми. З огляду на це, обрано можливий шлях до вирішення цієї проблеми – перехід на сталий розвиток та забезпечення економічної безпеки всіх суб'єктів господарювання країни.

1.2. Принципи сталого розвитку туризму

Сталий розвиток має деякі характеристики, що відрізняють його від інших форм розвитку, які з'явилися протягом останніх десятиліть, такі як класична модель і модель необмеженого розвитку.

Сталий розвиток має деякі характеристики, що відрізняють його від інших форм розвитку, які з'явилися протягом останніх десятиліть, такі як класична модель і модель необмеженого розвитку. Головні характеристики сталого розвитку вказані у таблиці 1.3.

Відмітимо, що останніми десятиріччями з'явилась концепція сталого розвитку туризму – нова філософія подорожування. Проблеми, які спричиняє і з якими зіштовхується світова туристична індустрія, змушують шукати все нові й нові шляхи їх розв'язання. Так, останнім часом отримала поширення так звана концепція сталого туризму (sustainable tourism). По суті, вона є частим додатком до концепції стійкого розвитку, що передбачає інтеграцію, соціальних, економічних і екологічних аспектів у прийнятті рішень [86].

Це свідчить про те, що нині (й найближчим часом) у суспільстві формується нове мислення з орієнтацією на сталий розвиток. У сфері туристичного бізнесу воно вже вплинуло на виникнення нових мотивацій для подорожі, зумовлених потребою отримання такого туристичного досвіду, який би втілював, окрім іншого, екологічну і соціальну відповідальність. Таким чином, суспільний розвиток продукує нові парадигми розвитку туризму, що ґрунтується на принципах екологізації, соціологізації, гуманізації та принципах сталого розвитку [28].

Згідно з ВТО, стійкий туризм – це «такий напрям розвитку туризму, що дозволяє задовольняти потреби туристів зараз, з огляду на інтереси приймаючого регіону, дозволяє зберегти цю можливість у майбутньому. При цьому передбачається керування всіма ресурсами таким чином, щоб економічні, соціальні та естетичні потреби задовольнялися з підтримкою культурної й екологічної цілісності, без нанесення шкоди біологічній розмаїтості і системам життєзабезпечення» [28].

Таблиця 1.3.

Характеристики сталого розвитку (складено за [28])

Характеристика	Механізм прояву
Прямий зв'язок з навколишнім середовищем	<p>Людська діяльність та використання ресурсів не можуть перевищувати можливості екосистеми. Перевищення цієї здатності призводить до деградації довкілля.</p> <p>Перебування людської раси на цій планеті можливе лише за умови, що всі наші дії не перевищуватимуть можливості екосистеми.</p>
Передбачення майбутніх потреб	Моральний обов'язок зберегти для майбутніх поколінь можливість забезпечити власні потреби з ресурсів навколишнього середовища, яке має наше покоління.
Збереження та покращення якості життя	Якість життя означає не лише матеріальний, але й соціальний, моральний, духовний аспекти. Тому якість має включати всі ці аспекти.
Рівні можливості	Всі адміністративні одиниці та соціальні групи в країні повинні мати рівні права, можливості та обов'язки. Особлива увага повинна приділятися бідним та людям з особливими потребами.
Принцип обережності	Якщо існує сумнів з приводу екологічного впливу якихось дій чи проектів із розвитку, то вибір, в першу чергу, має бути на користь захисту довкілля.
Потреба співвідносити всі дії з впливом на довкілля.	Щоб вирішити серйозні проблеми навколишнього природного середовища, необхідно брати до уваги всі їх аспекти.

Шведським агентством по захисту навколишнього середовища (Environmental Protection Agency – SEPA) були розроблені 10 принципів сталого туризму але, очевидно, що зараз, по своїй суті, більшість видів туризму не відповідає критеріям сталого розвитку, і необхідний перехід на нові принципи [28].

Існують фактори, що стимулюють туристичну промисловість розвиватися відповідно до концепції сталого розвитку. Цими факторами є [48]:

- зростаючий регулятивний тиск;
- зростаюча поінформованість про зниження собівартості при доцільному споживанні ресурсів;
- організації, які надають туристичні послуги, усвідомлюють, що екологічна якість є необхідним показником конкурентоспроможності;
- компетентність уряду й організацій у тому, що розвиток туризму впливає на навколишнє середовище;
- зростаюча поінформованість громадськості про можливості впливу на туристичну політику.

Треба зазначити також те, що сталий розвиток туризму в остаточному підсумку може призводити до сталого розвитку всієї території, при цьому здійснюючи охорону природи, охорону культури, соціальний і економічний розвиток (рис. 1.1).

Принципи сталого розвитку для сфери туризму було сформульовано UNWTO ще 1988 року.

У 1996 р. UNWTO, Всесвітньою радою з туризму і подорожей і Радою з проблем Землі (Earth Council) було опубліковано звіт «Програма дій на XXI століття для індустрії туризму і подорожей – назустріч екологічному стійкому розвитку», що окреслює ключові шляхи для розвитку туристичної галузі, урядів та інших учасників. У ній перераховано 10 найпріоритетніших напрямків роботи для галузі туризму і подорожей з метою досягнення стійкого розвитку. Принципи сталості в туризмі зводяться до екологічної,

культурної, економічної сталості, а також сталості для місцевих співтовариств.

Рис. 1.1. Зв'язок сталого туризму та сталого розвитку [48]

На практиці це означає, що всі туристичні компанії мають здійснювати запропоновані заходи для досягнення довгострокового стійкого розвитку. Чималий внесок у реалізацію принципів сталого розвитку в туристичну індустрію робить Рада Європи. При ній створено підкомітет з розвитку туризму, існує схожа організація й при Європейській комісії. Протягом 1994-1997 рр. Радою Європи було надруковано три рекомендації з питань політики стійкого розвитку: «Генеральний курс для стійкого і екологічно безпечного розвитку туризму», «Політика стійкого розвитку туризму у

природоохоронних територіях», «Політика розвитку стійкого і екологічно безпечного туризму у прибережних територіях» [86].

1 жовтня 1999 р. Генеральною асамблеєю UNWTO в Сант-Яго (Чилі) було прийнято «Глобальний етичний кодекс туризму», основні положення якого розкривали сутність концепції стійкого розвитку в туризмі. Шведське агентство з охорони навколишнього середовища (Environmental Protection Agency — SEPA) розробило 10 принципів стійкого розвитку [86]:

- невичерпне, стійке використання ресурсів;
- скорочення надлишкового споживання і відходів;
- забезпечення збереження природного, соціального, культурного різноманіття;
- ретельне планування, комплексний підхід, інтеграція туризму до планів регіонального розвитку;
- підтримка місцевих економік. Участь місцевого населення у розвитку туризму і розділення ним фінансових та інших переваг від цієї діяльності;
- консультації і обговорення між зацікавленими особами з метою вирішення конфліктів інтересів;
- навчання персоналу;
- відповідальна торгівля у сфері туризму;
- постійні дослідження, контроль і моніторинг сфери туризму.

Протягом останніх років було розроблено основні принципи для ідентифікації концепції сталого туризму та способів його впровадження (табл. 1.4). Ця концепція була запропонована Туристичною Радою та Всесвітнім фондом дикої природи (WWF).

Сутність загальних принципів сталого розвитку туризму, на погляд Ткачуєв Т.І. така [61]:

1. Еволюційний характер та довготривалість розвитку. Людство дійсно здатне та зобов'язане надати розвитку довготривалий характер, для того щоб воно відповідало потребам нинішніх людей, не позбавляючи при цьому

майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби у відпочинку та подорожах. Еволюційність – одна з передумов довготривалого характеру розвитку, оскільки різкі стрибкоподібні (революційні) зрушення в туризмі без достатнього підготовчого етапу та забезпечення інституційними структурами, інфраструктурою та кадрами, зміна уявлення представників туристичного бізнесу та самих туристів про туристські цінності може призвести до зворотного напрямку його розвитку – негативного та несталого.

Таблиця 1.1

Десять принципів сталого туризму [складено за 28]

№ п/п	Принципи
1.	Стале використання ресурсів: природних, соціальних та культурних.
2.	Скорочення переспоживання та шкідливих викидів: попереджає необхідність витрати великих коштів на усунення шкоди, нанесеної довкіллю та підвищує якість туризму.
3.	Збереження розмаїття: розвиток природного, соціального та культурного розмаїття важливий для сталого туризму, оскільки створює базу для туризму взагалі.
4.	Урахування туризму в плануванні: туризм, інтегрований у національне та місцеве планування та оцінений з точки зору впливу на екологію, підвищує власні шанси на виживання.
5.	Підтримка місцевої економіки: туристична діяльність, що підтримує місцеву економіку та зважає на екологію, не завдасть шкоди оточенню.
6.	Залучення місцевих громад: повне залучення місцевих громад в туристичний сектор не тільки позитивно впливає на економіку та довкілля, а й покращує якість туристичних послуг.
7.	Консультації зацікавлених сторін та громади: необхідне для попередження та розв'язання потенційно можливих конфліктів інтересів.
8.	Підготовка персоналу: залучення місцевого персоналу на всіх етапах туристичної діяльності покращує якість туристичного продукту.
9.	Маркетинг туризму: проведений маркетинг, що надає повну інформацію про туристичну сферу, підвищує повагу до природного, соціального та культурного середовищ приймаючих місцевостей та рівень задоволення клієнтів.
10.	Проведення досліджень: постійні дослідження, моніторинг галузі важливі для вирішення проблем та покращення ситуації в приймаючих місцевостях і серед клієнтів.

2. Екологічна коректність (ефективність) туристського руху та туристичного бізнесу, сприяння збереженню та поетапному відтворенню цілісності природного середовища та культурної спадщини. Обсяги туристського руху на певну таксономічну одиницю або дестинацію не

можуть збільшуватися необмежено навіть при всіх інших незмінних умовах навколишнього середовища. Це аксіома, яку сьогодні вже не потрібно доказувати. При чому екологічна компонента притаманна не тільки розумному (раціональному) використанню дикої природи (природно-заповідний фонд) у туризмі, але й туристичним об'єктам, заснованим на використанні цих ресурсів - ландшафтні парки, міста-музеї, етнографічні музеї, палаци та замки з прилеглими парковими зонами та ін. Принцип передбачає, таким чином, раціональне використання туристичних ресурсів і підтримання біорозмаїття.

3. Гармонійність (збалансованість) усіх складових елементів сталого розвитку туризму як соціо-еколого-економічної системи. Наявні обмеження у сфері експлуатації природних туристично- рекреаційних ресурсів певною мірою відносні, оскільки пов'язані зі здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності, структурою комплексу галузей певного регіону та ступенем пріоритетності туризму в ньому, рівнем соціальної організації, а також ступенем досягнень науки та техніки. Тому вагомість і ступінь розвитку кожної складової туристичної системи з часом може змінюватися, але до певних меж, за якими можливі але недопустимі негативні наслідки для будь-якої з них.

4. Соціальна справедливість доступу різних поколінь (генерацій) до туристичних ресурсів: природних і штучних, економічних, культурологічних і соціально-побутових. Реалізація принципу соціальної справедливості передбачає виконання декількох завдань: постійна диверсифікація пропозиції туристичних послуг і туристичних продуктів, регіональна диверсифікація туристичного бізнесу, регулювання руху капіталу, демографії, соціальних завоювань щодо структури доходів різних верств населення, обсягу та структури вільного часу, доступу до послуг охорони здоров'я, освіти, спорту і туризму, культури та розваг.

Принципово важливими для вирішення, на наш погляд, повинні бути дві полюсні проблеми: розвиток соціального туризму та окремих його

сегментів, зорієнтованих на малозахищені верстви населення, отже, задоволення елементарних потреб всіх людей; розвиток на науковій основі спеціалізованих, у тому числі екстремальних видів туризму, і, таким чином, узгодження способу життя людей, які мають високий рівень доходів, з екологічними можливостями дестинацій.

5. Динамічний характер розвитку. Сталий розвиток туризму являє собою не постійний гармонічний стан, а процес об'єктивних закономірних змін, в якому масштаби використання ресурсів, напрями інвестицій, орієнтація наукового, технічного та культурно-освітянського розвитку й інституційних перетворень повинні узгоджуватися у площині можливостей задоволення туристських потреб теперішніх і майбутніх поколінь.

Очевидно, що моделі розвитку туризму в більшості країн світу поки що не завжди відповідають критеріям стійкого розвитку, хоч окремі положення все частіше запроваджуються у життя.

Тому, безсумнівно, концепція стійкого розвитку у тризмі є не тільки темою обговорення у науковому середовищі (кількість конференцій та публікацій із зазначеного приводу б'є рекорди), а й принциповим імперативом внутрішньої політики багатьох держав і самої парадигми туризму XXI століття. Фактично вона виступає, так би мовити, «фоновією основою» останньої. Свідченням цього є всебічна екологізація як туризму, так і всього суспільства [65].

Отже, до принципів сталого розвитку туризму відносяться стале використання ресурсів; скорочення переспоживання та шкідливих викидів; збереження природного розмаїття; урахування туризму в плануванні: підтримка місцевої економіки та залучення місцевих громад; підготовка кваліфікованого персоналу в індустрії туризму, постійний моніторинг галузі туризму.

1.3. Міжнародні та національні інституції в регулюванні розвитку туризму

Міжнародні організації є однією з важливих і найбільш ефективних форм багатостороннього співробітництва між державами, які є їх членами. Міжнародні організації поділяються на міжурядові й неурядові (рис. 1.2).

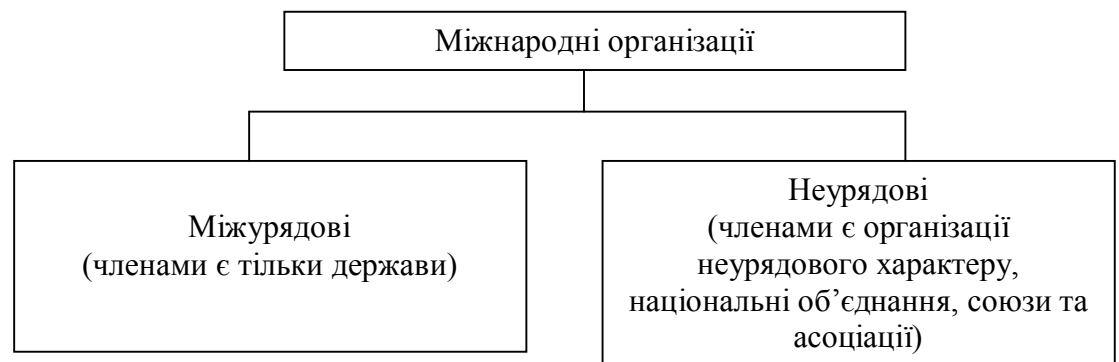

Рис. 1.2 Класифікація міжнародних організацій залежно від організацій, які є їх членами [56]

До міжурядових міжнародних об'єднань відносяться Організація Об'єднаних Націй (ООН) і ряд спеціалізованих організацій, що утворюють систему ООН. Організація Об'єднаних Націй є організацією універсального характеру із загальною компетенцією, головна мета якої полягає в підтримці й зміцненні миру, безпеки і розвитку співробітництва між державами.

Багато спеціалізованих утворень системи ООН мають безпосереднє відношення до забезпечення необхідних умов для розвитку міжнародного туризму. До таких організацій відносяться [56]

- Економічна і Соціальна Рада ООН (ЕКОСОС) – здійснює координацію і загальне керівництво діяльністю ООН в економічній і соціальній областях, створює необхідні умови для співпраці в області економічного і соціального розвитку країн і регіонів;

- Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) – міжурядова організація, створена з метою сприяння миру і міжнародній безпеці шляхом розвитку співпраці між країнами в області освіти, наукової і культурної діяльності,

- Міжнародна організація праці (МОП) – спеціалізоване міжнародне об'єднання, метою якого є розробка конвенцій і рекомендацій з питань трудового законодавства і поліпшення умов праці, займається також питаннями зайнятості і мобільності робочої сили, у тому числі в індустрії туризму;

- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) – міжнародна міжурядова організація головним завданням є покращення екологічної обстановки і санітарного стану зовнішнього середовища; розробка міжнародних санітарних норм і правил; профілактика і боротьба з інфекційними захворюваннями; запобігання епідемії і інші. Завдяки діяльності цієї організації визначаються джерела зараження особливо небезпечними хворобами і вимоги по вакцинації при відвідуванні туристами небезпечних територій. Дані про це, а також інші рекомендації туристам з охорони здоров'я публікуються в довідниках для туроператорів і турагентів і путівниках для мандрівників;

- Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) – основною функцією цієї організації є надання довгострокових кредитів під цільові програми і проекти розвитку країн. МБРР орієнтується на надання фінансової допомоги державам, що розвиваються. Кошти виділяються під цільові проекти розвитку країн;

- Міжнародний валютний фонд (МВФ) – створений для впорядкування валютно-фінансових операцій між державами – членами міжнародних організацій, підтримка стійкості валютних курсів; надання кредитної допомоги для вирівнювання платіжних балансів і сприяння економічному зростанню країн, а також високому рівню зайнятості в них. Країни, що розвиваються, тільки що починають розвиток туризму і туристської індустрії,

напряму залежать від кредитної політики Фонду, його фінансової і технічної допомоги;

- Міжнародна організація цивільної авіації (МОЦА) – встановлює політику в області міжнародних цивільних авіап перевезень, вирішує питання ефективності, надійності й безпеки повітряних сполучень, визначає вимоги до міжнародних аеропортів і послуг повітряної навігації, вирішує технічні, управлінські і фінансові питання;

- Міжнародна морська організація (ММО) – діяльність цієї організації спрямована на регулювання морських перевезень, розв'язання проблем переоснащення судів, їх вдосконалення, безпеки перевезень, запобігання нещасних випадків і їх наслідків, недопущення забруднення морів і океанів;

- Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) – має на меті підтримку і розвиток співпраці країн - членів в області метеорологічних спостережень, досліджень і обміну інформацією;

- Продовольча й сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй – здійснює збір, вивчення, аналіз даних з питань сільськогосподарського виробництва, продовольства, а також всебічне сприяння поліпшенню виробництва і збуту продовольчої продукції;

- Світова організація торгівлі (СОТ) – об'єднує багато країн з метою спрощення міжнародної торгівлі, зниження митних зборів і інших обмежень в міжнародній торгівлі;

- інші організації.

Процес створення всесвітніх, континентальних і регіональних організацій, покликаний займатися регулюванням туризму та подорожей, почався в 20-ті роки ХХ ст. За цей період склалася ціла система міжнародних туристських організацій різного рівня і компетенції. Тепер їх нараховується понад 200, більше чверті з них - активні й впливові в міжнародній індустрії туризму.

Міжнародні туристські організації можуть мати назви: " організація", "союз", "асоціація", "група асоціацій", "федерація", "конфедерація",

"об'єднання", "асамблея", "комісія", "комітет", "фонд", "рада", "центр", "бюро", "інститут" і "агентство". Найпоширенішою міжнародною туристською структурою є асоціація – об'єднання на добровільній основі національних організацій і підприємств туристської індустрії, а також фізичних осіб з метою вирішення конкретних завдань у сфері туризму [74].

Класифікація туристських організацій залежно від масштабів, сфери і спрямованості своєї діяльності наведена на рис. 1.3.

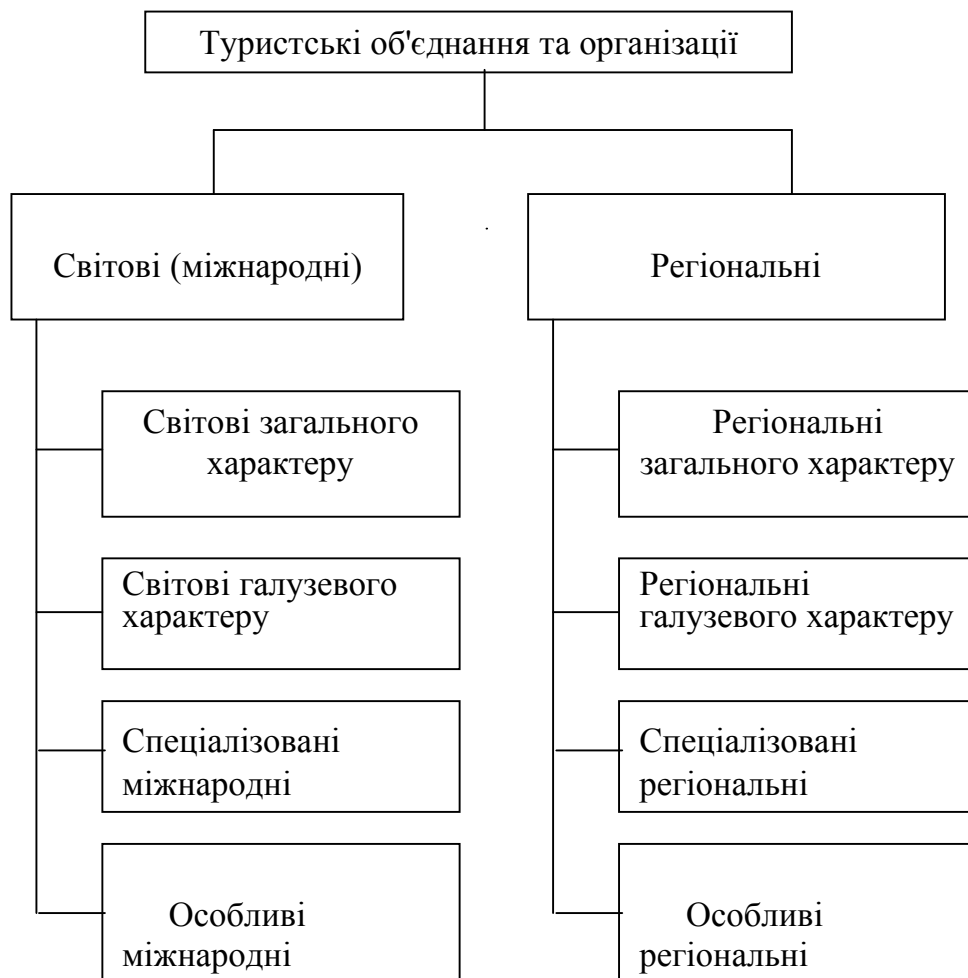

Рис. 1.3 Класифікація туристських організацій [60]

Місія, мета і завдання туристських організацій визначені в їхніх статутах та інших програмних документах.

До світових (міжнародних) туристських організацій загального характеру відносяться:

- Всесвітня туристична організація;
- Всесвітня рада з подорожей і туризму;
- Міжнародна асоціація світового туризму;
- Міжнародний туристський союз;
- Міжнародний туристський альянс;
- Всесвітня асоціація з питань дозвілля і відпочинку та ін.

Цілями і завданнями світових міжнародних туристських організацій загального характеру є представництво і захист інтересів організацій та компаній туристської індустрії; визначення політики у сфері туризму; формування основних напрямів розвитку світового туризму; забезпечення взаємовигідного співробітництва між країнами – членами цих організацій і практичне сприяння їм у вирішенні проблем розвитку туристської індустрії та економічного зростання країн.

Метою і завданнями світових міжнародних туристських організацій галузевого характеру є: представництво і захист інтересів своєї галузі на міжнародному рівні і визначення тенденцій і шляхів її розвитку; розвиток і координація співробітництва організацій і компаній галузі між собою і з організаціями та компаніями інших галузей туристської індустрії; розробка і впровадження єдиних принципів, норм і стандартів якості обслуговування у своїй галузі, підготовка для неї фахівців, а також вирішення актуальних проблем її розвитку; інформаційна, видавнича і маркетингова діяльність.

До світових туристських організацій галузевого характеру належать:

- Міжнародна асоціація повітряного транспорту;
- Міжнародна організація цивільної авіації;
- Міжнародна готельна і ресторанна асоціація та ін. [71].

Регіональні туристські організації створюються з метою та завданнями, аналогічними до вже вказаних. Але їх сфера впливу розповсюджується на

певний регіон, до якого можуть входити декілька країн, одна країна або частина країни.

Цілями і завданнями регіональних туристських організацій загального характеру є: представництво і захист інтересів туристської індустрії свого регіону на міжнародному рівні; визначення тенденцій і шляхів розвитку туризму; просування в'їзного туризму; маркетингова діяльність, сприяння об'єднанню і координації зусиль усіх секторів і компаній туристської індустрії; фінансування цільових програм розвитку туризму в регіоні; впровадження нових технологій; розробка єдиних норм і стандартів туристського обслуговування, інформаційна і видавнича діяльність. До регіональних туристських організацій загального характеру належать [71].

- Європейська комісія з туризму;
- Європейська туристська група;
- Бюро організацій - членів ЛІТ у Європейському союзі;
- Асоціація з розвитку і координації європейських туристських обмінів;
- Туристська асоціація країн Азії і Тихого океану;
- Туристська асоціація країн Східної Азії;
- Асоціація туристської індустрії Америки;
- Конфедерація туристських організацій Латинської Америки;
- Карибська туристська організація;
- Арабський туристський союз;
- Панафриканська туристська організація;
- Африканська асоціація подорожей та ін.

Метою і завданнями регіональних туристських організацій галузевого характеру є: представництво і захист інтересів своєї галузі на певному регіональному рівні і визначення тенденцій і шляхів її розвитку у регіоні; розвиток і координація співробітництва організацій і компаній галузі між собою і з організаціями і компаніями інших галузей туристської індустрії; розробка і впровадження єдиних принципів, норм і стандартів якості обслуговування у своїй галузі на території регіону, підготовка для неї

фахівців, а також вирішення актуальних проблем її розвитку; інформаційна, видавнича і маркетингова діяльність[71].

До регіональних туристських організацій галузевого характеру належать:

- Міжамериканська готельна асоціація;
- Арабський готельний союз;
- Комітет готельної і ресторанної індустрії Європейської спілки;
- Асоціація азійських авіакомпаній;
- Асоціація європейських авіакомпаній та ін. [66].

Спеціалізовані туристські організації у своїй діяльності орієнтуються, як правило, на певні види туризму. До спеціалізованих туристських організацій належать:

- Міжнародне бюро соціального туризму;
- Міжнародна асоціація ділового туризму;
- Міжнародна асоціація з конгресів і з'їздів;
- Міжнародне бюро з молодіжного туризму і обміну;
- Асоціація спеціалістів з організації корпоративних поїздок. Особливі

туристські організації мають непряме відношення до туризму,

але сприяють суттєвому впливу на його розвиток. До особливих туристських організацій належать:

- Міжнародна федерація журналістів і письменників з питань туризму;
- Всесвітня асоціація з професійної освіти в туризмі;
- Міжнародна асоціація гідів з супроводження;
- Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму.

У більшості країн діють урядові некомерційні організації з туризму, які звичайно входять до складу міністерств і відомств, що здійснюють у тому числі й міжнародну діяльність: міністерства і відомства закордонних справ, національної економіки, інформації, торгівлі, транспорту і т. ін.

Найбільш впливовою з перелічених організацій є Всесвітня туристська організація ВТО. Розглянемо діяльність цієї організації. Датою "народження"

ВТО вважають 2 січня 1975 р. (цього дня набули чинності її статутні норми і правила). ВТО утворилася в результаті реорганізації створеного в 1925 р. Міжнародного Союзу Офіційних Туристських Організацій (МСОТО).

Всесвітня туристична організація сьогодні найвідоміша і найбільш визнана у туристичному світі. Вона була заснована 2 січня 1975 року шляхом перетворення неурядового Міжнародного союзу офіційних туристичних організацій (МСОТО) в Міжурядову організацію, діючу під патронатом ООН. На сьогодні її дійсними членами є більш як 105 країн, декілька асоційованих і більш як 150 приєднаних членів (туристичні фірми, авіакомпанії, міжнародні організації тощо) [31].

Статут ВТО було прийнято 27 вересня 1975 року. Починаючи з 1980 р., ця дата відзначається як Всесвітній день туризму. Щорічно Всесвітній день туризму проводиться за визначеним девізом. Кожні чотири роки ВТО скликає Генеральні асамблеї, між якими працює виконком Генеральної асамблеї ВТО. Штаб-квартира ВТО знаходиться у місті Мадрид (Іспанія). Цілями ВТО є [68]:

- прискорювати і розширювати сприяння туризму (міжнародного і внутрішнього) миру, взаєморозумінню, здоров'ю і добробуту людей у цілому світі;
- допомагати людям мати доступ до освіти і культури під час подорожей;
- покращувати стандарти проживання і перебування у менш розвинутих районах світу через допомогу в забезпеченні необхідною матеріально-технічною базою для іноземного туризму і розвитку транспортних мереж, що з'єднують з даними регіонами;
- розширювати можливості країн, які приймають туристів, і тим самим робити внесок в їхню економіку;
- виступати у ролі міжнародного агентства координації і співробітництва між країнами;

- надавати послуги членам найбільш значимих для ради національних організацій у галузі туризму;
- встановлювати постійний взаємозв'язок між різними об'єднаннями туроператорів;
- реалізувати все вищезазначене найбільш дієвим шляхом [99, с. 89-90].

У цілому діяльність ВТО концентрується на інформативному просуванні туризму, розширенні його значимості і переваг небезпечності, а також створенні нової матеріально-технічної бази. Організація намагається упорядкувати діяльність різних націй в туризмі шляхом розробки і впровадження визначених принципів у галузі міжнародного туризму.

ВТО є основним представником туризму в ООН і діє як найавторитетніший орган у світовому туризмі. Крім того, ВТО розробляє міжнародні документи (акти) і стежить за їхнім дотриманням, а також за реалізацією вже існуючих правил, сприяючи розв'язанню міжнародних туристичних розбіжностей [68].

Безпосередньо організацією туристської діяльності в Україні займається Державне агентство України з туризму та курортів, діяльність якої визначена Положенням про відповідну службу.

Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів.

Держтуризмкурорт у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства інфраструктури України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України та Міністра інфраструктури України [30].

Основними завданнями Держтуризмкурорту України є реалізація державної політики у сфері туризму та курортів, а також внесення пропозицій Віце-прем'єр-міністру України – Міністру [10].

Держтуризмкурорт виконує такі основні завдання [10]:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів;
- бере участь у діяльності міжнародних організацій та забезпечує виконання зобов'язань, що випливають з членства в таких організаціях; бере участь у розробці міжнародних договорів;
- забезпечує організаційну, методичну, експертно-аналітичну, інформаційну та іншу діяльність Держтуризмкурорту України з питань загального діловодства та обмеженого користування документами з грифом "Для службового користування";
- видає ліцензії на право здійснення туроператорської діяльності та здійснює контроль за додержанням ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності;
- видає свідоцтва про присвоєння об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, установам харчування, курортним установам тощо) відповідної категорії;
- веде реєстр свідоцтв про встановлення категорій об'єктам туристичної інфраструктури;
- видає дозволи на право здійснення туристичного супроводу;
- готує та поширює інформацію про Україну і її туристичні можливості на міжнародному туристичному ринку та всередині держави;
- організовує створення загальнодержавної інформаційної мережі у туристичній і курортній сферах;
- організовує поширення соціальної реклами в галузі туризму та курортів;

- формує та веде Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності; організовує ведення обліку туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону;
- забезпечує розвиток в'їзного та внутрішнього туризму та курортів;
- організовує та виконує роботи із стандартизації та сертифікації туристичних послуг.

Здійснення державної туристської політики на регіональному й місцевому рівнях забезпечується діяльністю управлінь з питань туризму обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій.

Повноваження місцевих органів державної виконавчої влади в галузі туризму визначаються положеннями про них, які затверджуються місцевими органами державної виконавчої влади за погодженням з центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму.

Висновок до розділу 1

Концепція сталого розвитку суспільства є сьогодні основним вектором розвитку у глобальному масштабі. Сталий розвиток (англ. Sustainable development) – загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації.

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найбільш перспективною ідеологією 21 століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Сталий розвиток — це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний.

Отже, сталий розвиток – це процес управління глобальними ресурсами, результатом якого має бути їх збереження, що, в свою чергу, призведе до збереження природного та культурного багатства. Сьогодні уряди країн світу усвідомили екологічну небезпеку, яка постала перед ними, зрозуміли, що майбутні покоління мають такі ж права на користування ресурсами планети, як ми. З огляду на це, обрано можливий шлях до вирішення цієї проблеми – перехід на сталий розвиток та забезпечення економічної безпеки всіх суб'єктів господарювання країни.

До принципів сталого розвитку туризму відносяться стале використання ресурсів; скорочення переспоживання та шкідливих викидів; збереження природного розмаїття; урахування туризму в плануванні: підтримка місцевої економіки та залучення місцевих громад; підготовка кваліфікованого персоналу в індустрії туризму, постійний моніторинг галузі туризму.

До світових (міжнародних) туристських організацій загального характеру відносяться: Всесвітня туристська організація; Всесвітня рада з подорожей і туризму; Міжнародна асоціація світового туризму; Міжнародний туристський союз; Міжнародний туристський альянс; Всесвітня асоціація з питань дозвілля і відпочинку.

ВТО є основним представником туризму в ООН і діє як найавторитетніший орган у світовому туризмі. Крім того, ВТО розробляє міжнародні документи (акти) і стежить за їхнім дотриманням, а також за реалізацією вже існуючих правил, сприяючи розв'язанню міжнародних туристичних розбіжностей.

Безпосередньо організацією туристської діяльності в Україні займається Державне агентство України з туризму та курортів, діяльність якої визначена Положенням про відповідну службу.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

2.1. Моніторинг розвитку туристичної галузі України

Туризм є однією з найбільших і динамічних галузей економіки. Високі темпи його розвитку, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє формуванню власної туристської індустрії. Туризм за доходами, зайнятістю населення та іншими показниками займає перше місце у світовій економіці [27]. Таким чином, у наші дні не можна не помітити величезного впливу, що робить індустрія туризму на світову економіку.

Формування цієї перспективної галузі, як незалежної конкурентоспроможної ланки національного господарства, в Україні по суті тільки починається. І це тоді, коли Україна має унікальні передумови для успішного розвитку туристичної індустрії: природно – кліматичні умови, багаті історико-культурні й національно-етнографічні ресурси, велику кількість невикористаних територій, придатних для туризму і відпочинку; понад 125 тис. пам'ятників архітектури і містобудування; сотні музеїв із зібраннями унікальних археологічних знахідок, що свідчать про самобутню і давню культуру українців, – усе це при відповідному розвитку може стати основою для формування конкурентного туристичного ринку в контексті внутрішнього та міжнародного туризму [2].

І хоча нещодавно сформований туристичний ринок України, на нашу думку, характеризується поки що ідеальним конкурентним середовищем (відсутні товари-субститути туристичному продукту, вільний вхід на ринок, помірна конкуренція між суб'єктами ринку, внаслідок його поки ще не насиченості, покупці та постачальники займають нестійку позицію на торговельних переговорах), значні темпи росту кількості фірм та

туристичного потоку (табл. 2.1, рис.2.1 – 2.4) в цій галузі роблять боротьбу за клієнта дедалі жорсткішою та напруженішою, а сам ринок стає більше осмисленим та соціально спрямованим. Загалом розвиток туризму в Україні характеризується позитивною динамікою до зростання.

Таблиця 2.1.

Туристичні потоки за 2011 р. [60].

	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон - усього	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну - усього	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	Із загальної кількості туристів:			Кількість екскурсантів
				іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи	
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774	1643955
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623	1874233
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956	1991688
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344 332	1922010	2690810
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261	1502031
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318	1704562
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145	1768790
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316	2393064
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880	2405809
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170	1909360
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299	1953497
2011	19773143	21415296	2755555	330000	150000	748222	1527333

за даними Адміністрації Держприкордонслужби України

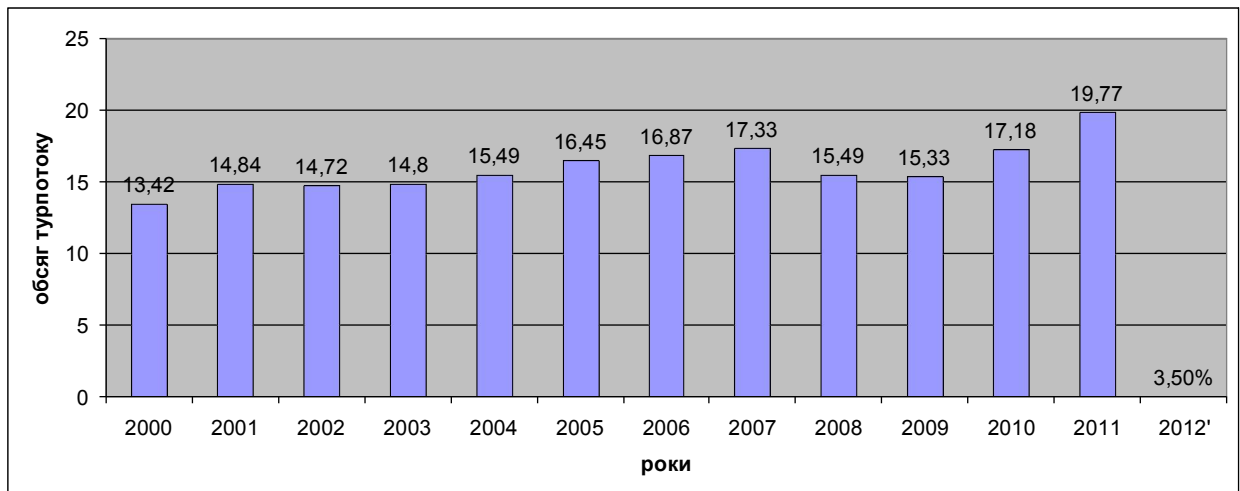

Рис. 2.1. Динаміка міжнародного виїзного туризму, млн. осіб (складено за [59])

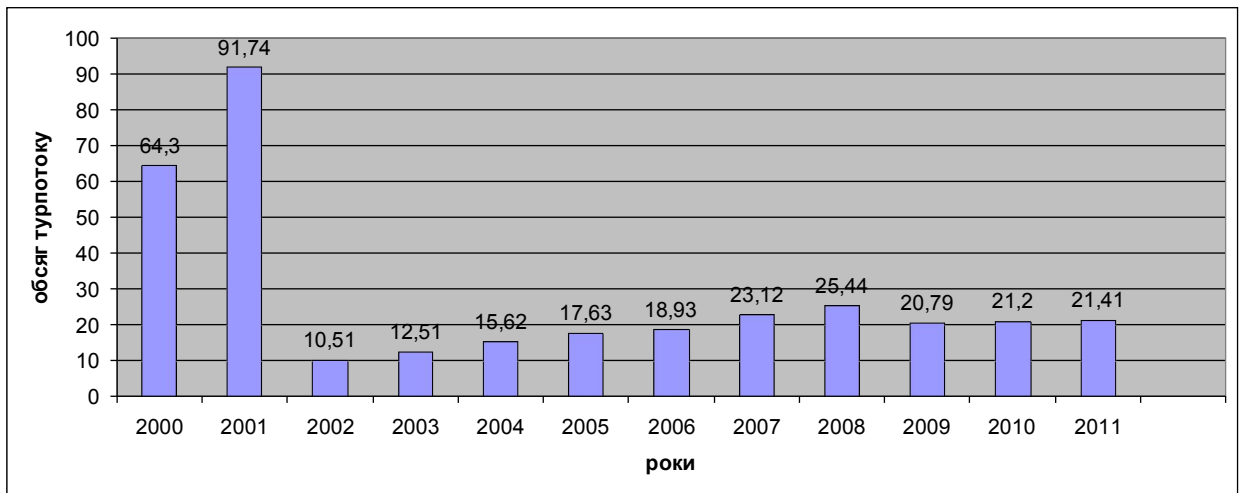

Рис. 2.2. Динаміка міжнародного в'їзного туризму, млн. осіб (складено за [59])

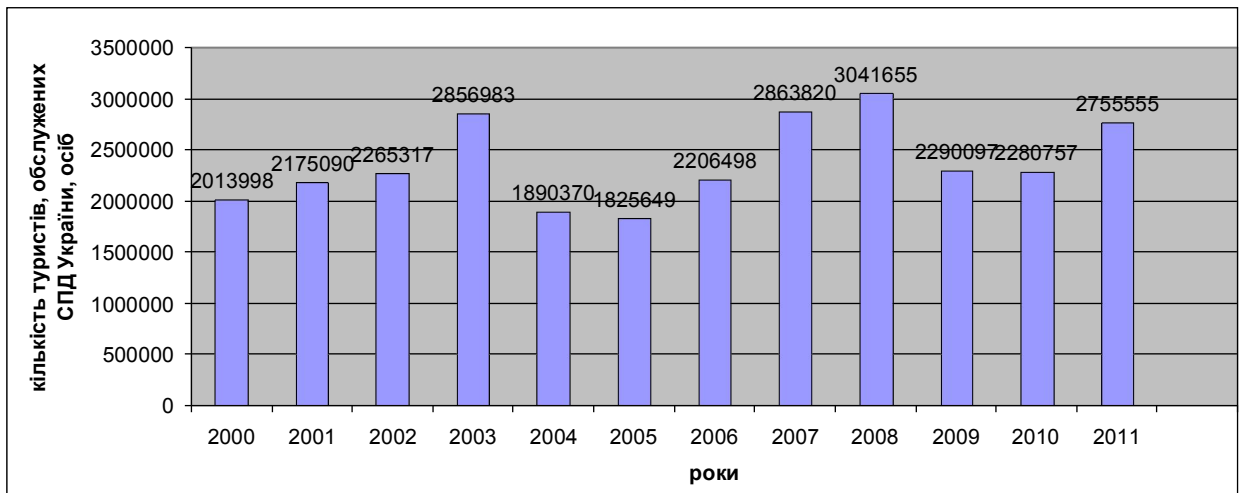

Рис. 2.3. Кількість туристів, що обслуговувались СПД України, осіб (складено за [59])

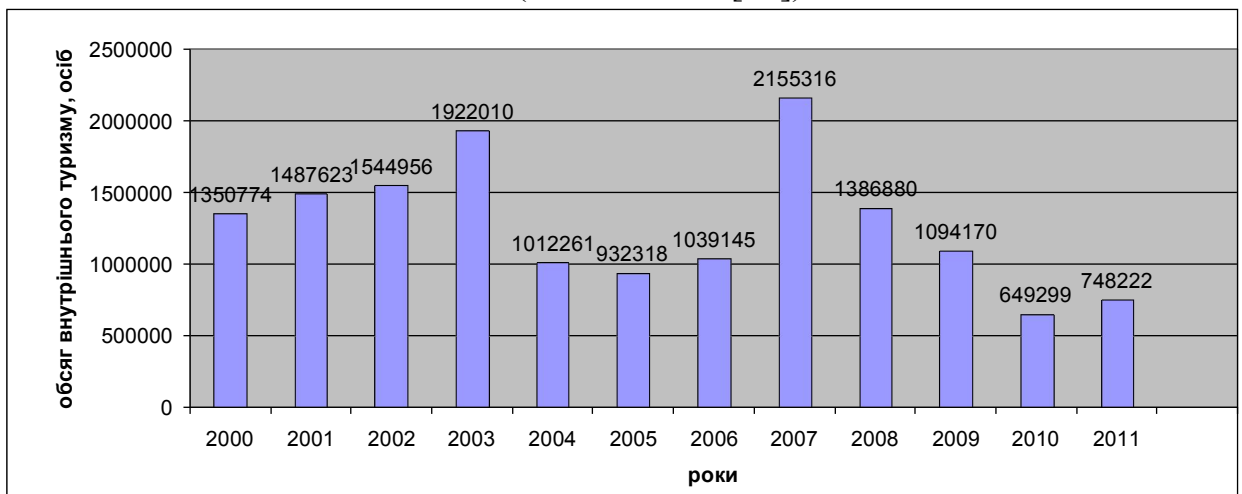

Рис. 2.4. Динаміка внутрішнього туризму, осіб (складено за [59])

Так, протягом 2011 року чинними були 7 322 ліцензій на туристичну діяльність, з них туроператорів – 2 146 та турагентів – 5 176, відповідно 29 % і 71 %. У порівнянні з 2009 роком спостерігається збільшення кількості чинних ліцензій на 20 % [60].

Протягом 2011 року туристичні послуги фактично надавали 4 829 ліцензіата, з них: туроператорів – 1 475 і турагентів – 3 354, відповідно 31 % та 69 %.

Отже, у 2011 році туристичну діяльність здійснювали 86 % ліцензіатів, у 2010 році, фактично працювали 76 % ліцензіатів. Тобто, за 2011 рік число продуктивних ліцензіатів зросло.

Середньооблікова кількість працівників туроператорів та турагентів дорівнює 28,8 тис. осіб, що на 4 % більше у порівнянні з 2010 роком. Це зумовлено зростанням активності у туристичній галузі.

Пріоритетними видами туристичної діяльності залишаються внутрішній та виїзний туризм. В цілому по Україні на внутрішній туризм припадає 48 % туристів, обслугованих ліцензіатами, 40 % – на виїзний туризм та 12 % на в'їзний.

Всього протягом 2011 р. туристичними підприємствами обслуговано 2,75 млн. туристів (на 20,6 % більше, ніж у 2010 р. та на 10 % менше, ніж у піковому щодо зростання 2008 р.) та 1,52 млн. екскурсантів (на 22 % менше, ніж у 2010 р.), в т. ч. за видами туризму [60].

- в'їзний – 21,41 млн. осіб (на 0,9 % менше, ніж у 2010 р. та на 16 % менше, ніж у піковому 2008 р.);

- виїзний – 19,77 млн. осіб (на 15 % більше, ніж у 2010 р. та на 27 % менше, ніж у 2008 р.);

- внутрішній – 0,74 млн. осіб (на 12 % більше, ніж у 2010 р. та на 40 % менше, ніж у 2008 році).

Протягом 2011 р. Україну відвідали 21,41 млн. в'їзних (іноземних) туристів, що на 0,9 % менше, ніж у 2010 р. та на 16 % менше, ніж у піковому 2008 р.

Зменшення обсягів в'їзного потоку протягом 2011 р. відбулося за рахунок падіння числа поїздок за всіма мотиваціями (рис. 2.5).

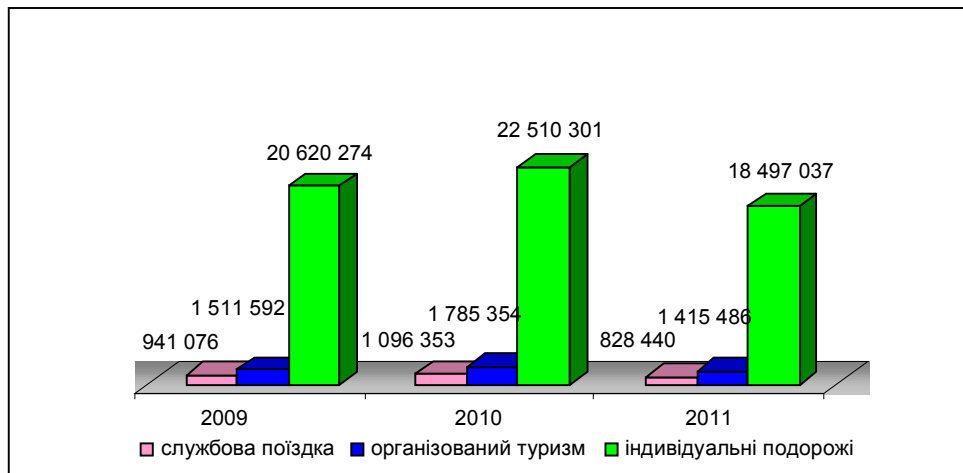

Рис. 2.5. Динаміка в'їзного туристичного потоку за метою відвідування у 2009-2011 рр. [60].

У 2011 р. в структурі в'їзного турпотoku зміни порівняно з 2010 р. не відбулися (рис. 2.6, 2.7).

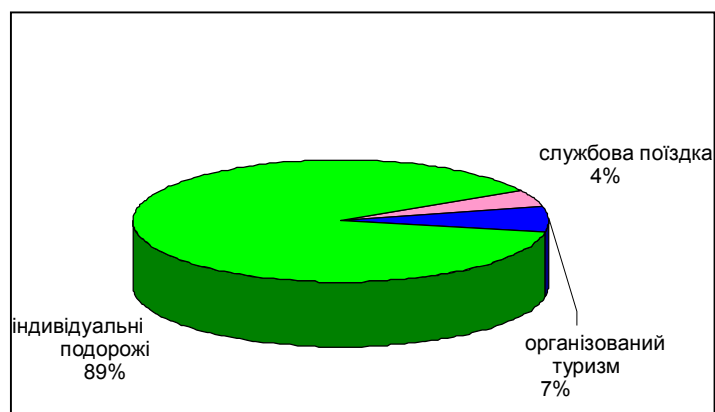

Рис. 2.6. Розподіл в'їзного турпотoku в Україну за метою відвідування у 2011 р. [60].

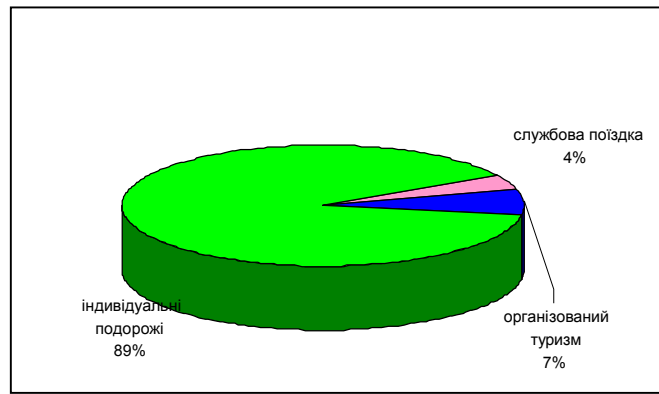

Рис. 2.7. Розподіл в'їзного турпоточку в Україну за метою відвідування у 2011 р. [60].

Міжнародний в'їзний туризм та його структура представлені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Структура в'їзного туризму за країнами та мотивами подорожуючих у 2011 році

	Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну – усього**	Із них – за метою поїздки						
		службова, ділова, дипломатична	туризм	приватна	навчання	працевлаштування	імміграція (постійне місце проживання)	культурний та спортивний обмін, релігійна, інша
Усього	21415296	644992	1225954	19180171	59169	16143	64796	224071
у тому числі з країн								
Афганістан	1056	90	90	286	69	9	451	61
Албанія	493	158	73	179	8	20	37	18
Алжир	837	246	46	182	210	6	101	46
Ангола	293	36	18	24	203	–	10	2
Азербайджан	85482	4590	9086	63232	2636	152	2016	3770
Аргентина	1710	291	555	622	1	18	29	194
Австралія	5706	951	2737	1617	6	90	102	203
Австрія	28094	6108	9313	11399	64	309	229	672
Бахрейн	364	19	107	75	141	–	3	19
Бангладеш	342	140	22	59	63	4	47	7
Вірменія	53627	2130	3971	44347	44	90	1879	1166
Бельгія	14998	2019	5359	7033	16	113	149	309
Болівія	151	30	11	96	1	6	3	4
Боснія і Герцеговина	1014	502	107	259	2	20	35	89
Бразилія	2740	494	947	377	27	190	84	621
Болгарія	31661	8740	2671	18785	311	123	454	577

Продовж. табл. 2.2

Білорусь	2643988	32778	104936	2467381	288	226	2043	36336
Камерун	457	28	37	55	299	7	10	21
Канада	28409	1745	8196	17218	138	112	326	674
Шрі-Ланка	417	88	46	147	86	1	35	14
Чілі	255	77	98	56	2	1	2	19
Китай	19057	7527	1460	1252	6357	293	1428	740
Тайвань, провінція Китаю	546	162	263	67	9	7	3	35
Колумбія	224	72	61	47	4	8	6	26
Конго	343	53	16	47	213	3	9	2
Конго	170	8	9	5	143	–	4	1
Хорватія	3432	1441	537	770	13	156	55	460
Куба	564	151	55	207	3	4	122	22
Кіпр	4428	467	1356	1975	32	11	33	554
Чехія	51858	10667	8848	31300	22	210	188	623
Данія	12601	2409	5308	4424	24	99	89	248
Еквадор	264	31	27	54	130	12	6	4
Сальвадор	237	224	11	–	–	–	2	–
Ефіопія	207	94	4	53	37	1	7	11
Естонія	17867	2360	3822	11211	12	57	106	299
Фінляндія	9764	1548	4443	3551	5	8	35	174
Франція	62088	8204	25790	25273	39	648	556	1578
Грузія	35861	7308	2996	20334	861	201	2277	1884
Палестинська територія	591	38	52	159	256	–	62	24
Німеччина	231718	23766	70112	132057	199	991	1167	3426
Гана	417	36	7	32	290	5	20	27
Греція	17364	2609	4145	9803	35	86	207	479
Гонконг	240	62	135	40	–	–	–	3
Угорщина	862051	23047	9750	827121	55	125	108	1845
Ісландія	674	71	223	363	–	7	2	8
Індія	9254	2928	410	1047	3285	250	1000	334
Індонезія	569	266	56	54	2	12	3	176
Іран	8289	2106	2890	866	1423	23	736	245
Ірак	5201	512	164	350	3923	5	128	119
Ірландія	6117	695	1874	3301	18	45	34	150
Ізраїль	120181	2948	26831	40500	448	113	1966	47375
Італія	86964	8484	30692	45360	44	415	479	1490
Японія	7585	2044	2837	2342	20	62	87	193
Казахстан	61826	6424	9336	43325	259	61	383	2038
Йорданія	5728	338	1002	958	2850	18	392	170
Кенія	320	42	16	68	141	–	1	52
Корея, Республіка	6322	2381	1529	1767	75	77	99	394
Кувейт	978	108	602	93	125	–	9	41
Киргизстан	21501	861	858	19255	46	12	140	329
Ліван	4696	465	2008	658	826	27	601	111

Продовж. табл. 2.2

Лесото	828	214	–	595	1	–	13	5
Латвія	36936	4456	7479	23511	55	100	652	683
Лівійська Арабська Джамахірія	998	104	22	507	184	5	64	112
Литва	48677	7109	5871	33641	35	114	626	1281
Люксембург	825	120	304	388	–	1	2	10
Малайзія	1106	231	127	378	327	4	1	38
Мальта	479	96	188	188	–	1	1	5
Мексика	1127	175	705	157	11	6	8	65
Монголія	858	222	55	427	53	–	38	63
Молдова	4071785	70488	4924	3975549	5856	2070	9828	3070
Чорногорія	1239	406	214	455	14	10	21	119
Марокко	2297	125	95	198	1655	21	99	104
Оман	125	13	78	23	6	–	–	5
Непал	1180	53	126	876	54	–	32	39
Нідерланди	33216	4154	11587	16255	47	131	193	849
Нова Зеландія	932	151	486	166	3	30	41	55
Нігерія	3518	246	122	217	2518	43	209	163
Норвегія	12022	969	5601	5023	9	23	101	296
Пакистан	1230	358	94	240	245	41	213	39
Перу	350	93	81	96	11	8	48	13
Філіппіни	480	234	120	53	–	10	8	55
Польща	1720104	96382	137445	1468536	3737	879	1172	11953
Португалія	6783	529	1777	4007	36	38	30	366
Катар	174	94	34	26	–	–	–	20
Румунія	735233	13129	30665	689016	61	263	306	1793
Російська Федерація	9018487	167163	488766	8268063	2578	2046	19574	70297
Руанда	158	39	3	96	6	–	9	5
Саудівська Аравія	1362	352	693	134	144	1	11	27
Сербія	12135	3560	1837	3097	53	354	296	2938
Сінгапур	1159	190	91	847	3	1	1	26
Словаччина	564337	28255	9972	522387	69	125	75	3454
В'єтнам	4445	661	83	398	383	93	2522	305
Словенія	6980	2401	1160	3266	6	26	19	102
Південна Африка	1196	351	427	181	14	23	27	173
Іспанія	16441	1674	6903	7127	16	67	46	608
Судан	719	165	14	65	388	–	36	51
Швеція	19491	2487	8167	8255	34	64	90	394
Швейцарія	18802	1987	8022	8318	9	49	109	308
Сирія	4333	610	761	1011	1077	28	778	68
Таджикистан	27149	435	1087	24679	224	120	114	490
Таїланд	447	136	95	58	1	110	12	35
ОАЕ	1169	194	504	400	5	–	25	41
Туніс	1416	108	90	212	841	19	98	48
Туреччина	76363	25365	30579	10679	2136	2736	3014	1854
Туркменістан	14060	399	4513	1141	7490	43	237	237

Продовж. табл. 2.2

Колишня Югославська Республіка Македонія	2195	701	150	1132	1	88	61	62
Єгипет	2649	722	969	526	229	16	117	70
Велика Британія	67175	7820	27360	29433	70	383	502	1607
Танзанія, Об'єднана Республіка	490	26	12	330	96	–	19	7
США	127924	10924	44312	65766	140	278	1055	5449
Уругвай	108	19	47	17	–	–	–	25
Узбекистан	141163	2368	6456	127519	424	86	1090	3220
Венесуела, Боліварська Республіка	579	238	48	218	12	1	26	36
Ємен	204	39	24	44	78	–	15	4
Інші країни	2131	394	303	577	616	11	83	147
Особи без громадянства	17116	792	5316	10044	266	28	434	236

* За даними Адміністрації Держприкордонслужби

На основі даних у табл. 2.2. можна сформувавши рейтинг основних країн візного туризму (табл.2.3.).

Таблиця 2.3

Рейтинг 10 головних країн в'їзного туризму в Україні у 2011 р.

(складено за [59])

№ п/п	Всього за 2011	осіб	частка
		21 415 296	100 %
1	Росія	9 018 487	42 %
2	Молдова	4 071 785	19 %
3	Білорусь	2 643 988	12 %
4	Польща	1 720 104	8 %
5	Угорщина	862 051	4 %
6	Румунія	735 233	3,5 %
8	Словаччина	564 337	3 %
7	Німеччина	231 718	2,6 %
9	Узбекистан	141 163	0,6 %
10	США	127 924	0,5%
	Разом 10 країн	20 116 190	92,7 %

Спадання в'їзного турпотоку з країн СНД відбулося в основному за рахунок зменшення кількості подорожуючих з країн: Азербайджан (на 17% або на 13,4 тис. осіб), Білорусь (на 12% або на 422,7 тис. осіб), Грузія (на 25% або на 13 тис. осіб), Молдова (на 2% або на 80,5 тис. осіб), Росія (на 9% або на 673,9 тис. осіб) [7, с. 4].

Структура міжнародного виїзного туризму представлена у табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

**Структура виїзного туризму за країнами та мотивами
подорожуючих у 2011 році**

	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон – усього**	Із них – за метою поїздки		
		службова поїздка	організований туризм	приватна поїздка
Усього	19773143	897127	1590182	17285834
у тому числі до країн				
Алжир	10	10	-	-
Азербайджан	14144	2101	2211	9832
Австрія	83365	17399	21138	44828
Вірменія	15718	1963	2206	11549
Бельгія	9196	2107	744	6345
Болгарія	41478	8098	13887	19493
Білорусь	1581128	54219	29823	1497086
Канада	5537	352	605	4580
Шрі-Ланка	2652	230	50	2372
Китай	19649	1450	5210	12989
Хорватія	24857	3088	10660	11109
Кіпр	20640	1637	7790	11213
Чехія	150181	5444	40418	104319
Бенін	2	2	-	-
Данія	8314	1225	1137	5952
Домініканська Республіка	333	2	185	146
Естонія	4579	997	547	3035
Фінляндія	11107	1915	1778	7414
Франція	69064	11282	18718	39064
Грузія	37576	5540	5694	26342
Палестинська територія	1	-	-	1
Німеччина	361689	55564	45755	260370
Греція	94240	11946	46065	36229
Угорщина	1726957	48602	28605	1649750
Ісландія	27	12	5	10
Індія	5892	1034	1255	3603
Іран, Ісламська Республіка	1807	346	71	1390
Ірак	109	46	-	63
Ірландія	50	25	5	20
Ізраїль	130921	15236	42133	73552
Італія	130283	11302	30915	88066
Японія	4	-	-	4
Казахстан	17755	1934	1635	14186
Йорданія	6645	1041	1809	3795

Продовж. табл. 2.4.

Кувейт	12	5	-	7
Киргизстан	330	129	-	201
Ліван	4656	588	969	3099
Латвія	22523	1731	2747	18045
Ліберія	12	12	-	-
Лівійська Арабська Джамахірія	7532	497	4758	2277
Литва	5171	1226	587	3358
Люксембург	143	16	-	127
Мальдіви	86	6	-	80
Мальта	1124	115	305	704
Мавританія	14	14	-	-
Монголія	6	-	-	6
Молдова, Республіка	2221379	17478	8073	2195828
Чорногорія	34013	2654	19059	12300
Оман	5	-	-	5
Нідерланди	49444	10990	7429	31025
Норвегія	1727	502	215	1010
Польща	5102885	207476	113590	4781819
Португалія	12637	1362	1181	10094
Румунія	556792	23639	66296	466857
Російська Федерація	5475455	251741	240295	4983419
Саудівська Аравія	2	2	-	-
Сербія	2593	658	920	1015
Словаччина	425585	34773	18712	372100
В'єтнам	350	-	-	350
Словенія	1090	208	237	645
Іспанія	69432	6974	23261	39197
Судан	8	8	-	-
Швеція	12220	2040	2713	7467
Швейцарія	27160	4088	2772	20300
Сирійська Арабська Республіка	1829	497	209	1123
Таджикистан	80	25	2	53
Таїланд	22491	1704	8480	12307
Об'єднані Арабські Емірати	109861	7409	53125	49327
Туніс	1990	87	1500	403
Туреччина	605592	26358	427269	151965
Туркменистан	4042	1215	317	2510
Уганда	16	16	-	-
Колишня Югославська Республіка Македонія	30	2	5	23
Єгипет	299927	7524	207434	84969
Велика Британія	88388	13742	14048	60598
США	21519	2037	2080	17402
Узбекистан	7082	1430	540	5112

Виїзний турпотік зменшився за рахунок поїздок з метою організованого туризму та службових поїздок.

Організовані поїздки зменшились на 21% за рахунок зменшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Єгипту (на 10% або на 24,6 тис. осіб), Польщі (на 58% або 152,8 тис. осіб), Німеччини (на 77% або на 21,9 тис. осіб), Росії (на 3% або на 6,6 тис. осіб) та Чехії (на 48% або на 54 тис. осіб).

Службові поїздки зменшились на 9% за рахунок зменшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Єгипту (на 85% або на 32,1 тис. осіб), Польщі (на 5% або 13,3 тис. осіб), Росії (на 7% або на 13,6 тис. осіб), Словаччини (на 51% або на 24,5 тис. осіб) та Туреччини (на 23% або на 10,9 тис. осіб) [46].

В приватних поїздках спостерігається зростання на $\uparrow 2\%$ за рахунок кількості виїжджаючих українських туристів до: Румунії (на 6% або 28,1 тис. осіб), Польщі (на 50% або 874,5 тис. осіб), Молдови (на 4% або на 73,8 тис. осіб), Угорщини (на 33% або на 385,6 тис. осіб) та Німеччини (на 38% або на 25,3 тис. осіб) (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Динаміка виїзного туристичного потоку за метою відвідування у 2009-2011 рр. (складено за [46])

Таблиця 2.5

Структура виїзного турпоточку за мотивацією у 2011 р.

Тип турпоїздки	Осіб	% у загальній структурі турпоточку	Відхилення 2011 р. від 2010 р.
Службова поїздка	897,12 тис. осіб	4,5 % потоку	зменшення на 9 % або 86,8 тис. осіб
Організований туризм	1,59 млн. осіб	8,5 % потоку	зменшення на 21 % або на 369,3 тис. осіб
Приватний туризм	17,28 млн. осіб	87 % потоку	зростання на 2 % або 291,6 тис. осіб

Таблиця 2.6

**Структура виїзного турпоточку за країнами походження
(складено за [59])**

Країна	Осіб	% у загальній структурі турпоточку	Відхилення 2011 р. від 2010 р.
Країни СНД	7,3 млн. осіб	63 % потоку	зменшення на 8 % або на 727,5 тис. осіб
Країни ЄС	10,1 млн. осіб	31 % потоку	зростання на 16 % або на 892 тис. осіб
Інші країни	2,37 млн. осіб	6 % потоку	зростання на 26 % або на 329,1 тис. осіб

Зростання виїзного турпоточку з країн ЄС відбулося в основному за рахунок збільшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Польщі (на 32% або на 708,3 тис. осіб), Німеччини (на 25% або на 38,2 тис. осіб), Великобританії (на 42% або на 18,2 тис. осіб), Румунії (на 5% або на 23,7 тис. осіб), Угорщини (на 26% або на 326,4 тис. осіб). Зменшення виїзного турпоточку з країн СНД відбулося в основному за рахунок зменшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Білорусії (на 17% або на 206,3 тис. осіб), Узбекистану (на 17% або на 1,5 тис. осіб), Росії (на 11% або на 628,1 тис. осіб) (табл. 2.7).

Обсяг послуг, наданих суб'єктами туристичної діяльності протягом 2011 року становив 9,388 млрд. грн. і збільшився на 17 % або на 1,3 млрд. грн. порівняно з 2010 роком [60].

Зростання обсягу послуг зареєстровано не у всіх областях України, найбільш суттєве спостерігається у Івано-Франківській області на 84 % або на 93,2 млн. грн., Донецькій області на 11 % або на 33,7 млн. грн., м. Севастополь на 6 % або на 15,2 млн. грн. та у м. Києві на 29 % або на 1,5 млрд. грн.

Найбільш суттєве зменшення обсягів наданих послуг спостерігається у областях: Дніпропетровській на 32 % або на 123,4 млн. грн., Закарпатській на 33 % або на 13,4 млн. грн., Львівській на 20 % або на 41,1 млн. грн., Полтавській на 52 % або на 29,5 млн. грн. та у АР Крим на 9 % або на 68 млн. грн. 70 % обсягів наданих послуг припадає на туристичні підприємства м. Києва.

Таблиця 2. 7

Рейтинг 10 головних країн виїзного туризму в Україні у 2011 р.

(складено за [59])

№ п/п	Країни	осіб	частка
	Всього за 2011	19 773 143	100 %
1	Росія	5 475 455	32 %
2	Польща	5 102 199	19 %
3	Молдова	2 221 379	13 %
4	Угорщина	1 726 957	10 %
5	Білорусь	1 581 128	4 %
6	Туреччина	602 592	3 %
7	Румунія	556 792	
8	Словаччина	425 585	2,5 %
9	Єгипет	299 927	1,5 %
10	Німеччина	361 389	1,2 %
	Разом 10 країн	13 441 815	87 %

Виїзний турпотік у 2010 р становив 19,77 млн. осіб та порівняно з 2010 р. збільшився на 12 % або на 1,8 млн. осіб. Виїзний турпотік збільшився за рахунок поїздок з метою приватних подорожей та службових поїздок [23].

Службові поїздки зросли на 3 % за рахунок збільшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Німеччини (на 11 % або на 5,3 тис. осіб), Росії (на 45 % або 54,7 тис. осіб), Словаччини (на 46 % або на 11 тис. осіб), Туреччини (на 2 % або на 0,8 тис. осіб) та Угорщини (на 16 % або на 6,6 тис. осіб).

В приватних поїздках спостерігається зростання на 15 % за рахунок кількості виїжджаючих українських туристів до: Білорусії (на 14 % або 128 тис. осіб), Польщі (на 42 % або 1,1 млн. осіб), Росії (на 6 % або на 278,3 тис. осіб), Єгипту (у 2,5 рази або на 30 тис. осіб), Угорщини (на 11 % або на 176,1 тис. осіб), ОАЕ (у 2,5 рази або на 13,7 тис. осіб), Туреччини (72 % або на 41,3 тис. осіб) та Німеччини (у 3 рази або на 198,7 тис. осіб) [59].

Організовані поїздки зменшились на ↓10 % за рахунок зменшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Білорусії (на ↓62 % або на ↓29,6 тис. осіб), Польщі (на ↓24 % або ↓26,6 тис. осіб), Німеччини (на ↓22 % або на ↓10,7 тис. осіб), Росії (на ↓27 % або на ↓53,7 тис. осіб) та Туреччини (на ↓7 % або на ↓23,3 тис. осіб).

Зростання виїзного турпоточку з країн ЄС відбулося в основному за рахунок збільшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Польщі (на 35 % або на 1 млн. осіб), Німеччини (у 2 рази або на 193,3 тис. осіб), Італії (на 13 % або на 13,1 тис. осіб), Греції (на 61 % або на 24 тис. осіб), Угорщини (на 12 % або на 186,7 тис. осіб). Зростання виїзного турпоточку з країн СНД відбулося в основному за рахунок збільшення кількості виїжджаючих українських туристів до: Грузії (на 32 % або на 7,7 тис. осіб), Білорусії (на 9 % або на 98,8 тис. осіб), Казахстану (на 63 % або на 1,9 тис. осіб), Росії (на 5 % або на 251,9 тис. осіб) та Туркменистану (на 42 % або на 2,8 тис. осіб).

Незважаючи на тенденції до зростання туристичного ринку в Україні, існує низка чинників, які стримують розвиток туристичної сфери, зокрема[22] :

- низький рівень усвідомлення населенням країни та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму і діяльності курортів, ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави;
- відсутність сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання, невизначеність напрямів їх освоєння та розвитку, неефективне та позазаконне використання унікальних природних та історико-культурних ресурсів;
- відсутність ефективної системи захисту прав та інтересів туристів, забезпечення безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань та за напрямками туристичних маршрутів, своєчасного надання всіх видів невідкладної допомоги особам, які постраждали під час подорожі;
- відсутність сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, державної інвестиційної політики у сфері туризму і діяльності курортів та належної підтримки розвитку пріоритетних видів туризму, зокрема в'їзного та внутрішнього, сільського, екологічного;
- руйнація системи соціального туризму, практичною недоступністю туризму для малозабезпечених верств населення, дітей, молоді, осіб похилого віку та з особливими потребами;
- відсутність належного прогнозування та планування розвитку туризму, параметрів туристичного потоку у відповідності до наявних ресурсних можливостей, потреб населення та економіки держави, поверхневий і фрагментарний підхід до розроблення та реалізації державної і місцевих програм розвитку туризму;
- недосконалість організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму і діяльності курортів, слабка міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади та місцевого самоврядування;
- відсутність цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами країни,

- недостатній нормативне, методичне та інформаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері туризму і діяльності курортів.

Безперечно, ці чинники стримують сталий розвиток туризму. Тому існує необхідність вирішення зазначених проблем, в першу чергу, на рівні державних та місцевих органів самоврядування.

2.2. Етапи формування та реалізації національної стратегії сталого розвитку туризму

У зв'язку з неможливістю розвитку туризму без заподіяння шкоди природним, культурним національним ресурсам та виконанням соціальних функцій, держава повинна передбачити заходи, спрямованні на стримування стихійного розвитку туризму [26].

Необхідна Стратегія сталого розвитку туризму, котра зможе забезпечити сталий розвиток туризму і курортів через установа і підтримання рівноваги між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами і соціальними потребами та розвитком туризму, а також створити сприятливі умови для формування високоякісних національного та регіональних туристичних продуктів [55].

Ефективне використання наявного туристичного ресурсного потенціалу можливе через:

- запровадження комплексного управління туристичними ресурсами,
- туристичне районування,
- встановлення системи пріоритетів, як за видами туризму, так і територіальних,
- максимального рівня розвитку туризму в межах визначених територій через аналіз їх ємності, гранично припустимих

навантажень на об'єкти туристичних відвідувань та оцінки впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище.

Актуальним також залишається питання захисту соціальних інтересів населення у сфері туризму і діяльності курортів. Його розв'язання можливе через запровадження мінімальних соціальних стандартів в туризмі. Безпосередній вплив інфраструктурного характеру туризму на значну кількість видів економічної діяльності та якість життя населення зумовлює необхідність установа таких стандартів. Водночас, наявність мінімальних соціальних стандартів у туризмі створює сприятливі передумови для розвитку соціального туризму на принципах адресної допомоги[55].

У цілому конкурентоспроможність національного та регіональних туристичних продуктів може бути забезпечена шляхом впровадження та реалізації системи нормативних вимог до найважливіших для туриста параметрів якості об'єктів туристичних відвідувань та основних туристичних послуг незалежно від їх категорії. Зазначений набір якісних параметрів встановлює мінімальний рівень захисту прав туриста (безпеку, відповідність санітарно-гігієнічним нормам, доступність, прозорість тощо).

Вплив держави на природоохоронні, економічні та соціальні чинники, забезпечується через реорганізацію системи та зміну механізмів управління на державному та місцевому рівнях, запровадження стратегічного планування, відповідне нормативно-правове, регуляторне, інституціональне, наукове, методичне, фінансове забезпечення тощо. При цьому стратегічне планування у сфері туризму здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову спрямованість на покращення якості життя населення, як основний показник оцінки сталого розвитку.

Реалізація Стратегії створюватиме сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів на розв'язанні найгостріших проблем у сфері туризму і діяльності курортів, розвитку найцінніших

природних територій та об'єктів культурної спадщини, забезпеченні захисту економічних інтересів держави від реальних та потенційних загроз у сфері туризму на внутрішньому та міжнародних туристичних ринках[55].

Враховуючи необхідність збереження цілісності та забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів, а також позитивний міжнародний досвід функціонування курортів, що орієнтовані на туризм і відпочинок, розвиток туристичної сфери та діяльності курортів розглядається в межах тільки однієї Стратегії сталого розвитку (за винятком розвитку закладів санаторно-курортного лікування та медичної реабілітації).

Згідно проекту Стратегії стратегічними завданнями розвитку туризму і курортів в Україні є [55]:

- створення законодавчих, нормативно-правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських умов для перетворення туризму на соціально та екологічно орієнтовану, економічно ефективну сферу діяльності, а також забезпечення сталого розвитку туризму;

- підвищення ефективності державної політики у сфері туризму і діяльності курортів, формування і впровадження ефективної моделі державного управління з метою координації, регулювання та захисту інтересів учасників туристичної діяльності;

- посилення ролі місцевих громад і громадських організацій у запровадженні принципів сталого розвитку туризму, вдосконалення наявних та впровадження нових ефективних механізмів взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств, наукових і освітніх установ сфери туризму;

- формування туристичного простору з метою раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів шляхом створення та забезпечення функціонування зон сталого розвитку туризму, розроблення і впровадження конкурентоспроможного національного та регіональних туристичних продуктів;

- сприяння соціальній стабільності та безпеці, територіальній єдності, забезпечення умов для розвитку соціально відповідального туризму;
- забезпечення безпеки туристів і подорожуючих, захист їхніх прав та законних інтересів;
- сприяння збереженню і розвитку національної культури та відродженню народних ремесел;
- створення умов для формування національної самосвідомості, патріотичного виховання дітей та молоді, збереження й відновлення унікальних природних та історико-культурних ресурсів, історичних місць України;
- сприяння покращенню інвестиційного клімату у сфері туризму, залученню інвестицій у розвиток інженерно-транспортної та комунальної інфраструктур;
- раціоналізація використання фінансових і матеріальних ресурсів у сфері туризму, наповнення бюджетів усіх рівнів від туристичної діяльності, збільшення надходження валютних коштів від туризму;
- створення робочих місць, розвиток малого та середнього підприємництва у сфері туризму, розширення зайнятості у сільській місцевості від розвитку туризму;
- створення рівних можливостей для суб'єктів туристичної діяльності, формування передумов для розвитку ефективного та прозорого туристичного ринку;
- створення об'єктів туристичної інфраструктури в межах територій з високою концентрацією цінних природних та історико-культурних туристичних ресурсів за напрямками національної мережі туристичних маршрутів;
- формування інформаційного простору туризму, створення сприятливих умов для забезпечення рівного доступу до інформації у сфері туризму;

- формування сучасного механізму державного обліку та контролю здійснення туристичної діяльності;
- розроблення та впровадження сучасних методик визначення внеску туризму у формування макроекономічних показників країни, регіонів;
- розроблення ефективних державної та місцевих програм розвитку туризму та курортів, економічно обґрунтованих планів їх реалізації, у тому числі в рамках програм соціально-економічного розвитку регіонів;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері туризму та діяльності курортів, покращення туристичного іміджу держави, ефективне використання можливостей, пов'язаних з проведенням фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу “Євро - 2012” в Україні.

Реалізація „Стратегії сталого розвитку туризму і курортів” має базуватися на таких принципах [55]:

- раціональне використання та охорона природних ресурсів;
- збереження доброякісного довкілля;
- законності у здійсненні туристичної діяльності;
- забезпечення балансу приватних і громадських інтересів у сфері туризму і діяльності курортів;
- вільний розвиток підприємницької діяльності у сфері туризму із дотриманням граничних норм навантажень;
- збалансованість усіх складових елементів сталого розвитку туризму як соціально відповідальної, екологічно спрямованої та економічно ефективної діяльності;
- соціальна спрямованість розвитку туризму і курортів;
- вільний доступ кожного до інформації у сфері туризму і курортів;
- достатності доброякісних послуг відповідно до потреб споживачів;
- гарантованості дотримання конституційних прав громадян у сфері туризму.

Серед пріоритетів сталого розвитку туризму і курортів слід відзначити наступні:

- формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту;
- розвиток людських ресурсів в інтересах туризму;
- збереження ресурсного потенціалу туризму, формування простору високої туристичної привабливості з метою забезпечення раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів;
- формування інформаційного простору сфери туризму;
- створення єдиної системи маркетингу у сфері туризмі;
- поглиблення міжнародного співробітництва з метою забезпечення сталого розвитку туризму.

Основними механізмами реалізації Стратегії є : Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку туризму потребує вирішення комплексу організаційно-правових питань щодо розробки та прийняття законодавчих і нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення реалізації пріоритетних напрямів Стратегії, а саме наступних.

Формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту передбачає [54]:

- перегляд чинної законодавчої бази з питань туризму;
- розробку проектів законів щодо регулювання туристичної діяльності в Україні;
- узгодження системи українського законодавства із законодавчими актами щодо сталого розвитку туризму в Україні;
- адаптацію законодавства України у сфері туризму та діяльності курортів до відповідних директив і стандартів ЄС;
- розробку проектів законів та інших нормативно-правових актів щодо визначення правового режиму туристичних ресурсів.

Розвиток людських ресурсів в інтересах розвитку туризму передбачає:

- внесення змін і доповнень до законодавства України з питань регулювання праці та зайнятості у сфері туризму;
- внесення змін і доповнень до законодавства України про освіту в частині запровадження освітньо-кваліфікаційних рівнів підготовки спеціалістів у сфері туристичної діяльності;
- внесення змін і доповнень до законодавства з питань соціального забезпечення щодо доступу та реалізації соціально незахищеними та мало захищеними верствами населення права на туризм;
- удосконалення законодавства в частині підвищення кваліфікаційних вимог до суб'єктів туристичної діяльності;
- розробку проектів законів та удосконалення чинного законодавства України щодо правового статусу туриста, захисту законних прав та інтересів суб'єктів туристичних відносин.

Державна підтримка збереження ресурсного потенціалу туризму, забезпечення раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів передбачає [54]:

- розробку законодавчої та нормативної бази щодо порядку виявлення, оцінки, інвентаризації ресурсів, придатних для туризму, їх паспортизації, реєстрації, визначення правового режиму туристичних ресурсів, ознакування та маркування ресурсів, їх моніторингу на відповідність нормативним вимогам;
- розробку проектів законів та інших нормативно-правових актів, внесення змін і доповнень до чинного законодавства щодо визначення правового режиму туристичних ресурсів та правового забезпечення перспективного розвитку туристичного простору.

Формування туристичного простору високої туристичної привабливості передбачає[33]:

- внесення змін і доповнень до чинного законодавства України щодо використання земель та інших природних об'єктів права власності Українського народу для сталого розвитку туризму;
- розробку проектів законів та інших нормативно-правових актів щодо створення та функціонування єдиного державного кадастру цінних туристичних територій;
- внесення змін і доповнень до законодавства України про планування забудови територій в частині забезпечення сталого розвитку туризму України;
- внесення змін і доповнень до законодавства України з питань природно-заповідного фонду в частині використання цих територій для туризму;
- розробку проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо можливості використання повітряного та космічного простору в туристичних цілях.

Формування інформаційного простору туризму передбачає: внесення змін і доповнень до законодавства України про інформацію в частині інституціонально-функціонального забезпечення збору, обробки, аналізу, збереження та використання і захисту інформації щодо сталого розвитку туризму.

Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку туризму потребує також вирішення комплексу організаційно-правових питань щодо розробки та прийняття нормативно-правових актів, передбачених законами України „Про туризм” та “Про курорти”; внесення змін і доповнень до Державної програми розвитку туризму на 2010–20115 роки; розробка Державної програми розвитку туризму до 2015 року та сприяння у розробці відповідних місцевих програм [1,3,4,5].

Реалізацію Стратегії передбачається здійснювати в три етапи.

На першому етапі – масового розвитку та формування інфраструктури туризму – пріоритетними завданнями мають стати [55]:

- формування нормативно-правової бази щодо запровадження нових механізмів стимулювання розвитку туризму і курортів згідно з законами України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» та «Про курорти» [4,5];

- визначення структурних проблем розвитку туризму в Україні, які мають негативний вплив на конкурентоспроможність національного туристичного продукту і потенціал його зростання, розроблення заходів щодо їх розв'язання;

- розроблення та затвердження державної та регіональних стратегій сталого розвитку туризму і курортів, які визначають пріоритетні напрями їх розвитку на середньо- та довгострокову перспективу;

- запровадження в державному та регіональних рівнях моніторингу міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації туристичного продукту;

- проведення моніторингу показників розвитку туризму в регіонах, районах і містах обласного значення для виявлення депресивних територій і визначення в них пріоритетів можливого розвитку туризму;

- запровадження в державному бюджеті нових програм, спрямованих на стимулювання реалізації пріоритетних напрямів розвитку туризму і курортів;

- розроблення основних засад проведення зонування та створення опорного туристично-рекреаційного каркасу України, здійснення туристичного районування України;

- формування індивідуальних рекомендацій щодо дотримання норм гранично допустимих навантажень на природні та історико-культурні об'єкти, дотримання режимів їх використання в туризмі;

- оцінка впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище;

- підготовка законопроектів з питань адміністративно-територіального устрою України, адміністративної реформи та реформування місцевого

самоврядування на всіх рівнях. Прийняття законів про делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, про право комунальної власності та управління об'єктами комунальної власності і спільної власності територіальних громад;

– підготовка нормативно-правової бази для проведення бюджетної та податкової реформи з метою зміцнення фінансово-економічної основи територіальних громад та забезпечення в них сталого розвитку туризму, збільшення питомої ваги власних доходів місцевих бюджетів. Закріплення відповідних норм у Бюджетному кодексі України, Законі України "Про місцеві податки і збори".

На другому етапі – переходу до сталого розвитку – передбачається формування трансформаційного потенціалу сталого розвитку туризму і курортів в Україні [55,16]:

– розроблення нормативно-правової бази сталого розвитку туризму і курортів, гармонізованої з міжнародними та європейськими документами;

– створення дієвої вертикалі державного управління у сфері туризму і курортів, розподіл повноважень і відповідальності з іншими міністерствами та відомствами з метою координації, регулювання та захисту інтересів учасників туристичної діяльності з урахуванням інтересів майбутніх поколінь;

– створення конгломератів та альянсів з представництвом державних, бізнесових та місцевих громад, лобіювання інтересів громад щодо збереження їх ідентичності та самобутності;

– створення наскрізної системи туристичної освіти населення протягом усього життя;

– розроблення системи індикаторів сталого розвитку туризму і курортів та методик їх визначення;

– формування механізму моніторингу індикаторів, проведення екологічного аудиту;

- впровадження туристичних екоподатків, системи штрафних санкцій за забруднення навколишнього середовища, формування спеціальних фінансових фондів, цільове призначення коштів яких спрямовано на збереження екологічної рівноваги довкілля;

- формування конкурентоспроможного національного і регіональних туристичних продуктів, розвиток людських ресурсів в інтересах туризму, збереження ресурсного потенціалу туризму, формування простору високої туристичної привабливості (дестинацій), створення єдиної системи маркетингу та формування інформаційного простору в туризмі;

- сертифікація товарів і послуг – складових туристичного продукту;

- екологічне маркування товарів (об'єктів);

- підготовка та реалізація пілотних проектів у сфері укладення угод щодо сталого розвитку туризму і курортів;

- формування туристичного простору з метою раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів шляхом створення та забезпечення функціонування зон сталого розвитку туризму, розроблення і впровадження конкурентоспроможного національного та регіональних туристичних продуктів;

- проведення адміністративно-територіальної, бюджетної та податкової реформи з метою зміцнення фінансово-економічної основи розвитку привабливих для туризму територій (дестинацій) як первинної складової туристичного простору України;

- реалізація довгострокової стратегії розвитку туризму і курортів в Україні на основі ефективної реалізації туристичного потенціалу кожного регіону;

- спрямування державних інвестицій на розбудову соціально-економічної інфраструктури регіонів.

На третьому етапі передбачається функціонування туризму і курортів на принципах сталого розвитку.

Реалізація Стратегії сталого розвитку туризму і курортів сприятиме [55]:

- зміцненню здоров'я та покращення якості життя населення, запровадження соціального туризму, покращенню соціальної стабільності та соціальної безпеки;
- забезпеченню додержання визначених державних соціальних гарантій стосовно кожного громадянина незалежно від місця його проживання;
- подоланню депресивного стану окремих територій, своєчасне і комплексне розв'язання проблем охорони довкілля.
- відродженню національної культури та народних ремесел, формуванню національної самосвідомості та патріотичному вихованню;
- збереженню та відновленню унікальних природних та історико-культурних ресурсів, історичних місць України, залученню інвестицій у розвиток інженерно-транспортної та комунальної інфраструктур;
- скороченню невиправданих бюджетних витрат, раціоналізацію використання фінансових і матеріальних ресурсів, наповнення бюджетів усіх рівнів, надходження валютних коштів;
- створенню нових та збереженню наявних робочих місць, розвиток малого та середнього підприємництва у сфері туризму та розширенню зайнятості у сільській місцевості через стимулювання розвитку сільського зеленого туризму;
- створенню умов для сталого розвитку регіонів в інтересах усієї країни, підвищення рівня життя населення, подоланню бідності та безробіття, формуванню середнього класу;
- формуванню системи безпеки туристів і подорожуючих, захисту їхніх прав, законних інтересів і збереженню їхнього майна;
- створенню рівних можливостей для суб'єктів туристичної діяльності, формуванню передумов для розвитку ефективного та прозоро

організованого туристичного ринку, єдиного нормативно-правового простору;

- створенню сучасних об'єктів туристичної інфраструктури в межах територій з високою концентрацією цінних природних та історико-культурних туристичних ресурсів;
- удосконаленню системи інформаційного забезпечення сфери, створення сприятливих умов для забезпечення рівного доступу до інформації;
- вдосконаленню існуючих та впровадженню нових ефективних механізмів взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств, наукових і освітніх установ сфери туризму в забезпеченні сталого розвитку туризму;
- розвитку міжнародного співробітництва та євроінтеграційних процесів у сфері туризму та діяльності курортів, покращенню туристичного іміджу держави.

При цьому важливою є оцінка виконання Стратегії та прогнозування майбутнього соціально-економічного ефекту від реалізованої Стратегії. Так, відповідність тенденцій розвитку туризму принципам сталого розвитку може бути оцінена[55]:

- ступенем „функціональної сумісності” нормативно-правового забезпечення сфери туризму в Україні;
- рівнем контролю з боку державних органів, органів місцевого самоврядування й громадських організацій за діяльністю суб'єктів туристичної діяльності, за раціональним використанням туристичних ресурсів; за розподілом грошових і матеріальних коштів, спрямованих на їх охорону та відновлення довкілля;
- участю місцевих громад у туристичній діяльності, контролі за раціональним використанням і охороною туристичних ресурсів;

- наявністю та ефективністю функціонування спеціальної державної інституції із забезпечення раціонального використання туристичних ресурсів, сталого розвитку туризму;

- рівнем автономності в управлінні та організації туристичної діяльності, а також ступенем відповідальності за раціональне використання туристичних ресурсів регіональних і місцевих органів самоврядування;

- структурно-функціональною відповідальністю національної туристичної мережі та національної екологічної мережі України.

Основними параметрами ефективності реалізації Стратегії можуть виступати такі показники [54]:

- зростання частки туризму у формуванні ВВП;
- позитивна динаміка кількісних та якісних показників внутрішнього та в'їзного туризму;
- зростання кількості робочих місць у сфері туризму, частки місцевого населення, залученого до туристичної діяльності, виробництва та реалізації товарів для туристів;
- зростання кількості суб'єктів туристичної діяльності, які спеціалізуються на в'їзному та внутрішньому туризмі;
- зростання обсягів інвестицій у сфері туризму.

2.3. Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку туризму

Правову базу діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм". Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Закон України "Про туризм" став правовим підґрунтям для розробки цілого

комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності [4,5].

Про визнання вагомості туризму, його впливу на розвиток життя країни свідчать останні Укази Президента України від 02.03.2001 року "Про підтримку розвитку туризму в Україні" та від 14.12.2011 року "Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму".

В цілому ж державна політика в галузі туризму визначається Верховною Радою України. Згідно із Законом України "Про туризм" основними напрямками державної політики в цій сфері є [4,5]:

- залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем, організація оздоровлення населення;
- забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;
- створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;
- захист прав та інтересів держави в галузі туризму;
- створення сприятливого для розвитку туризму податкового,
- валютного, митного, прикордонного та інших видів контролю;
- створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму;
- запровадження пільгових умов для організації туристичної та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків, молоді, інвалідів та малозабезпечених верств населення;
- заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;
- встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

- впровадження системи статистичної звітності суб'єктів туристичної діяльності;
- визначення порядку управління державною власністю в галузі туризму;
- створення рівних можливостей на ринку туристичних послуг для суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, сприяння розвитку конкуренції, забезпечення дотримання у цій галузі антимонопольного законодавства;
- забезпечення безпеки туристів, захист їх прав, інтересів та майна;
- підтримка розвитку туризму в регіонах, визначення статусу окремих туристичних центрів, створення умов для пріоритетного розвитку туристичної індустрії;
- організація та розвиток системи наукового забезпечення галузі туризму, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів;
- розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації.

Закон України "Про туризм" констатує, що центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму є Державний комітет України по туризму, повноваження якого визначаються цим законом та положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Але у зв'язку з неодноразовою реорганізацією структурних підрозділів уряду Державний комітет України по туризму було реформовано, спочатку у Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму шляхом об'єднання з іншими комітетами, а з 2002 року створено Державну туристичну адміністрацію України, яка є правонаступником вищевказаних формувань, реалізує державну політику в галузі туризму і несе відповідальність за подальший його розвиток.

Орган державної виконавчої влади в галузі туризму бере участь у

підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів з питань туризму. В межах своїх повноважень він розробляє і затверджує нормативні акти, узагальнює практику застосування законодавства та вносить пропозиції щодо його вдосконалення [4,5]:

- визначає перспективи та напрями розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, його матеріально-технічної та соціальної бази, забезпечує їх виконання;

- координує діяльність міністерств і відомств, туристичних підприємств та організацій незалежно від форм власності у питаннях, пов'язаних з прийомом та обслуговуванням туристів в Україні та організацією туристичних поїздок за кордон;

- організовує інформаційну, рекламну та видавничу діяльність з питань туристичної діяльності;

- сприяє розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг, створює рівні можливості на ньому для всіх суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності;

- здійснює ліцензування (позбавляє ліцензій) діяльності суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, що надають туристичні послуги. Разом із Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації встановлює державні стандарти у сфері туристичних послуг, проводить сертифікацію та атестацію туристичних підприємств, контролює виконання ними умов та правил прийому і обслуговування туристів;

- організує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації туристичних кадрів, проведення науково-дослідних робіт у галузі туризму;

- бере участь у зовнішньоекономічній діяльності в галузі туризму, представляє інтереси України з питань туризму в інших країнах та міжнародних організаціях, укладає відповідно до чинного законодавства міжнародні угоди, відкриває туристичні представництва за кордоном.

Рішення органу державної виконавчої влади в галузі туризму, що

регулюють питання туризму та видані в межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, місцевих органів державної виконавчої влади, суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, туристів.

Повноваження місцевих органів державної виконавчої влади в галузі туризму визначаються положеннями про них, які затверджуються місцевими органами державної виконавчої влади за погодженням з центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму.

Нормативно-правова база туристської діяльності представлена як спеціальним, так і загальним законодавством.

До норм загального законодавства належать: Конституція України, якою закріплені основні права й свободи людини, їх гарантії; Закони України "Про захист прав споживачів", що є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її майнового та природного середовища; " Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України"; "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"; "Про страхування"; "Про рекламу"; "Про державний кордон України"; "Про охорону навколишнього природного середовища"; "Про правовий статус іноземців"; "Про охорону культурної спадщини" тощо [1,2,3,4,5,6, 7,8,9,10,11].

Специфіка туристського бізнесу полягає в комплектації турпродукту з різних видів сервісу – транспорту, харчування, розміщення, консульських служб і т. п. Звідси велика кількість правових і нормативних документів, що регулюють туристську діяльність. Наприклад, адміністративним законодавством регламентується питання одержання в'їзних віз, валютним законодавством – форма розрахунків, митним – порядок пропуску через кордон декларуючих товарів. Є нормативні акти Держстандарту України про сертифікацію туристських послуг, акти державних антимонопольних органів про застосування до туристських послуг законодавства у сфері прав споживачів і т. д.

Слід зазначити, що на діяльність туристського підприємства поширюється дія всіх законодавчих актів регламентуючих підприємництво в Україні взагалі.

Відмітимо, що комплекс сучасних проблем у сфері розробки й актуалізації системи правового забезпечення для сталого розвитку України, охоплює весь діапазон нормативно-правових суспільних відносин сучасного перехідного періоду як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних законодавств багатьох країн світу [23].

Серед міжнародних проектів, започаткованих для сталого розвитку України, виокремимо «Програму сприяння сталому розвитку в Україні», реалізація якої почалася наприкінці 1999 року за ініціативи Програми розвитку ООН та Агенції США з міжнародного розвитку[11].

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) є глобальною мережею ООН у галузі розвитку. В Україні головні сфери діяльності ПРООН зосереджені на демократичному врядуванні, подоланні бідності, гарантуванні безпечного середовища, енергетиці та довкіллі.

У кожній з цих тематичних сфер ПРООН забезпечує баланс між упровадженням заходів щодо розробки політико-правових документів, аналітично-дорадчою діяльністю, заходами з поліпшення спроможності національних партнерів та окремими пілотними проектами.

Згідно із затвердженим ПРООН Робочим планом передбачається чотири основні напрями реалізації цієї Програми [41].

Перший напрям – супровід Концепції та уточнення її положень для регіонального та місцевого рівнів.

Другий напрям – розробка еколого-економічної моделі сировинної галузі України в сучасних умовах.

Третій напрям передбачає розробку економічних основ природокористування в сучасних адміністративних і ринкових умовах.

Четвертий напрям – розробка заходів із підтримки екологічного бізнесу в законодавчому, інвестиційному та інформаційному аспектах.

Після реалізації цих напрямів передбачається зміна статусу Програми з міжнародного на національний із подальшими уточненнями цілей і завдань побудови сталого розвитку в Україні.

У період з 1999 по 2010 рік органами державної влади України були розроблені і прийняті до реалізації такі системні концепції і комплексні цільові програми сталого розвитку України [50]:

- постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів»;

- розпорядження і постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної ради із сталого розвитку України»; «Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року»; «Про затвердження Програми сталого соціально-економічного, екологічного і культурного розвитку м. Севастополя на період до 2015 року».

Відмітимо, що у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків", затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України № 14 від 16.01.2008 р., визначено, що збереження та актуалізація національної культурної спадщини повинні передбачати створення належної нормативно-правової бази та відповідне матеріально-технічне забезпечення. Для реалізації цієї мети як один із кроків необхідно розробити та реалізувати Державну програму популяризації національної культурної спадщини серед учнівської та студентської молоді, Державну програму збереження та використання замків України, Державну програму реставрації та розвитку національних історико-культурних заповідників. Також означено, що з метою ефективного використання унікального культурного потенціалу України, піднесення її іміджу в світі Уряд сприятиме розвитку туристично-курортної сфери, створенню конкурентоспроможного вітчизняного туристичного продукту [50].

Щодо основних заходів з реалізації державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів (до яких безперечно

належать міста, чисельністю населення до 50 тис. осіб – малі міста), то для раціонального використання рекреаційних ресурсів [99]:

1.Проводиться інвентаризація рекреаційного фонду України з визначенням його частини, яка може підлягати сертифікації за міжнародними вимогами і використовуватися для вітчизняного та іноземного туризму, зокрема сільського.

2.Визначаються території земель історико-культурного призначення, цінних джерел мінеральних вод, ропи озер та покладів лікувальних грязей, цінних ландшафтів, рекреаційні ресурси в межах населених пунктів і на прилеглих до них територіях, інші цінні природні території та об'єкти; встановлюється та забезпечується відповідний режим їх використання. Адже одним із завдань соціального розвитку малих міст та територій їх розташування є охорона культурної спадщини відповідно до Закону України "Про охорону культурної спадщини" [4] шляхом реконструкції та реставрації пам'яток культурної спадщини в малих містах, формування мережі будинків ремесел із відродженням національної культури та народних ремесел.

Відмітимо, що вагоме місце у сталому розвитку туризму в Україні займає сільський зелений туризм. Сьогодні в Україні створені певне організаційне та нормативно-правове підґрунтя для розвитку сільського зеленого туризму. Слід констатувати, що адміністративно-правове регулювання сільського зеленого туризму має певну особливість, котра полягає у тому, що ця галузь потребує координації та регулювання більшою мірою, ніж будь-яка інша галузь. Але постійна регламентація та надмірне втручання держави можуть негативно позначитись на здійсненні системи державного регулювання туристичної сфери сільської місцевості. Тому повинне бути чітко встановлене розмежування функцій і повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [53].

Надзвичайно важливим залишається формування туристичної політики, системи державного регулювання у сфері сільського зеленого туризму,

визначення їх форм, засобів та інструментів. Головним завданням у формуванні цієї політики є координація зусиль уряду, парламенту, міністерств, відомств, інших органів державної влади, а також громадських організацій та підприємницьких структур для більш ефективного розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Щоб забезпечити сталий розвиток сфери відпочинку в українському селі за умов економічної кризи повинні існувати врегульовані партнерські стосунки влади, бізнесу та професійних громадських організацій. Саме тому, зважаючи на сучасний стан економіки України, збільшення попиту на відпочинок у природному середовищі та враховуючи необхідність створення сучасного ринку пропозицій відпочинку у сільській місцевості, своєчасною має бути підтримка з боку держави.

Висновок до розділу 2

Сьогодні в Україні розроблено проект "Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні". Реалізацію Стратегії передбачається здійснювати в три етапи. На першому етапі – масового розвитку та формування інфраструктури туризму. На другому етапі – переходу до сталого розвитку – передбачається формування трансформаційного потенціалу сталого розвитку туризму і курортів в Україні. На третьому етапі передбачається функціонування туризму і курортів на принципах сталого розвитку.

Комплекс сучасних проблем у сфері розробки й актуалізації системи правового забезпечення для сталого розвитку України, охоплює весь діапазон нормативно-правових суспільних відносин сучасного перехідного періоду як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних законодавств багатьох країн світу. Правовою основою сталого розвитку туризму в Україні є системні концепції і комплексні цільові програми сталого розвитку України: постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів»; розпорядження і постанови Кабінету Міністрів

України «Про утворення Національної ради із сталого розвитку України»; «Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року»; тощо.

Нормативно-правова база туристської діяльності представлена як спеціальним, так і загальним законодавством. Правову базу діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм". Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму.

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ ТА ВЕКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи сталого розвитку туризму в Україні

Аналізуючи перспективи сталого розвитку туристичної індустрії в Україні на наступні десять років, перш за все, необхідно підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства в цілому, яка в тій чи іншій мірі інтегрує практично всі галузі. Саме це і визначає одне з перших місць, яке займає туризм у світовій економіці. Саме цей фактор повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати ряд важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені [62].

Туристична індустрія в Україні може розвиватися двома шляхами [55]:

1. За «принципом равлика». Він передбачає здійснення крапкових проєктів, проведення одноденних екскурсій, найдешевших турів, а потім розширення кола послуг, географії прийому та країн прибуття. Отримані прибутки потрібно вкладати у реконструкцію наявної і створення нової матеріально-технічної бази туризму. Але відбудова при цьому може розтягнутися на декілька десятиліть.

2. За «принципом вибуху». Він передбачає залучення потужних інвестицій, які би спрямовувалися не лише на створення матеріально-технічної бази, а й на ефективну рекламну кампанію [36].

Територіальне поєднання природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів нашої держави дає змогу у перспективі сформувати регіональні туристично-рекреаційні системи з високорозвиненою інфраструктурою, рекреаційно-оздоровчими та туристичними комплексами

загальноєвропейського значення, кожна з яких може базуватися на місцевих рекреаційних ресурсах.

Наша країна має сприятливе географічне і геополітичне розташування, унікальні природні та кліматичні ресурси, історико-культурну спадщину, а отже, великий потенціал для залучення інвестицій з метою розвитку туризму. Наприклад, завдяки своєму курортно-рекреаційному потенціалу півострів Крим приваблює та залучає до співпраці й участі в різних інвестиційних проектах представників багатьох країн світу.

На сьогодні в Україні привабливими для інвестування є проекти, пропозиції щодо будівництва туристичних і спортивних гірськолижних трас, канатних доріг, спортивно-оздоровчих комплексів. Карпати є тим регіоном України, який має всі можливості для розвитку гірськолижного спорту. Практично всі іноземні інвестиції, які надходять в нашу країну, спрямовуються переважно в промисловість та агропромисловий комплекс. Проте готельний і рекреаційно-туристичний бізнес також потребують інвестиційних ресурсів, і зокрема прямих іноземних інвестицій, що дасть можливість підвищити прибутковість цієї галузі та збільшити надходження до бюджету [34,36].

Активне зростання туристичного підприємництва залежить від реалізації прийнятих в Україні державних програм розвитку туризму, законодавчої бази, яка стимулює та підтримує механізми фінансування та інвестування в галузь туризму, розвитку економічної діяльності підприємств курортно-рекреаційного господарства, активізації інвестиційної політики в галузі туризму.

Об'єкти рекреації і туризму особливо привабливі для залучення інвестицій, оскільки за умови створення необхідної інфраструктури можна буде активізувати експорт туристичних послуг. За допомогою міжнародного туризму Україна може експортувати такі товари і послуги, які за інших умов не могли б знайти збут на закордонних ринках.

Міжнародний туризм, зокрема, є єдиним каналом продажу за валюту таких послуг, як розміщення в готелях, харчування в ресторанах, транспортні послуги, екскурсії. Товари і послуги продаються іноземним туристам за роздрібними цінами, що значно перевищують зовнішньоторговельні гуртові ціни.

Сьогодні, необхідність активізації інвестиційного процесу в галузі туризму зумовлюється також існуванням залежності між розвитком ділового туризму і темпами процесу іноземного інвестування: чим більше іноземців прибуває в Україну з діловими цілями, тим більше країна має можливостей залучити іноземні інвестиції. Проведення в Україні інвестиційних форумів, міжнародних симпозіумів, конференцій, виставок відкриває можливості для збільшення припливу в країну іноземних інвестицій.

Зазначимо, що під час формування політики перспективного розвитку туристичної галузі, визначення методів та форм державного регулювання цієї сфери, мають бути враховані позитивні та негативні фактори, пов'язані з соціально-економічною, законодавчо-правовою та політичною ситуацією, в країні та у світі (рис. 3.1) [64]. Сьогодні в Україні спостерігається нестабільність економічної ситуації, є наявність ризикованості довгострокових вкладень, що визначає пасивний характер інвестиційної діяльності як приватного, так й акціонерного капіталу, що зумовлює необхідність пошуку нового механізму стимулювання інвестицій у розвиток туристичної галузі. Статистична звітність сфери туризму, що існує в нашій країні, особливо на регіональному рівні, не є джерелом достовірної маркетингової та економічної інформації, що негативно позначається на якості прийнятих рішень на всіх рівнях управління економікою України.

Рис.3.1. Фактори розвитку туризму[63]

Відмітимо, що для України принциповим моментом формування стратегії розвитку туристичної галузі в регіоні є питання офіційного визнання ролі і місця цієї галузі в економічній структурі регіонів країни. І, відповідно до цього, має визначатися курс практичних дій на різних рівнях державної влади нашої країни.

Логістичні та інформаційні моделі в сталому розвитку туризму в Україні мають першочергове значення.

Інформаційні технології займають важливе місце в процесі функціонування будь-якого туристського підприємства. Крім розв'язання традиційних завдань автоматизації офісу, загальних практично для всіх типів підприємств (використовування локальних мереж, мультимедійних технологій, організації електронного документообігу та ін.), можливе застосування засобів, специфічних саме для сфери туризму, наприклад, міжнародних систем бронювання квитків і резервування номерів у готелях.

Слід виділити наступні три рівні використання сучасних інформаційних технологій на туристському підприємстві [70]:

- внутрішньокорпоративний;
- міжкорпоративний;
- інтерактивні технології взаємодії із зовнішніми споживачами і клієнтами.

До внутрішньокорпоративного рівня слід віднести використання інформаційних технологій для автоматизації окремих робочих місць (розробка і впровадження АРМ), а також діяльності основних структурних підрозділів туристського підприємства (наприклад, бухгалтерії, відділу маркетингу і т. ін.). На цьому рівні здійснюватиметься забезпечення офісу комп'ютерною технікою, засобами комунікацій, додатковими пристроями. На базі технічних засобів створюється комп'ютерна мережа, інсталюється необхідне програмне забезпечення: операційна система і сервісні програми, прикладні пакети (як загального призначення - текстовий редактор, електронні таблиці і т. ін., так і спеціального: засоби для автоматизації

бухгалтерського обліку, маркетингових досліджень, формування турів та ін.). Вищим ступенем автоматизації обробки інформації на цьому рівні можна вважати створення корпоративної інформаційної системи, що дозволяє здійснювати ефективний обмін даними між усіма структурними підрозділами підприємства. Подібні системи реалізуються на базі локальних комп'ютерних мереж або інтрамереж (інтранет) і дозволяють фактично повністю перейти до електронного документообігу, створити ефективну структуру зберігання інформації у вигляді розосереджених або розподілених баз даних, реалізувати механізми колективної роботи з даними і документами, розмежувати доступ до інформації для різних категорій користувачів, організувати видалений доступ до ресурсів системи [70].

На міжкорпоративному рівні здійснюються різні форми взаємозв'язку між підприємствами: наприклад, створення екстрамереж (об'єднання корпоративних інформаційних систем, декількох підприємств з можливістю використання такої сумісної мережі всіма користувачами кожного підприємства) Сюди ж можна віднести електронну комерцію, а також організацію віртуальних підприємств. Застосування подібних технологій дозволяє істотно скоротити управлінські й допоміжні штати на підприємствах, прискорити процес формування турів, оптимально вирішити завдання управління фінансовими потоками, використовувати нові перспективні канали дистриб'юції товарів і послуг. Як приклади, слід навести технологію "клієнт - банк", яка все частіше реалізується на базі електронних комунікаційних каналів, взаємодію турагентів з туроператорами, туристських підприємств з глобальними системами бронювання. Будь-яке туристське підприємство може підключитися до однієї з подібних систем і стати її постійним користувачем.

Інтерактивні технології взаємодії із зовнішніми споживачами і клієнтами дозволяють проводити дослідження ринку і споживацьких переваг (інтернет-маркетинг), просування товару, послуг або бренду на ринку (інтернет-реклама), безпосередню реалізацію товарів або послуг кінцевому

споживачеві, післяпродажну інформаційну підтримку клієнта. Характерною особливістю даного виду інформаційних технологій є широта охопленої аудиторії, початкова орієнтованість на максимальну кількість потенційних клієнтів. Подальший маркетинг дозволяє розбити аудиторію на більш вузькі категорії, для роботи з кожною з яких може бути вибрана найефективніша стратегія продажів [70].

Слід зазначити, що розглянуті рівні досить умовні, тому описати чіткі межі переходів між ними складно. До того ж багато інформаційних технологій, вникаючи вперше на рівні автоматизації внутрішньокорпоративних бізнес-процесів, абсолютно природним чином розповсюджуються і на бізнес-процеси більш високих рівнів.

У даний час у сфері туризму використовується велика кількість різних прикладних програм вітчизняних і зарубіжних розробників.

Сучасні програми реалізують можливості редагування і зберігання інформації про тури, готелі, клієнтів, про розклад руху транспортних засобів, про стан заявок та ін. Усі вони без винятку дають можливість друкувати безліч різних документів: від анкет, ваучерів і списків туристів до описів готелів, турів, а деякі - і фотографії видів готелів та ін.

Більшість програмних комплексів дозволяє контролювати оплату турів, друк платіжних документів, вести календарний облік місць у готелях і на транспорті. Одна з важливих функцій подібних програм – автоматизований розрахунок вартості турів з урахуванням індивідуальних і групових знижок, комісійних, курсів валют та інших чинників.

Головна особливість сучасних програм в тому, що вони дозволяють виконувати всі перераховані дії в рамках єдиної системи і навіть на декількох комп'ютерах одночасно, якщо вони з'єднані в локальну мережу.

Для правильного вибору програми необхідно вирішити, яким основним вимогам вона повинна задовольняти. Наприклад, виконувати складні замовлення індивідуальних туристів або забезпечувати обмін даними з відділом продажів. Існує два типи програм [70]:

- "гнучкі", що дають можливість без звертання до розробників самостійно змінювати формати даних, форми документів, "гарячі клавіші" і ін.;

- "жорсткі", де всяка зміна зажадає обов'язкове звернення до розробників. Особливістю ринку програмного забезпечення для туристської сфери є великий діапазон цін на комп'ютерні комплекси від 100 до 1500\$ і вище. До базової версії часто пропонуються додаткові модулі, гарантійне обслуговування, навчання персоналу, консультації.

Розглянемо найбільш відомі програмні продукти, що використовуються у сфері туризму.

Серед популярних програм у туризмі можна відмітити наступні: Програма "Само-Тур" – ця програма має чотири головні режими роботи: введення інформаційних довідників, створення турів, обслуговування клієнтів і бухгалтерія;

- Програма "Турбо-Тур". Програмний комплекс орієнтований в першу чергу на туроператорські компанії, які спеціалізуються на внутрішньому, в'їзному, виїзному груповому або індивідуальному туризмі. За задумом розробників, комплекс дозволить повністю автоматизувати діяльність агентств у межах офісу, а надалі інтегрувати агентства в єдиний інформаційний простір.

- Програма "Tur-Win" може використовуватися як на окремому комп'ютері, так і в локальній мережі.

- Програма "АІСТ 2.5". Автоматизована система туристського офісу "АІСТ 2.5" розроблена в АТ "Рада з туризму і екскурсій Санкт-Петербурга". Застосування цієї системи доцільне при оперативній обробці великого обсягу інформації, а також для ухвалення оперативного рішення в режимі реального часу;

- Пакет прикладних програм "Туристський офіс". Його призначення – комплексна автоматизація туристських фірм (як операторів так і агентів) в

межах офісу з унікальною можливістю їх подальшого об'єднання в єдиний інформаційний простір України.

Відмітимо, що початковою і програмуючою ланкою розвитку туристичного бізнесу мають бути туристичні ресурси, відповідно до логістичного потенціалу (пропускної спроможності) яких повинні визначатися потоки туристів, а їхні потреби в комплексі необхідних послуг (проживання, харчування, перевезення, програмно-інформаційне забезпечення) мають забезпечуватися розвитком відповідної матеріально-технічної бази туризму. Необхідною умовою сталого розвитку туристичного бізнесу в країні, регіоні є менший обсяг логістичного потенціалу матеріально-технічної бази по відношенню до логістичного потенціалу туристичного ресурсу [77,78].

Відповідність логістичного потенціалу матеріально-технічної бази туризму логістичному потенціалу потоку туристів визначається показником кількості туристів, які прагнуть використати (спожити) туристичні ресурси регіону (місцевості) протягом року, сезону, місяця, доби. Ця кількість туристів може дорівнювати показнику логістичного потенціалу матеріально-технічної бази або бути меншою, але в жодному разі не перевищувати його. У протилежному випадку з'являються "дикі" туристи, різко погіршується комфортність відпочинку, зростає туристичне навантаження на рекреаційні ресурси та об'єкти регіону, країни, що неодмінно призводить до їх деградації. Виразним прикладом останнього підходу є Ближні печери Київсько-Печерської Лаври, які через щоденний неконтрольований, надмірний туристопотік протягом багатьох років зазнали зміни мікроклімату печер (температура, вологість, вміст CO₂), що, поряд з іншими чинниками, призвело до обвалу частини печер у 2005 - 2006 рр. [73].

Визначаючи логістичний потенціал вхідного потоку туристів в регіон, країну, слід розрізняти такі різновиди цього логістичного потенціалу, запропоновані автором, як проектний, прогнозний та фактичний. Проектний

потік туристів – це максимально можлива (допустима) його величина, яка визначається логістичним потенціалом туристичного ресурсу (об'єкта).

Прогнозний потік туристів виявляється на підставі маркетингових досліджень на певний рік, сезон, місяць, день. Зрозуміло, що він не повинен перевищувати відповідний проектний потік туристів. Фактичний потік може відрізнитися від прогнозного, як правило, в бік зменшення через різні форс мажорні обставини (через в лютому цього року у країнах Африки, зокрема Єгипті, люди відмовлялися від вже замовлених турів).

Отже, пропонується така логістична модель туристичного бізнесу, яка забезпечує його сталий розвиток в регіоні, країні (рис. 3.2).

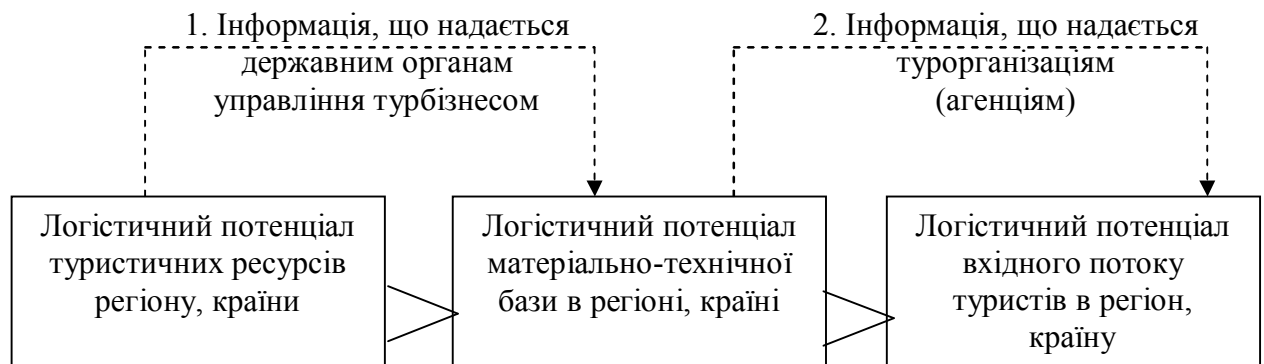

Рис. 3.2. Логістична модель сталого розвитку туристичного бізнесу [35]

У цій моделі перше співвідношення виступає запобіжником першого рівня щодо збереження туристичних ресурсів регіону, країни, а друге, – окрім того, що виступає запобіжником другого рівня, ще й забезпечує бізнесову ефективність використання туристичних ресурсів регіону, країни. Інформаційні потоки у цій моделі теж бувають двох видів: перший вид – це інформація щодо проектного потоку туристів, що надається державним органам управління туризмом (можливо, її слід вказувати в рекреаційному паспорті ресурсу (об'єкта)); другий вид – це інформація, яка надається туроператорами (які переважно володіють матеріально-технічною базою туризму в регіонах) фірмам - турагенціям, – скільки і яких путівок пропонується на продаж [78].

На підставі вищенаведеного матеріалу нами пропонується така комплексна схема логістичного підходу до сталого розвитку туристичного бізнесу в регіоні, країні, що має підставою класичну логістичну "Pull-систему". Отже, туристичні ресурси регіону, країни визначають їх комплексний логістичний потенціал з туризму, що складається з [35]:

1) логістичного потенціалу кожного виду туристичних ресурсів та об'єктів;

2) логістичного потенціалу матеріально-технічної бази туроператорів, що включає визначення також обсягів виробництва супутніх товарів та послуг в регіоні, країні (перший потенціал повинен бути більший за другий);

3) логістичного потенціалу вхідних туристопотоків, які в жодному разі не повинні перевищувати логістичний потенціал матеріально-технічної бази туризму в регіоні, країні (це досягається регулюванням кількості путівок, які туроператори надають для реалізації турагенціям, що знаходяться в місцях попиту на туристичні послуги.

Реалізація комплексного логістичного підходу до сталого розвитку туристичного бізнесу в регіоні, країні на підставі "Pull-системи" неможлива без державної підтримки, оскільки формування або модернізація матеріально-технічної бази туризму в регіоні, країні не під силу окремим турфірмам, навіть великим. Але, розбудовуючи туристичну індустрію в регіоні, країні, слід використовувати логістичні засади, зокрема "Pull-підхід" та концепцію "точно в термін".

Отже, розвиток туристичного бізнесу в Україні взагалі та в регіонах зокрема, має великі перспективи, враховуючи значні рекреаційно-туристичні ресурси. Рациональне їх використання та збереження можливе на шляху впровадження в практику туристичної індустрії України логістичних прийомів та підходів. Однією з таких новітніх концепцій є "Pull-підхід", що дає змогу координувати обсяги туристопотоків з пропускними можливостями (логістичним потенціалом) туристичних ресурсів та об'єктів, а також матеріально-технічної бази туризму в регіоні, країні. Застосування

пропонованого підходу дає можливість значно зменшити, а в ідеалі виключити, ризики погіршення стану туристичних ресурсів в регіоні, екологічної ситуації, зниження якості туристичних послуг, що надаються, загрози здоров'ю та безпеці туристів тощо, отже, послужить основою для визначення стратегії сталого розвитку туризму в регіоні, країні.

Отже, в Україні достатньо розвинуті традиційні види туризму, а саме: відносять рекреаційний, оздоровчий, лікувальний, спортивний, пішохідний, альпінізм, велотуризм, лижний, автомобільний, екскурсійний. Перспективними На території нашої країни є нетрадиційні види туризму, такі як: сільський зелений, агротуризм, екотуризм, кінний, екстремальний (пригодницький, рафтинг, дайвінг, сноубординг, фрірайд, вейкбордінг, польоти на повітряних кулях і дельтапланах,), культурний, науковий, ностальгічний (етнічний), соціополітичний і промисловий. Аналізуючи перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні, слід підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства в цілому, яка в тій чи іншій мірі інтегрує практично всі галузі. Тому саме цей фактор повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати ряд важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені [47,72]. Наша країна має сприятливе географічне і геополітичне розташування, унікальні природні та кліматичні ресурси, історико-культурну спадщину, а отже, великий потенціал для залучення інвестицій з метою розвитку туристичної галузі.

3.2. Інноваційна стратегія як складова сталого розвитку туризму

Інноваційна діяльність - це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Основним

об'єктом інноваційної діяльності є інновації – новостворені і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, забезпечують економію витрат чи створюють умови для такої економії.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» об'єктами інноваційної діяльності виступають: інноваційні програми і проекти; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання та процеси; інфраструктура виробництва і підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарна продукція; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції [44].

Термін «інновація» вперше запропонував австрійський вчений-економіст Й. Шумпетер. У своїй праці «Теорія економічного розвитку» зазначав, що інновація – це введення нового товару, впровадження нової технології виробництва, відкриття нового ринку, освоєння нового джерела сировини та напівфабрикатів, впровадження нової організаційної структури в будь-якій галузі [48].

Американський економіст Дж. Брайт визначає інноваційний процес як єдиний своєрідний процес, що об'єднує науку, техніку, економіку, підприємництво і управління [3].

В. Томпсон вважає, що нововведення – це генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів чи послуг.

Х. Барнет стверджує, що нововведенням є будь-яка ідея, що є новою.

У публікації «Innovation as a Deep Capability» Г. Хемел доводить, що єдиним джерелом конкурентної сили організації є її сприйняття всякого роду інновацій та готовність прискорити реалізацію змін і прийняти все нове.

При цьому, як зазначає Г. Хемел, успіх організації полягає у відсутності страху перед зміною її форми, структури, вмінні адаптувати свої процеси до цих змін, щоб не втратити можливості, які відкриваються, та вигідно використовувати тенденції зовнішнього середовища. Зміни мають бути безперервним процесом, що захистить організацію від непередбачуваних і радикальних змін ззовні, які несуть хаос. Г. Хемел переконаний, що «багато підприємств просто недостатньо оптимістичні: вони допускають багато помилок, прорахунків, втрачають очевидні можливості, використовуючи застарілі стратегії, схильні забагато економити, в результаті чого керівники та персонал стають песимістами і не бачать необхідності змін». Окрім цього, на думку Г. Хемела, організації мають розширити своє розуміння поняття інновації, вбачаючи в ній інструмент створення кардинально нового споживчого підходу — «Що могло би бути» на зміну існуючого підходу оптимізації того, що організація має [81].

Існують різні підходи до визначення інноваційної діяльності. З одного боку, її можна визначити як комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових, комерційних заходів, які призводять до інновацій. (на мікрорівні - це спільна діяльність працівників підприємства, спрямована на створення і впровадження нововведень).

З іншого – діяльність є інноваційною, якщо в неї привносяться нові знання, технології, прийоми, підходи для отримання результату, який широко затребуваний в суспільстві.

Тобто, інноваційна діяльність носить системний характер, і цю систему утворюють суспільство і суб'єкти такої діяльності. Вона являє собою комплекс заходів з розробки, впровадження, освоєння, виробництва, дифузії та комерціалізації нововведень, об'єднаних в один логічний ланцюг. Кожна ланка цього ланцюга має свій зміст і свої закономірності розвитку. Наукові пошуки, дослідно-конструкторські та технологічні розробки, інвестиційні, комерційні та виробничі заходи підпорядковані одній головній меті – створенню нововведення [58].

Отже, інновації – це дії по впровадженню досягнень науки і техніки у технології виробництва та управління організацією, які супроводжуються високим ступенем ризику і невизначеності щодо прогнозування майбутніх результатів. Сфера послуг є особливо чутливою до впровадження інновацій, оскільки вона безпосередньо контактує з кінцевим споживачем і значно сильніше залежить від впливу так званого «людського фактора». Впровадження інновацій у сфері послуг нашоюхується на проблему можливого несприйняття споживачем кардинально нових технологій обслуговування чи нових послуг. Тому, важливо дотримуватись оптимального співвідношення між класичними традиційними методами роботи (у випадку туризму – традиційних туристичних продуктів та туристичних дестинацій) та інноваційними підходами.

Новиков В.С., досліджуючи інновації в туризмі, зазначає, що інноваційна діяльність в сфері туризму спрямована на створення нового або на зміну існуючого продукту, на удосконалення транспортних, готельних та інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних і телекомунікаційних технологій та сучасних форм організаційно-управлінської діяльності [44].

У цілому процес реалізації інновацій можна розглядати з різних позицій та з різним рівнем деталізації: як паралельно-послідовне виконання науково-дослідної, науково-технічної, інноваційної, виробничої і маркетингової діяльності; у вигляді етапів життєвого циклу інновацій від виникнення ідеї до її розробки і впровадження; як процес фінансування та інвестування розробки, впровадження і розповсюдження нового виду продукту чи послуги [5]. Важливим в розумінні інноваційного процесу є те, що він включає в себе реалізацію інвестицій, у ході яких поєднуються наука, техніка, економіка, підприємництво та управління.

Мотиви і причини появи інновацій у туристичній діяльності в кожній країні різні. Систематизуючи існуючі дослідження мотивів туристичних подорожей, можна виділити характерні риси для будь-якої країни:

- наростаючі потреби людини у пізнанні звичаїв, традицій, стилю життя в інших регіонах світу;
- зниження туристичного інтересу до традиційних дестинацій;
- небезпека втрати квоти ринку в'їзного туризму;
- загострення конкуренції, зростання пропозицій стандартизованих глобальних туристичних продуктів;
- необхідність стимулювання внутрішнього туризму як альтернативи міжнародного виїзного туризму у країни з аналогічними туристично-рекреаційними умовами;
- гармонійне поєднання привабливих умов відпочинку і подорожей (природних і культурних особливостей, можливостей проведення дозвілля, придбання специфічних товарів і спеціальних туристських послуг) для повного задоволення потреб найвибагливіших туристів;
- технологічна революція і експансія послуг в економіці;
- перехід від економіки пропозиції до економіки попиту та економіки вражень, в якій конкурентний профіль прямо залежить від креативності новацій та вміння швидко реалізувати інновації, що повинні стати за висловом Гарі Хемела «способом життя» [81];
- загальна тенденція до зростання динаміки змін (скорочення часового проміжку між генеруванням нової ідеї та її втіленням у життя. Ресурси, залучені до інноваційного процесу, можуть бути знецінені, якщо конкурент випередить з виходом нової продукції на ринок. Так, дослідження компанії McKinsey показали, що затримка випуску інноваційного товару на ринок на шість місяців призводить до зменшення прибутку на 30%, а перевитрата бюджету групи розробки на 30% означає скорочення обсягу прибутку на 2%) [5]).

Розвиток туризму в усьому світі визначає низка факторів серед яких найчастішими є наступні [64]:

- зростаючі потреби населення у знайомстві з образом життя в інших регіонах і придбання нових знань;
- насичення багатьох класичних і традиційних напрямів поїздок;
- небезпека втрати квоти ринку у в'їзному туризмі;
- загострення конкуренції, зростання пропозицій стандартизованих глобальних продуктів;
- необхідність стримувати виїзд своїх громадян в зони, аналогічні за умовами регіонам своєї країни (природа, культура, клімат);
- гармонійне поєднання привабливих умов відпочинку та подорожей (природних і культурних особливостей, можливостей проведення дозвілля, придбання специфічних товарів і спеціальних туристичних послуг) для повного задоволення потреб найвимогливіших туристів;
- технологічна революція і експансія послуг в економіці;
- перехід від економіки пропозиції до економіки попиту.

Базуючись на положеннях Генерального погодження з торгівлі послугами, інновації в туризмі можуть розвиватися в трьох напрямках (рис.3.3).

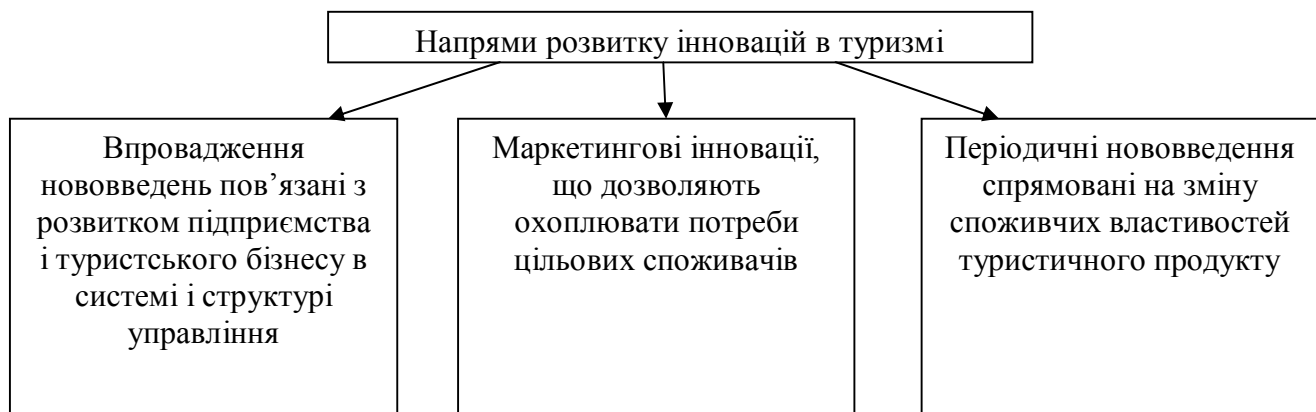

Рис. 3.3. Напрямки розвитку інновацій в туризмі згідно з Генеральним погодженням з торгівлі послугами [24]

У всьому світі інновації в сучасній економіці становлять основу конкурентоспроможності підприємств, галузей і країн. Саме вони

дозволяють вигравати змагання за ринки збуту та закупівель шляхом освоєння нових, більш привабливих для споживачів продуктів, або більш економічних нових технологій з випуску колишніх продуктів і послуг.

У більшості наукових досліджень інновації класифікуються на продуктові й технологічні. Зарубіжні автори використовують класифікацію інновацій, що виділяє інновації п'ять типів, представлених на рис. 3.4 і доповнених з погляду розвитку туристської індустрії.

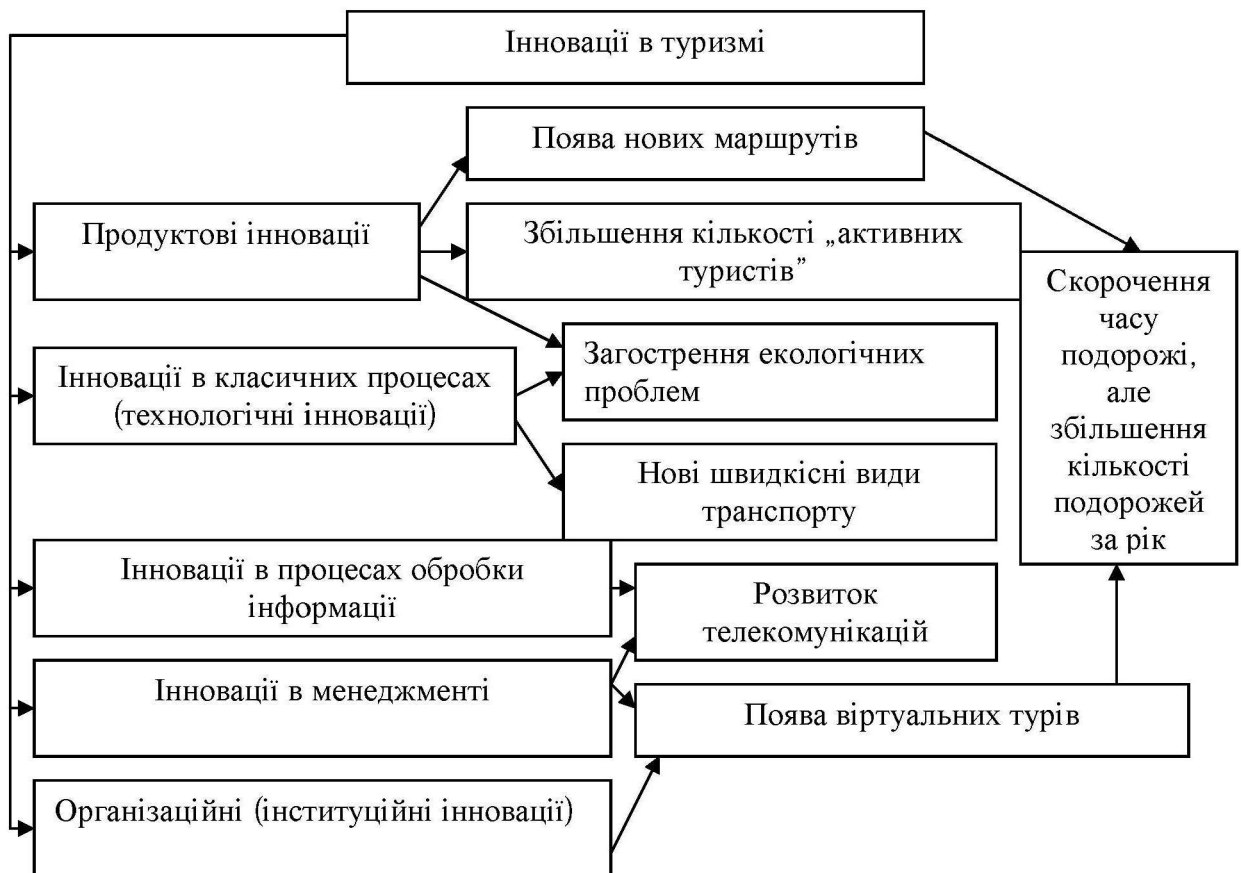

Рис. 3.4. Класифікація інновацій в туризмі [24]

Інноваційний шлях розвитку туристичної галузі неможливий без об'єднання зусиль різних економічних і соціальних сфер за активної державної підтримки. Загалом необхідним є формування інноваційної стратегії розвитку туристичної галузі України. Інноваційному розвитку

туризму сприяло створення в 2002 році першої науково-дослідної установи в сфері туризму України – Наукового центру розвитку туризму. Основними пріоритетними напрямками науково-дослідної роботи Наукового центру є: розробка науково обґрунтованих методик та методологій досліджень у сфері туризму; формування фундаментальної науки туризмології; прогнозування розвитку сфери туризму, з'ясування впливу основних факторів на цей процес; моніторинг туристичної діяльності в Україні та за кордоном; створення на базі сучасних інформаційних технологій банку даних туристичної інформації; проведення експертиз наукових проектів у сфері туризму; підготовка проектів національних та регіональних програм розвитку туризму.

Важливим є створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату для розвитку уже сформованих курортно-лікувальних туристичних дестинацій. Так, для координації і спрямування інновацій в курортній галузі вперше в Україні був створений Трускавецький валеологічний інноваційний центр у формі закритого акціонерного товариства (ЗАТ «Т В І Ц»). Засновниками його стали, крім Міської ради і санаторно – курортних закладів, відомі наукові установи: Інститут регіональних досліджень НАН України, Центр досліджень науково–технічного потенціалу та історії науки ім. Г.Доброва НАН України, Державний науково–дослідний інститут інформаційної інфраструктури ДКЗІ і НАН України, Інститут фізіології ім. О.Богомольця НАН України, Інститут проблем медичної реабілітації, Реабілітаційний центр «Еліта» та інші. Маючи вагомий інтелектуальний потенціал, Трускавецький інноваційний центр спрямував його на розробку пілотного проекту створення «Курортополісу Трускавець» з правами спеціальної (вільної) економічної зони». Аналогічні проекти курортополісів з правами ВЕЗ могли б бути успішно впроваджені і на території АР Крим, Закарпатської, Івано-Франківської областей [37,43].

Водночас, стійкі тенденції до зростання туристичної галузі України актуалізують питання кластеризації туристичної сфери. Туристичний кластер

– це відносно компактна територія зростання туристичної індустрії, що характеризується певною туристичною спеціалізацією. При цьому особливо важливою є атрактивна складова кластеру, транспортні комунікації всередині туристичного кластеру та зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) по відношенню до головних цільових ринків.

Поєднання здорової конкуренції з кооперацією (наприклад, спільна розробка туристичних маршрутів, маркування туристичних стежок, розбудова туристичної інфраструктури для спільного користування) створює «гнучку спеціалізацію», при якій підтримуючи співробітництво, туристичні підприємства не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат та цінах; за підвищення якості туристичних послуг; пошук кращих постачальників тощо. Як наслідок, туристична пропозиція кількісно і якісно зростає на фоні тенденції до зниження вартості туристичних послуг за рахунок економії на масштабах. Прикладами успішної реалізації такого інноваційного підходу у туризмі є туристичний кластер «Сузір'я» на Івано-Франківщині, який спеціалізується на наданні туристичних послуг, виготовленні сувенірної продукції, виробів з овечої шкіри, народних промислів, тощо; транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» на Херсонщині; «Конгрес туризму», орієнтований на підтримку та сприяння розвитку лікувально-рекреаційної сфери у Криму; туристичний кластер на Львівщині; міжнародний пілотний проект кластеризації у сфері розвитку сфери агросадіб у Чернівецькій обл., який реалізується за фінансової і організаційної підтримки МЗС Республіки Польща. Подальше формування кластерів у туризмі сприятиме не тільки зростанню внутрішнього туризму, але й підвищуватиме міжнародний туристичний імідж країни та її регіонів [15,58].

У туристичній діяльності інноваційна діяльність першочергово передбачає реалізацію:

1. організаційних нововведень (зміни у системі та структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі застосування новітніх технологій; удосконалення кадрової політики у напрямі оновлення і ротації кадрів, підвищення кваліфікації, перепідготовки і стимулювання працівників; формування національної моделі сервісного обслуговування з врахуванням міжкультурного аспекту (психологічний тип особистості нації, звичаї та культура туристично-рекреаційних зон); впровадження системи превентивних заходів щодо посилення економічної та фінансової безпеки туристичного підприємства); нововведення в системі транспортного обслуговування, що будуть спрямовані на підвищення комфортності та скорочення часу трансферу туристів до курортної зони; екологізація технологій обслуговування;

2. маркетингових інновацій щодо збільшення рівня лояльності існуючого цільового ринку та пошуку нових потенційних сегментів туристичної діяльності;

3. інновацій турпродукту, спрямованих на збільшення споживчих властивостей існуючих туристичних продуктів та доповнення туристичної пропозиції новими напрямками і/або продуктами, що дозволить зміцнити конкурентний статус підприємства на ринку.

Виділяють чотири поведінкові групи сучасних туристів (табл.3.1).

Таблиця 3.1.

Варіанти поведінки сучасного туриста

В	Г
Турист старшого віку (пасивний)	Турист старшого віку (активний)
А	Б
Молодий турист (пасивний)	Молодий турист (активний)

До групи А входять туристи, які віддають перевагу класичному відпочинку зразка „сонце, море, пісок", але в той же час тих, що шукають більш динамічні форми відпочинку: спорт, активні розваги в готелі,

дослідження місцевості, вечірки під відкритим небом, нічні дискотеки – з усього цього й формується нова модель „традиційного" відпочинку.

До групи Б відносяться молоді, безтурботні й ризикові люди, які воліють новизни. Звичайно вони користуються громадським транспортом та інфраструктурою, спілкуються з місцевими жителями, навіть якщо не знають місцевої мови.

До групи В входять туристи старшого віку, які не визнають нічого, крім традиційних морських курортів (як правило, вибір припадає на сусідні держави, а ідеальний варіант – відпочинок на батьківщині).

Групу Г складають енергійні представники старшого віку, які взмозі придбати індивідуальні тури до Латинської Америки, Японії та інших держав Сходу [63]:

Виходячи з цього, доцільно сформувати інноваційний розвиток продуктів туризму в Україні. Так, першочерговим завданням має стати вирішення питання реформації курортних закладів. Україна має великий потенціал розвитку так званого пасивного (а для старшого покоління він є оздоровчим) туризму. Усього в Україні налічують 79 родовищ мінеральних вод на 109 земельних ділянках, на базі яких може розвиватися курортне господарство, однак експлуатується тільки 8,9 % [57].

Великі можливості для розвитку курортного господарства мають Автономна Республіка Крим, Одеська, Запорізька, Закарпатська, Львівська та інші області. Найсприятливіші умови для розвитку рекреації й туризму мають Карпати, на території яких виявлено 800 джерел мінеральних вод. На їх базі працюють санаторії, пансіонати, санаторії-профілакторії, будинки відпочинку, в яких можуть поліпшити здоров'я до 800 тис. чол. Такі курорти, як Трускавецький, Моршинський, Свалявський та ін., відомі далеко за межами України. Оскільки тут незначна природна радіація, Карпати використовують для оздоровлення населення із забруднених радіонуклідами районів Чорнобильської зони. Площа зарезервованих для рекреації ландшафтів дає змогу прийняти 1,5 млн. чол., розвідані ж запаси мінеральних

вод можуть посприяти оздоровленню 7 млн. чол. Значні перспективи для розвитку рекреації й туризму мають Буковина й Полісся. Причорноморсько-Азовське узбережжя і Крим мають прекрасні ресурси для таласотерапії, тобто лікування морем, масового відпочинку та оздоровлення. Сонячне світло й тепло, мінерально-сольовий склад і температурний режим морської води, чудові пляжі створюють сприятливі умови для подальшого розвитку санаторно-курортного господарства. Тут налічують близько 800 санаторіїв, будинків відпочинку й туристських баз, майже 400 з них – у Криму. Загальновідомими санаторно-курортними центрами є Ялта, Одеса, Алушта, Алушка, Судак, "Артек", Планерське (Коктебель), Феодосія, Саки, Євпаторія, Бердянськ та багато інших. У таких районах, як Карпати, Крим, Причорноморсько-Азовське узбережжя, рекреація має стати пріоритетною сферою перспективного розвитку, оскільки вона може забезпечити більшість валютних надходжень, сприяти зміцненню національної грошової системи, створенню в цій сфері додаткових робочих місць [75,76] .

Інновації у класичних процесах в основному направлені на поліпшення виконання вже існуючих операцій. Виробництво удосконалюється за рахунок зміни технології, що дозволяє досягти зниження витрат на робочі ресурси або інші виробничі витрати. Іноді необхідність інтенсифікації виробничих процесів йде пліч-о-пліч з концепцією загального розвитку. Наприклад, шляхом раціоналізації процесів обслуговування нові технології можуть зберегти і працю, і енергію. Електричні лампи з низьким споживанням енергії економлять як кошти на оплату електроенергії, так і витрати на технічний персонал, оскільки заміна лампи потрібна набагато рідше. Індукційні печі (які включаються від дотику посуду) економлять до 50% енергії в ресторанних кухнях. У той же час знижується час, що витрачається на приготування страв.

Для туризму першочергового значення набуває розвиток нових видів транспорту серед яких є поява нових потужних літаків, літаків змішаного типу, які завдяки значному зниженню рівня лобового опору будуть

споживати в двічі менше пального, ніж звичайний реактивний літак, що також зменшить вартість перельоту й зробить авіаподорожі більш доступними. Реальним виглядає також перспектива створення літака з зворотними крилами, якому не потрібна довга злітно-посадкова смуга, відрив від землі вийде на меншій швидкості. Це наблизить літаки до гелікоптерів та дозволить робити зліт та посадку навіть у віддалених місцях.

Що стосується морських перевезень, то тут основні зусилля направлені на зниження затрат пального. Крім того важливе значення набуває стан доріг.

Стосовно України, то інновації тут знаходяться лише на стадії становлення, однак останнім часом спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення науково-дослідних робіт у транспортній сфері, отже є перспективи для технологічного та економічного ривка вперед [80].

Інновації у процесах обробки інформації. Радикальний розвиток інформаційних технологій має великий вплив на індустрію туризму, оскільки підвищує ефективність діяльності і надає можливості для розширення бізнесу в географічному, маркетинговому й операційному аспектах.

Інформаційні технології життєво важливі для обробки інформації, а також для моніторингу проблем навколишнього середовища. В останні роки великого поширення набули розробки систем інформації та резервування, прив'язаних до конкретного регіону або дестинації (туристські інформаційні системи). Мета цих розробок – забезпечити привертання уваги до місцевих туристичним організаціям і заходам [80]. Розвиток телекомунікацій відіграє неабияке значення в інноваційному розвитку процесів обробки інформації.

Серед останніх досягнень у цій сфері можна віднести демонстрацію „живих" картинок з того чи іншого курорту, які в разі необхідності можна надрукувати, що приводить до зниження попиту на традиційні рекламні проспекти, хоча їх повного зникнення найближчим часом не очікується.

Оренда автомобіля, вибір пам'ятки, атракціону, розваги – всі ці послуги тепер можна замовляти, не виходячи з дому, хоча щодо єдиної мови погодження доки не досягнете – на сьогодні більшість сайтів продають дані

лише на місцевій мові, навіть якщо держава користується популярністю серед іноземців.

Великі масиви інформації, що доступні користувачам Інтернету в усьому світі, дають споживачеві шанс самостійно сформувати свій турпакет і економити на послугах посередників.

Ключовими чинниками зростання чисельності вітчизняної Інтернет-аудиторії є досить інтенсивна інформатизація країни – розбудова телекомунікаційних мереж, швидке впровадження інформаційних комп'ютерних технологій на тлі підвищення (принаймні до четвертого кварталу минулого року) платоспроможності населення. Сегмент послуг комп'ютерного зв'язку, зокрема надання доступу до Інтернет, є найбільш динамічним на вітчизняному ринку зв'язку. Тільки в 2011 р. доходи від послуг комп'ютерного зв'язку зросли в 1,5 раза, у тому числі від надання доступу до Інтернет – на 148 % [49].

В 2011 р. позицію абсолютного лідера, як і раніше, продовжував займати Київ – 58 % загальної чисельності користувачів. Далі, у порядку зменшення частки користувачів, йдуть Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Львів, Крим і Запоріжжя (їх сумарна частка складає 31 %). На решту ж регіонів припадає лише 11 %. Далі, якщо в розвинених країнах зазвичайно немає суттєвої різниці між охопленням населення Інтернет-сервісами у місті й на селі, то в Україні в сільській місцевості мешкають тільки 10 % від загальної кількості користувачів [78].

Сьогодні обсяг ринку Інтернет послуг, за різними оцінками, складає від 18 до 22 млн. дол., і можна досить впевнено прогнозувати його зростання щонайменше на 20-40 % завдяки, зокрема, таким чинникам: а) швидке зростання аудиторії; б) наявність значної кількості дешевих рекламних площ на тлі зростання розцінок в інших різновидах медіа; в) широкі можливості варіювання рекламних стратегій, форм подачі інформації, вибору „нішових” аудиторій. Таким чином можна відзначити, що Україна має значні перспективи з точки зору розвитку Інтернет – туризму [55]

Інновації в менеджменті, пов'язані з обробкою інформації, вже згадані вище, крім цього, інформаційні технології удосконалюються щороку, і з'являється безліч інших інформаційних систем, покликаних допомогти менеджменту туризму у вирішенні найрізноманітніших завдань. У цій рубриці концентрується увага на аспектах менеджменту по зв'язку і співпраці з людьми. Для такого аналізу інноваційних можливостей важливо взяти до уваги всі категорії людей, залучених до процесу виробництва й споживання туристських продуктів. Прикладом інновації в менеджменті може служити залучення жителів певної дестинації у проекти із захисту навколишнього середовища.

Інновації в організації. Головною умовою дієздатності організацій є стабільність. Однак організації змінюються з часом для досягнення нових цілей і подолання періодів нестабільності, викликаних змінами попиту, виснаженням ресурсів і науково-технічним прогресом. Наростаюча занепокоєність проблемами навколишнього середовища є ситуацією нестабільності, що стимулює розвиток організаційних інновацій [44]:

Таким чином можна виділити, які з аналізованих груп інновацій мають в Україні найбільші перспективи (табл.3.2).

Таблиця 3.2.

Перспективи розвитку інновацій в Україні [86]

Вид інновацій	Можливість розвитку
Продуктові інновації	Не дуже значні перспективи
Інновації в класичних процесах (технологічні інновації)	Незначні перспективи
Інновації в процесах обробки інформації	Значні перспективи
Інновації в менеджменті	Значні перспективи за умови впровадження стратегічного менеджменту в організаціях туризму
Організаційні (інституційні інновації)	Значні перспективи за умови впровадження стратегічного менеджменту в організаціях туризму

Проаналізувавши можливості впровадження інновацій можна зробити висновки щодо того, що перш за все необхідно розвивати внутрішній туризм: сільський, екологічний, оздоровчо-спортивний, релігійний, дитячо-молодіжний, екстремальний, мисливський і ті, що найбільш популярні серед молоді, в зв'язку з тим, що дослідження ринку попиту України показує зростання туристів саме молодого віку. Серед названих напрямів особливої уваги заслуговує сільський туризм. Україна традиційно сприймається як аграрна країна, одна з європейських житниць, зі збереженням сільського устрою життя, багатою культурною спадщиною. Тому розвиток сільського «зеленого» туризму прискорить становлення інших його видів. В Україні з 1996 р. діє Спілка сприяння розвитку сільського «зеленого» туризму. Головна мета її діяльності - популяризація відпочинку в українському селі, сприяння розвитку сільської інфраструктури, зайнятості сільського населення, сприяння збереженню навколишнього середовища, захисту прав та інтересів своїх членів [17].

Для ефективної діяльності сільської туристичної мережі необхідно впровадити добровільну систему сертифікації житла як базового елементу сільського туризму, забезпечити функціонування інформаційно-туристичних центрів при регіональних осередках сільського туризму, створити прозорий механізм відносин між організаторами, власниками садиб та органами місцевого самоврядування. Основою ж збереження інформаційно-організаційної інфраструктури сільського туризму мають стати членські внески власників садиб. Такі кроки створять умови, за яких турист відпочине від урбанізованого міста. Матеріальної бази для такого відпочинку вистачає [20].

Якщо розглядати альтернативи, що існують сьогодні перед українським туризмом, то є тільки два сценарії подальшого перебігу подій. Саме тепер відбувається той вирішальний момент, від якого залежить майбутнє українського туризму, коли з'ясується, чи стане туризм однією з головних статей доходу в бюджеті, як це відбувається у більшості цивілізованих країн

світу, чи залишиться на тому ж рівні, на якому він існував до сьогодні. Все це визначається тими орієнтирами, що будуть закладені в політику розвитку туризму. Таким чином, стоїть альтернатива: або робити акцент на іноземного споживача, або реанімувати внутрішній туристичний процес, для чого необхідним є обрання інноваційного шляху розвитку.

Якщо орієнтуватися насамперед на іноземного споживача, то це потребуватиме серйозного перегляду всієї суті самого поняття туристської послуги. За останні чотири роки можливості України з прийому іноземних туристів використані на 10 %, від чого втрачено 80 % валютних надходжень. Під великий сумнів можна поставити надії на істотне пожвавлення процесу припливу іноземних інвестицій на туристичний ринок України [20].

Необхідним шляхом обрання напряму розвитку туризму є форсування темпів доведення рівня туристичного комфорту до міжнародних стандартів, а також налагодження сервісу й реанімування внутрішнього туристичного процесу.

Україна має розвиватися у двох напрямках руху, розвиваючи – в'їзний (регіональний) та виїзний туризм. Так, організація поїздок за межі України – справа досить прибуткова, і на ній заробляють гроші безліч організацій, зокрема й туристичні агенції. Але у більшості випадків – це так звані "шоп-тури", які спричинені нестабільною економічною ситуацією в країні і тому не можуть залишатися пріоритетними надовго. Крім того, вони не є безпосередньою функцією туристичних фірм, а лише дозволяють їм отримати певний прибуток. Тим часом, у більшості держав закордонний туризм посідає останнє місце. Так, у Японії з 15 000 туристських фірм тільки 5% організовують поїздки за її межі, решта працюють на іноземний та внутрішній туризм. Тому більш доцільним є розвиток саме в'їзного туризму, який дає додаткові робочі місця й валютні надходження [17].

Структура українського туризму, яка існує вже протягом багатьох років потребує зміни, та відповідної адаптації до сучасного становища як в країні, так і у світі. На сьогодні вона є досить своєрідною. Так, майже половина

(близько 43%) належить відпочинку на курортах та в інших рекреаційних зонах. Цю особливість доволі легко пояснити історичними обставинами, коли туризм саме всередині країни розвивався великими кроками. Звичайно, ніхто не стверджує, що це може стати негативною рисою нового українського туризму, але слід приділяти більшу увагу також й іншим видам туризму. Так, розмір сільського, мисливського та інших спеціалізованих видів туризму становлять лише 9% [75].

Незважаючи на всі реалії сьогодення, хотілося б зазначити, що Україна має потужний туристичний потенціал, який, використовується неефективно. Так, вагомою складовою туристичного потенціалу країни є історико-культурні пам'ятки. Найбільше туристів приваблюють розкопки античних міст Північного Причорномор'я (Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей); пам'ятки Київської Русі IX-XII ст. у Києві, Чернігові, Каневі, Овручі, Володимирі-Волинському; пам'ятки оборонної архітектури (фортеці в Луцьку, Меджибожі, Кам'янці-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, Ужгороді та Мукачеві); палацеві комплекси в Криму, на Львівщині та Чернігівщині; пам'ятки культової архітектури в Києві, Львові, на Івано-Франківщині, у Почаєві, Мукачеві і Чернівцях, а також дерев'яної культової та цивільної архітектури в Карпатах [13].

Природний потенціал України складають узбережжя Чорного та Азовського морів, рельєф, водні (понад 70 тис. річок, більше 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ), лісові, рослинні та тваринні ресурси. На їх основі створено 5 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятки садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей, а також мінеральних і радонових вод входять до рекреаційного потенціалу нашої країни, який має не тільки внутрішнє, а й міжнародне значення. Крім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою і Азією: важливі залізничні й автомобільні магістралі, порти

Чорного і Азовського морів, а також Дунаю, авіамережа здатні забезпечити її інтенсивні багатосторонні зв'язки з багатьма країнами [27].

Відмітимо, що великі надії покладаються на реалізацію глобальної програми створення в Україні транспортних коридорів. Вони можуть дати не тільки тисячі й тисячі нових робочих місць на строк будівництва, а й створити певний поштовх до появи багатьох малих та середніх підприємств інфраструктури подальшого обслуговування транспортних коридорів.

Локомотивом успішної інноваційної національної політики у контексті сталого розвитку туризму в умовах глобалізації світової економіки є формування кластерної моделі економічного розвитку. Слід зазначити, що кластерний підхід до економічного розвитку охопив сьогодні більшість країн світу, а для деяких став пріоритетним, дозволивши в умовах глобальної економічної кризи 2008-2010 рр. зберегти лідерські позиції за обсягом ВВП, рівнем інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки (Індія, Китай, Японія, країни Скандинавії, США).

Для України питання побудови кластерної моделі інноваційного розвитку економіки, як чинника підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку, є особливо актуальним. Україна володіє потужним потенціалом кластеризації у виробничій та невиробничій сферах (машинобудуванні, приладобудуванні, хімічній, легкій промисловості, біо- та нанотехнологіях, створенні нових матеріалів, інформаційних технологій, розвитку АПК і харчової індустрії, туризмі).

Єдиного підходу до визначення поняття «кластер» немає, більше того, воно носить різне змістове наповнення в різних країнах. Так, кластери варіюють від невеликих мереж малих та середніх підприємств у обмежених географічних зонах до «мега-кластерів» у Данії або Фінляндії, які представляють собою величезну частину економіки.

За визначенням Портера, кластер утворюють географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками. Вони, зазвичай, існують

в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними [15].

Розенфельд зазначає, що кластер є географічною концентрацією подібних, суміжних або додаткових підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій та діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози [58].

Дещо ширшим є визначення кластера, за яким він розглядається як галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону [49].

Загалом більшість визначень поділяють ідею близькості та мережевої спеціалізації між підприємствами (виробничими, невиробничими, науково-дослідними, освітніми організаціями) на різних етапах виробництва та реалізації товарів/послуг кінцевим споживачам.

Досліджуючи види кластерів, можна зауважити багатогранність підходів до їх класифікації (рис. 3.4). Доречним є також поділ кластерів за повнотою використання первинного ресурсу (так, за меншої частки активного використання первинного ресурсу підвищується можливість його використання іншими підприємствами, які не входять у кластер, що зазвичай послаблює конкурентоспроможність самого кластера); надійністю каналів перерозподілу ресурсів, що забезпечує стійкість логістичних потоків між підприємствами кластера; наявністю державної підтримки провідної галузі кластера, що дає можливість отримати за рахунок взаємодії з державою додаткові конкурентні переваги; за галузевою належністю, серед яких виділяють міжгалузеві, які включають підприємства різних галузей, та галузеві, коли всі члени кластера належать до однієї галузі; за структурою – кластери, які складаються насамперед з малих та середніх підприємств, що

дає змогу поєднувати переваги наявного малосерійного виробництва з великомасштабним підходом та кластери, у яких великі компанії формують технологічне ядро, навколо якого групуються малі фірми; за міцністю: сильний – ефективна структура кластера, що відображає найважливіші стадії виробничого циклу, стійкий – структура кластера, у якій поки що не накопичена «критична маса» виробничого потенціалу для одержання переваг від агломерації, проте такі можливості очевидні; потенційний кластер – має фрагментарну структуру, що при сприятливому діловому середовищі може інтенсивно розвиватися; латентний – існують окремі, незалежні кластерні структури, між учасниками яких відсутні стабільні, стійкі комунікативні взаємозв'язки [58].

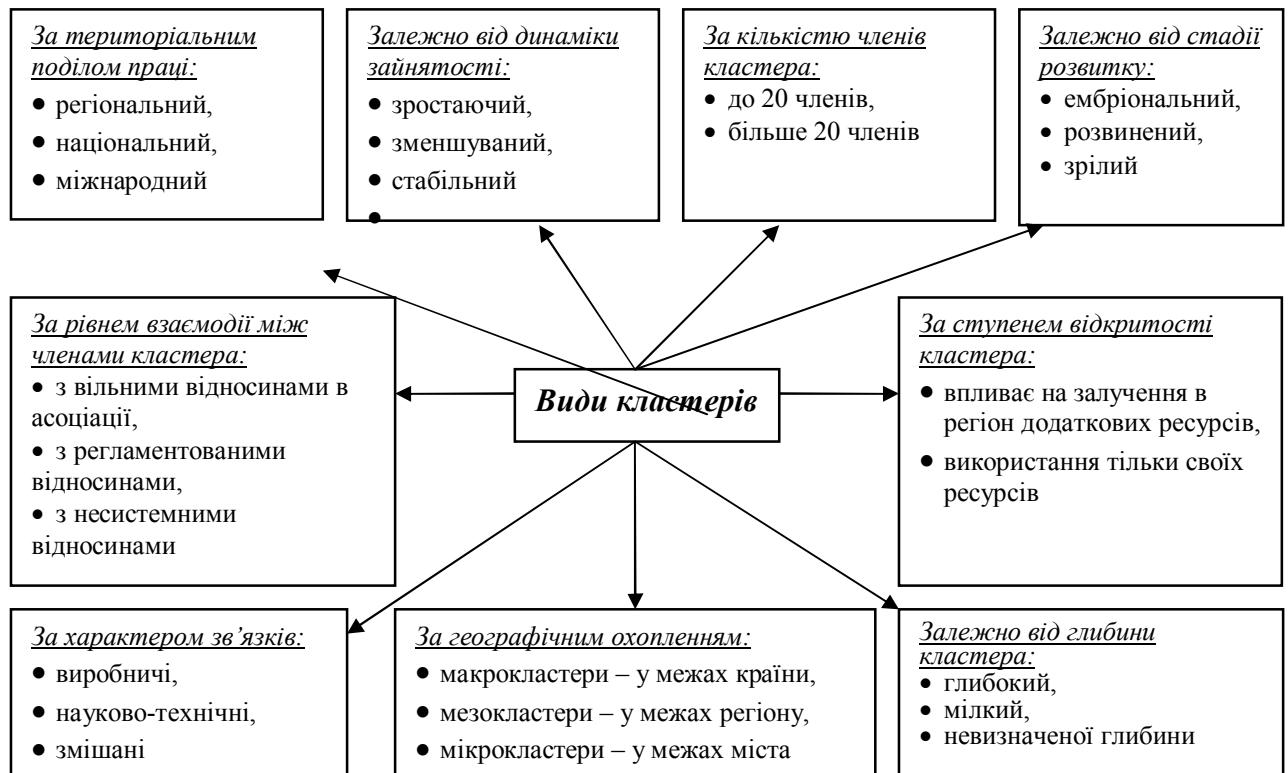

Рис. 3.4. Класифікація кластерів за різними ознаками.

Метою утворення кластерів (територіально-галузевого партнерства підприємств) є підвищення конкурентоспроможності його учасників шляхом реалізації інноваційної програми впровадження передових виробничих, інжинірингових, логістичних та управлінських технологій. Іншими словами,

метою кластеризації економіки є нарощування «критичної маси» для створення динамічного сприятливого середовища, яке б стимулювало прояв синергічного ефекту від впровадження інновацій; забезпечувало зовнішню міжнародну помітність на цільових ринках і у технологічних сферах; сприяло залученню інвестицій та поживленню транснаціонального співробітництва з допоміжними або пов'язаними кластерами.

Більше того, в контексті останніх глобальних подій, дедалі впевненіше утверджується думка про те, що кластери повинні стати першим кроком на шляху переходу від традиційних ринкових форм до економічних механізмів нового типу – еконоценозів. На зразок взаємозалежності і співіснування живих організмів у біоценозі, підприємства у еконоценозі можуть успішно функціонувати тільки разом, взаємодоповнюючи один одного і утворюючи таким чином стійку до непередбачуваних зовнішніх впливів структуру [63].

Будь-яке кластерне утворення формується з потреб уже наявних підприємств і є своєрідною відповіддю на соціально-економічні вимоги. При цьому світовий досвід показує, що ефективність кластерних утворень прямо залежить від ролі держави, науки і освіти у процесі кооперації та інтеграції бізнес-структур. Формування кластерів – складний та витратний процес, у фінансуванні якого приймає участь держава за рахунок національного та регіональних бюджетів та використовуються такі механізми фінансування як аутсорсинг, краудсорсинг, субконтрактинг.

Загалом кластерний підхід до розвитку економіки є специфічним в кожній країні і цілком закономірно зумовлюється рівнем її соціально-економічного розвитку, типом політико-правового устрою, національно-культурними особливостями. Ці чинники впливають на розподіл головних ролей у процесі кластеризації економіки між державою, наукою та бізнесом.

Так, у Японії та Китаї в розвитку національних та регіональних кластерів провідну участь приймають держава та науково-освітні установи.

У Німеччині, кластеризація є невід'ємною частиною економічної політики держави і здійснюється за підтримки уряду.

Економіка США є найбільш кластеризованою, в основі кластеризації – співпраця бізнесу, університетів та академічного середовища у контексті конкуренції між останніми за фінансування НДР.

Розвиток кластерних утворень у країнах Скандинавії відбувся за опосередкованої участі держави, яка шляхом реалізації гнучкої макроекономічної політики, стимулювала бізнес до довгострокового інвестування в інноваційні проекти на основі кластерів.

Як уже зазначалося, Україна має потенціал для формування кластерних утворень у різних галузях економіки, що сприятиме розвитку не тільки материнських галузей, але й суміжних галузей та інфраструктури регіонів (будівництва, транспортного сполучення, сфери послуг та зв'язку, спеціалізованої освіти). Такі структурні зрушення матимуть не тільки позитивний мультиплікативний економічний ефект, але й важливе соціальне значення – формуватиметься особлива культура регіону (бренд території).

Перші виробничі кластери в Україні виникли на Поділлі у 1998 р. – швейний в м. Хмельницькому; будівництва, харчовий і туристичний кластери в м. Кам'янець-Подільський. Приклад Поділля був активно підтриманий Прикарпаттям – відбулося формування кластерів пізнавального та культурно-історичного туризму, виробництва сувенірної продукції та лікувально-рекреаційного кластеру. В Севастополі успішно функціонують кластери альтернативної енергетики, туристсько-рекреаційний, водяних технологій, інформаційно-комунікаційний. У 2009 р. почалось формування унікального на Чорному морі Морського наукового парку і морського кластеру. Сьогодні активно іде формування нових кластерних об'єднань, в т.ч. енергозбереження, морської продукції та кластеру «Конгрес туризму». В той же час на території Криму активно впроваджується концепція розвитку туристично-рекреаційних, інформаційно-комунікаційних, логістичних та харчових кластерів.

На Запоріжжі почалось формування першого в Україні медового кластеру, кластеру переробки відходів, інформаційно-навчального кластеру та туристично-рекреаційного.

В Одеській області ще в кінці 1990-х років економічно обґрунтовано можливості формування аграрних та рекреаційних кластерів в депресивних районах області. Найбільш активно рухаються в напрямку формування інноваційних кластерів на Придунайських територіях області (за підтримки молдавської та румунської сторін формуються логістичний, харчовий та туристично-рекреаційний кластери). Значні досягнення в кластерному розвитку спостерігаються в Харківській області, де спільно з російськими організаціями Белгородської області в рамках Єврорегіону «Слобожанщина» створено фінансовий, інформаційно-комунікаційний, харчовий кластери, кластер альтернативної енергетики. Давно відомий за межами України кластер видобутку та переробки каменю на Житомирщині.

У 2009-2010 рр. успішно реалізовані проекти формування кластерів у Львові (кластер туризму і кластер бізнес-послуг) та у Донецьку (металургія у поєднанні з металургійним машинобудуванням; кластер сільського господарства і виробництва продуктів харчування). Крім того, у Донецькій області формується низка таких конкурентоспроможних кластерів: будівельно-монтажного обладнання, нанотехнологій, освіти та наукових досліджень [24].

Для Чернівецької області 2009–2010 р.р. стали періодом активного втілення міжнародного пілотного проекту у сфері розвитку сфери агросадиб, який реалізується за фінансової і організаційної підтримки МЗС Республіки Польща – «Польська закордонна допомога 2009 та 2010».

Активно обговорюються можливості формування лісових, меблевих, деревообробних кластерів у Карпатах, які б забезпечили регіону такий самий успіх як, наприклад, Силіконова долина для США. Протягом 2011-2013 рр. на Закарпатті планується за підтримки Швейцарської Конфедерації у рамках

швейцарсько-українського проекту FORZA реалізувати проект щодо створення кластера будівництва дерев'яних будинків [24].

Стійкі тенденції до зростання туристичної галузі України актуалізують питання кластеризації туристичної сфери. Туристичний кластер – це відносно компактна територія зростання туристичної індустрії, що характеризується певною туристичною спеціалізацією. При цьому особливо важливою є атрактивна складова кластеру, транспортні комунікації всередині туристичного кластеру та зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) по відношенню до головних цільових ринків.

Поєднання здорової конкуренції з кооперацією (наприклад, спільна розробка туристичних маршрутів, маркування туристичних стежок, розбудова туристичної інфраструктури для спільного користування) створює «гнучку спеціалізацію», при якій підтримуючи співробітництво, туристичні підприємства не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат та цінах; за підвищення якості туристичних послуг; пошук кращих постачальників тощо. Як наслідок, туристична пропозиція кількісно і якісно зростає на фоні тенденції до зниження вартості туристичних послуг за рахунок економії на масштабах.

Отже, формування кластерів у туризмі сприятиме не тільки зростанню внутрішнього туризму, але й підвищуватиме міжнародний туристичний імідж країни та її регіонів.

Туристичні кластери можуть утворюватись за територіальною ознакою (наприклад, туристичний кластер «Прикарпаття», який об'єднуватиме у кооперацію та агломерацію різні типи туристичних та суміжних підприємств) або за характером туристичної діяльності (наприклад, кластер лікувально-оздоровчого, спортивного туризму, кластер підприємств сувенірної продукції).

Окреме місце серед туристичних кластерів повинен зайняти туристично-освітній кластер, котрий за активної підтримки держави повинен

координувати співпрацю науки, спеціалізованих освітніх закладів та туристичних бізнес-структур.

Загальновідомо, що останнім часом все більшого значення для розвитку економіки набувають наука і освіта, які генерують нові знання і забезпечують підготовку високоякісного людського капіталу. Саме нові знання стають передумовою створення додаткових бізнес-переваг та стають важливою складовою сучасного суспільства.

Основним джерелом конкурентоспроможності, лідерства й переваг стає людський інтелект, який здатний продукувати нові ідеї, інновації й інноваційні системи, спроможний моделювати майбутнє, вміє пристосовуватися до гіперзмінних умов динамічного середовища. В сучасних умовах найуспішнішими організаціями і бізнес-структурами стають ті, що використовують нові економічні підходи та системи, створюють інтелектуально наповнені технології, приймають креативні науково-обґрунтовані рішення, швидко реагують на зміну зовнішніх умов.

Такі структури обов'язково повинні мати власні або тісно співпрацювати з науково-дослідними центрами, здійснювати ліцензування та патентування нових ідей, підтримувати навчальні заклади як для підготовки, так і для перепідготовки кадрів, активно співпрацювати з трейдинговими та провайдерськими компаніями, які будуть виводити на світові ринки інтелектуально наповнену туристичну продукцію.

Сьогодні основною проблемою для туристичних кластерів в Україні є відсутність достатньої кількості кваліфікованого персоналу. Так, уже сьогодні помічається розрив у кваліфікації випускників і у вимогах до них на місці роботи. У зв'язку із цим необхідно забезпечити діалог і співробітництво бізнесу та сфери освіти, щоб наповнювати існуючі освітні програми додатковими курсами, враховуючи специфіку організації та управління туристичною діяльністю у внутрішньому та міжнародному туризмі. Такі завдання можуть вирішувати туристично-освітні кластери, налагоджуючи релевантні зворотні зв'язки між потребами ринку праці у сфері туристичного

обслуговування та освітніми програмами підготовки фахівців середньої спеціальної освіти, базової та повної вищої освіти.

Таким чином, у більшості областей України процес кластеризації вже почався та засвідчив перспективність і ефективність інтеграційних зусиль, спрямованих на просування в господарську практику концепції кластеризації економіки. Більшість перелічених кластерів вже існує понад 10 років і презентує приклад ефективного використання існуючих ресурсів та впровадження інновацій, що безумовно сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. У підсумку, варто також зауважити що, незважаючи на те, що кластерний підхід до розвитку економіки сьогодні став звичним природним явищем у практиці глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків, процес кластеризації не може бути повноцінним без активної участі та підтримки держави у налагодженні взаємовигідної співпраці між бізнес-структурами та науково-освітніми установами [40,66].

Таким чином, для розвитку туризму в Україні перш за все необхідно обрати інноваційний шлях розвитку, де на першому місці стають інновації у сфері інформаційних технологій, друге місце займають продуктові інновації, адже зазначений туристський потенціал України розкритий не повністю. Крім того важливим аспектом розвитку туристичної галузі є розвиток суміжних галузей: транспорт, дорожнє господарство, готельне господарство та ін.

3.3. Соціокультурні та екологічні проблеми та наслідки сталого розвитку туризму в Україні (на прикладі Прикарпатського регіону)

Сьогоднішній стан розвитку туризму неадекватний природо-ресурсному, історико-архітектурному та рекреаційному потенціалові Прикарпаття. Основними причинами цієї ситуації є невирішені

внутрішньонаціональні проблеми в галузі туризму, до яких варто віднести [37]:

– недостатній рівень розвиненості безпосередньо мережі та об'єктів туристичної інфраструктури, їх невідповідність світовим стандартам. Треба пам'ятати, що виробнича база галузі формувалася, в основному, за радянських часів з орієнтацією переважно на невибагливого туриста, тому серед об'єктів інфраструктури переважають великі комплекси, зі значною концентрацією місць та низьким рівнем комфортності. Потрібно також відзначити, що в Україні лише близько 15 % готелів відповідають міжнародним стандартам, серед них станом на 2000 р. не було жодного п'ятизіркового, і тільки шість мали чотири зірки. Зараз ситуація поступово змінюється, вже існує сім п'ятизіркових та 58 чотирьохзіркових готелів, але до стабілізації ситуації ще далеко, оскільки вона на цьому етапі підсилилась ще й фінансово-економічною кризою. На щастя, усвідомлення цього як важливої проблеми галузі вже існує у державі;

– про стан українських шляхів говорити взагалі не доводиться. Одним із дійових засобів прискорення розвитку туризму в Україні є розвиток туристичної інфраструктури у мережі міжнародних транспортних коридорів (МТК). За оцінками експертів, вона має найвищий в Європі коефіцієнт транзитності (з 13 тис. км автомобільних шляхів державного значення понад 9 тис. км є магістралями, зв'язаними з МТК).

– відсутність скоординованої висококваліфікованої та грамотної системи дій з просування туристичного продукту України на світовий ринок, яка б давала відчутні результати. Проблеми виникають насамперед з рекламою вітчизняних курортів. Так, у 2009 р. у Національному бюджеті на рекламну кампанію України як туристичного об'єкта було передбачено 9,5 млн. грн., отримано ж лише 5,5 млн. грн., у 2012 р. заплановано 20 млн. грн., отримано не більше 12,5 млн. грн., та і цього звісно не достатньо. Тому абсолютно зрозуміло, що за кордоном дуже важко отримати інформацію як про саму Україну, так і про туристичні послуги, що в ній надаються. Тому

спрямування переважної частини коштів на рекламу України по всьому світу та її широкі туристичні можливості, на нашу думку, буде правильним рішенням.

– технологічна відсталість галузі. В Україні практично не застосовують туристичні технології, які в розвинених країнах набули ознак повсякденного вживання: електронні, інформаційні довідники щодо готелів, транспортних маршрутів і туристичних фірм з переліком і вартістю послуг, які вони надають; у світі практично всі довідники з туризму випускають в електронному, а більшість - у Internet-форматах, що дає їхнім користувачам змогу бронювати місця в готелях і на транспортні перевезення у режимі реального часу – "on-line". Хоча варто відзначити, що останнім часом в галузі інформаційних технологій України спостерігається значне поживлення. Тому слід також активно використовувати цю можливість для наближення до виходу на світовий рівень обслуговування клієнтів.

– низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі. На сьогодні в Україні лише починає формуватися система в галузі туризму для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі та адекватні світовим стандартам кваліфікаційні вимоги. Перші позитивні кроки у вирішенні цієї проблеми уже зроблено, поступово виникають відповідні навчальні заклади, але вони роблять лише перші кроки у цьому напрямку.

– відставання масштабів нормативно-правового та організаційного забезпечення туристичної діяльності, яке значною мірою пояснюється перманентною адміністративною реформою в Україні.

Головними зовнішніми чинниками, які стримували і продовжують стримувати розвиток туризму в Україні, є млявість економічних реформ, несприятливість наявних умов для підприємництва взагалі та туристичного зокрема, недосконалість і навіть певна агресивність нормативно-правового поля і, як наслідок, – відсутність потрібних інвестицій для розвитку туризму – як внутрішніх, так і іноземних [77]. Несприятливість бізнесового клімату, яка посилилася ще й фінансово-економічною кризою, спричинила таку

ситуацію, що з майже 3000 українських туристичних підприємств, які мають дійсні ліцензії на надання туристичних послуг, фактично на ринку працюють лише близько третини. А якщо додати до цього ще й не підйомний тягар податків і відсутність будь-яких преференцій з боку держави, то виходить взагалі повний букет.

Саме ці зовнішні та внутрішні чинники можуть бути базою, на основі якої розроблятимуться пропозиції щодо виходу галузі з кризового становища та слугувати вказівниками подальших напрямків її розвитку. І цими проблемами не можна нехтувати, адже Україна, з її унікальним історичним минулим, з її неповторним мальовничим ландшафтом та гостинними людьми, є ідеальним простором для розвитку туризму.

Розвиток туристично-рекреаційної галузі для органів місцевої влади Прикарпатського регіону є одним з пріоритетних і стратегічних напрямків діяльності на довгу перспективу. Цьому сприяє наявний туристично-рекреаційний потенціал та відомість на ринку туристичних можливостей Прикарпаття. У цьому напрямку й працюють більшість органів місцевого самоврядування [80].

Проблемним питанням, пов'язаним з позитивною динамікою відвідувачів у окремих туристично-рекреаційних районах, є визначення місткості та максимального рівня навантаження на природні екосистеми, які активно використовуються для розвитку туризму й рекреації. Сталий еколого-економічний розвиток рекреаційної галузі передбачає розвиток рекреаційної діяльності у кількісному та просторовому плані таким чином, щоб навантаження на природне середовище залишалось нижчим рівня його пропускної спроможності для збереження потенційного використання в майбутньому.

Отже, для розвитку туристично-рекреаційного бізнесу в Прикарпатському регіоні наявні всі передумови: багатий та різноманітний туристично-рекреаційний потенціал, унікальні історико-культурні ресурси, наявні засоби розміщення та харчування, комплексні послуги санаторно-

оздоровчих та курортних закладів, бажання представників влади розвивати галузь на всіх рівнях.

Найбільшими проблемами розвитку туристично-рекреаційного бізнесу в регіоні є: загальне падіння доходів населення України в результаті кризових явищ в економіці, що відразу ж відбилося на показниках діяльності галузі в цілому; високий рівень конкуренції з боку аналогічних закладів і послуг східноєвропейських країн-членів ЄС; не бережливе ставлення місцевого населення до унікальних, часто не відтворюваних ресурсів Прикарпатського регіону.

Протягом останніх десятиліть Карпати зазнають дедалі більших втрат унаслідок діяльності людини. Карпатські ліси опинилися перед загрозою зникнення не тільки через лісорозробки, а й від хімічного забруднення, кислотних дощів, які йдуть і зі сходу, із-заходу, від діяльності великих промислових центрів у містах Калуш, Стебник, Надвірна, Новий Роздол, Дрогобич, Бурштин. Особливо важких техногенних змін зазнало геологічне середовище у регіоні Дрогобицько-Бориславського промислового району (Львівська область) [34].

Карпати належать до порівняно молодих гірських систем. Вони виникли в альпійській геосинклінальній зоні в період рухів мезозойської ери. Головна роль у геологічній будові Карпат належить кайнозойським відкладам. Палеогенові верстви цієї ери складають власне Карпати, а неогенові – Прикарпаття і Закарпаття.

Карпати за винятком певної території високогір'я були до початку агрокультурного періоду повністю вкриті лісами. Внаслідок господарського впливу лісистість тут скоротилася у 3 рази.

Клімат Українських Карпат зазвичай помірно континентальний, теплий, з циклонічним та антициклонічним вторгненням атлантичного повітря. Але кліматичні умови Українських Карпат, незважаючи на їх відносно невелику площу, надзвичайно різноманітні. Основним фактором диференціації є різка

зміна абсолютних висот: від 150 м до 2061 м. Разом з висотою змінюються термічний режим і режим зволоження [34].

Випадки катастрофічних паводків, зсувів і ерозії ґрунтів, селевих потоків, карстових явищ, що стали частішими в останні десятиліття, викликають занепокоєння не тільки вчених, але і широких кіл громадськості України. У пресі з'явилися десятки дискусійних, часто емоційних, навіть з політичним зафарбовуванням статей про причини катастрофічних явищ. На жаль, у таких публікаціях мало фактичних даних про гідрокліматичну специфіку Карпат, екологічної функції гірських лісів і їхньої схильності антропогенному впливові. Ще менше конкретних пропозицій щодо того, що, де і як потрібно зробити, щоб оптимізувати порушену екологічну ситуацію і запобігти катастрофічні процеси. Тому зупинимося на цих питаннях.

У природі шляхом еволюції утворилася визначена екологічна рівновага. Значна кількість опадів сприяє формуванню високопродуктивних лісів, що у свою чергу підтримують екологічний баланс у басейнах рік. Порушення цього балансу таїть у собі непередбачені наслідки.

Ученими встановлено, що Українські Карпати щорічно випаровують близько 20 кубічних кілометрів вологи, що західні повітряні потоки переносять у рівнинні райони Львівських, Чернівецьких, Вінницької областей, що позитивно впливає на їхнє сільське господарство. Карпати розташовані на Європейському вододілі між басейнами Балтійського (р. Сан) і Чорного (ріки Дністер, Прут, Тиса) морів. З Тиси 30% водних ресурсів попадають у Дунай. Дві великі закарпатські річки – Латориця й Уж несуть свої води в Словаччину. Отже, порушення гідрологічного режиму у верхів'ях цих рік позначається й у сусідніх країнах – Словаччини й Угорщини. Тому важлива водо- і ґрунтозахисна роль карпатських лісів здобуває міждержавне значення [64].

На жаль, у минулому це не бралось до уваги ні при експлуатації гірських лісів, ні при їхньому відновленні. В економічно важкий післявоєнний період (1947-1957 р.) у Карпатах було заготовлено 70 млн. м³ деревини, унаслідок

чого оголено 20% площ. Лісосіки були заліснені, але молоді культури не здатні виконувати водозахисну функцію. Тому частіше стали виникати катастрофічні паводки. Якщо за період з 1700 по 1941 р. у Карпатах було зафіксовано 12 таких паводків (один випадок на 20 років), то за період 1941 по 1998 р. їх нараховується 16 (кожні чотири роки). Ці дані переконливо свідчать про антропогенні причини порушення гідрологічного режиму в гірських річках [51].

Протягом двох останніх сторіч лісистість у рівнинних районах і передгір'ях Карпат знизилася до 20,2%, а в гірських районах – до 53,5%. По підрахунках лісників В. Парпана, В. Олійника, найбільш сприятливим гідрологічним режимом відзначаються водозбори з лісистістю більш 60-70%. Незадовільний він при лісистості нижче 35%. Отже, для поліпшення гідрологічного режиму в гірських районах потрібно збільшити лісистість хоча б на 10%. У даний період у карпатських областях існує близько 60 тис. га чагарникових заростей і 113 тис. га безхазяйних земель антропогенного походження. Здебільшого вони знаходяться на території колишніх колгоспів. Отже, це той природний резерв, за рахунок якого можна збільшити лісистість [75].

Для відновлення порушеної природної рівноваги в Карпатах потрібна екологічно й економічно погоджена система ведення лісового господарства і використання лісосировинних ресурсів. При цьому необхідно керуватися Лісовим кодексом України (1994), у третій статті якого справедливо відзначено, що ліси за своїм призначенням виконують переважно екологічні і соціальні функції - водоохоронну, ґрунтозахисну, кліматорегулюючу, санітарно-гігієнічну, оздоровчу. Тому вони мають обмежене експлуатаційне значення. На жаль, не завжди дотримуються цього закону при розміщенні лісосічного фонду і способах вирубувань [65].

Після паводка в 1998 році Верховна Рада прийняла (у 1999 р.) спеціальний закон «Про мораторії на проведення суцільних вирубувань на гірських схилах у смереково-букових лісах Карпатського регіону».

Повторення паводка цього року свідчить про необхідність застосування такого мораторію на всі листяні і частково ялинові ліси. В останніх площу суцільних вирубувань доцільно обмежити до мінімуму.

Зрілі ліси необхідно вирубувати для народного господарства, але таким чином, щоб при цьому не знижувалися захисні функції гірських лісових масивів. Тому при обґрунтуванні обсягу лісосічного фонду і його розташування варто враховувати конкретну ландшафтно-екологічну ситуацію в кожному водозбірному басейні.

Для ліквідації наслідків минулих катастрофічних паводків уряд виділив відповідні кошти на будівництво будинків для потерпілих, відновлення мостів, спорудження захисних дамб, зміцнення берегів і т.д. Але варто пам'ятати, що основна причина виникнення паводків – у верхній вологій частині басейнів гірських рік, де випадає до 1400-1600 мм опадів у рік. Саме тут потрібно здійснити систему профілактичних заходів.

Ведення лісового господарства в цих басейнах повинне ґрунтуватися на екологічному принципі «сталості лісу». Отут доцільно обмежити обсяг користування лісом, практикувати вибіркові вирубування, збільшити лісистість хоча б на 10%. Життя вимагає прийняття спеціального закону про охорону гірських лісів Карпат [18].

Мовою цифр вирубки карпатських лісів за останні 3 роки стали причиною трагічних екологічно небезпечних паводків з людськими жертвами, мільярдними збитками катастрофічне руйнівної сили зруйнування дамб, будинків, мостів, як на Закарпатті так в Словаччині і в Угорщині. Незважаючи на екологічну катастрофу 1998 року, Карпати продовжують вирубувати. Тільки на Закарпатті з того часу по 2011 роки суцільно вирубано 84 тис. га лісу, або 11 % всієї вкритої лісом площі. Найбільше вражає те, що на площі 23 тис. га ліси зникли взагалі [27].

Науково доведено, що Карпатські ліси були впродовж тисяч років продуцентом кисню, чистого повітря, збільшення вологості повітря для

створення запасів прісної води, не лише для Закарпаття, але і для всього Тисо-Дунайського басейну Угорщини і Східної та середньої Словаччини.

Екологічні проблеми Карпат, зумовлені інертністю населення, неосвіченістю чиновників, інформаційною блокадою екологічних проблем. Індустріальна діяльність людини в багатьох аспектах веде до небажаних явищ і так званої ланцюгової реакції процесів шкідливих органічного світу і, насамперед для людей.

Одним із перспективним напрямків розвитку туристичної індустрії Прикарпаття може стати сільський туризм. Сільський туризм – це перспективний напрямок малого туристичного бізнесу, засноване на активному відпочинку в сільській місцевості. Переваги розвитку саме таких видів туризму в сільській та гірській місцевостях очевидні. Бізнес у сфері сільського туризму вимагає помірних інвестиційних витрат порівняно з іншими видами туризму.

Необхідно відзначити, що розвиток сільського туризму в гірських ландшафтах уже створює певні проблеми природоохоронного характеру.

Найпривабливіші гірські території, як правило, дуже чутливі до туристичних впливів. До таких територій належить, наприклад, карпатські озера. Інтенсивне лежачарство пошкоджує вегетацію рослинного покриву схилів унаслідок масових пішохідних і кінних прогулянок, витоптується й розріджується рослинність, переущільнюється ґрунтовий покрив, збіднюється біотичне різноманіття. Аборигенна вмиротвореність і недоторкана природа сіл регіону також перед серйозним компромісом: або все це залишається недоторканим, і сільський туризм у місцевості не буде розвиватися, або розвиток сільського туризму впливатиме на первинні блага довкілля.

Перспективи розвитку сільського відпочинку у Карпатському регіоні виглядають потенційно сприятливими з огляду на наявність значних рекреаційних ресурсів. Зокрема, розквіт сільського відпочинку має відбуватися при активній співпраці з рекреаційними природно-заповідними

установами регіону. Адже одним з видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, відповідно до ст. 9 Закону України "Про природно-заповідний фонд України", за умови дотримання природоохоронного режиму, встановленого цим Законом та іншими актами законодавства України, є використання їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. У цьому плані Прикарпатський регіон володіє потужними природно-рекреаційними можливостями, наприклад, широко відомими Карпатським і "Східні Карпати" біосферними заповідниками, Карпатським, "Гуцульщина", Вижницьким, Яворівським національними природними парками [17].

Можна також погодитися з рекомендаціями "World Trade Organization", що наполегливо рекомендує урядам розробляти загальні далекоглядні стратегії, законодавчі акти, постанови та інші урядові заходи для досягнення цілей сталого розвитку. На загальнодержавному, регіональному та місцевому адміністративних рівнях треба пам'ятати, що підтримка сільського зеленого туризму – це підтримка сільського населення і сільського господарства в цілому.

Насамкінець, зазначимо, що лише сільський зелений туризм у сучасних економіко-демографічних умовах здатний реально допомогти малим поселенням України вижити, адже саме малі села своєю специфічністю притягують відвідувачів.

З іншого боку, Івано-Франківщина має потужний потенціал для розвитку культурного та екскурсійного туризму. Важливим фактором розвитку культурно-пізнавального та екскурсійного туризму є вдале розміщення обласного центру по відношенню до інших населених пунктів області.

Мережа доріг дає змогу охопити кільцевими екскурсійно-туристичними маршрутами понад 2/3 природних та історико-культурних пам'яток області; сприяє розвитку автомобільного туризму та формуванню кільцевих авто-маршрутів по області, зокрема — «Прикарпатське кільце»

(Івано-Франківськ — Яремче — Верховина — Косів — Коломия — Івано-Франківськ).

В минулому, основними споживачами екскурсійних послуг були шкільні групи, які в рамках освітніх програм ознайомлювалися із історією та культурою регіону. Основною характеристикою екскурсійної послуги в наш час є поєднання послуг кваліфікованих гідів-екскурсоводів із автотранспортними послугами, що в свою чергу забезпечує високу собівартість організації такого виду діяльності. У зв'язку з цим на сьогодні в області відсутні постійно діючі екскурсійні програми, більшість екскурсій розробляється і реалізовується самостійно туристичними підприємствами на запит клієнтів. Загалом, з 80 туроператорів та турагентів області, на організації та проведенні екскурсійних маршрутів спеціалізується близько 10 підприємств. Більшість екскурсій для туристів, які організуються закладами розміщення, проводяться гідями-екскурсоводами без фахової підготовки. Курси підготовки екскурсоводів розпочали свою діяльність тільки у 2006 році [17].

Іншим фактором розвитку культурно-пізнавального туризму в область є проведення культурно-мистецьких, спортивних заходів і фестивалів, відзначення свят, що приурочені до релігійних подій.

Івано-Франківська область відома багатою сакральною і духовною спадщиною. Територію області здавен населяли народи з різним релігійним віросповіданням. Збережені церкви, костьоли, синагоги, монастирі та скити є окрасою області та передумовою для розвитку релігійного та паломницького туризму.

На сьогодні в області нараховується 50 дерев'яних церков, які охороняються державою. Найдавніші з них — Благовіщенська церква (1587 рік) у місті Коломия, Успенська церква (1623 рік) в селі Пістинь Косівського району, Різдва Богородиці (1678 рік) у селищі Ворохта на Яремчанщині. А в селі Росільна Богородчанського району знаходиться дерев'яна церковця, зведена без жодного цвяха [57].

У гірських селах області зустрічаються дерев'яні будівлі трьох типів: лемківські, бойківські та гуцульські. Для гуцульської школи характерні багатоярусний дах з кількома шпилями та квадратна основа будівлі. Бойківські церкви — видовжені, складаються з трьох залів, накриті спільним шатровим дахом. Лемки будували церкви з однією банею-шпилем, до головної споруди прилаштовували бокові — виходила хрестова основа.

Найяскравішим зразком дерев'яного будівництва є церква Святого Духа з укріпленнями в місті Рогатин (1666 рік). Іконостас Святодухівської церкви, створений у 1650 році, вважається перлиною українського малярства.

Знаковими об'єктами для розвитку цього виду туризму є: Манявський скит, Гошівський монастир отців Василіян і церква Преображення Господнього на Ясній Горі, Монастир XVII ст. у с. Погоня (Тисменицький район); Караїмський цвинтар у Галицькому районі; Приміщення Музею народного мистецтва і побуту Гуцульщини у м. Косів.

Таким чином, серед основних напрямів покращення стану туристичного бізнесу в Прикарпатті може стати вдосконалення адміністративного та нормативно-правового регулювання в галузі туризму [3]: вироблення системного підходу до планування, реалізації та моніторингу програм та стратегій розвитку туристично-рекреаційного комплексу України; усунення суперечностей чинного законодавства щодо оподаткування туристичних послуг, порядку використання територій курортного, природоохоронного призначення тощо; правове регулювання пільгового кредитування діяльності малого та середнього бізнесу в галузі туризму та рекреації; сприяння підприємницьким ініціативам вразливих верств населення (молоді, жінок, осіб з особливими потребами); врегулювання (уніфікація) процедури маркування туристичних маршрутів, запровадження єдиної національної системи маркування.

Для розвитку туризму в Прикарпатті можна також навести наступні рекомендації економічного та природоохоронного характеру [3]: покращення ефективності маркетингових заходів на регіональному рівні з метою

сприяння формуванню та просуванню конкурентоспроможного туристичного продукту; вироблення заходів для детінізації функціонування галузі (в т.ч. посилення контролю місцевих органів влади за діяльністю закладів); сприяння створенню спеціалізованого автотранспортного бізнесу з надання трансфертних послуг (придбання великих сучасних автобусів для обслуговування великомасштабних туристичних груп); сприяння пошуку інвесторів для розбудови інженерної інфраструктури для покращення доступності туристично-рекреаційних територій; вдосконалення механізму затвердження курортів державного та місцевого значення; інвентаризація природних ресурсів туристично-рекреаційного призначення, їх паспортизація та створення їх регіонального реєстру; встановлення диференційованих норм туристичного навантаження на рекреаційні території та запровадження екологічної плати за їх використання.

Висновок до розділу 3

Аналізуючи перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні, слід підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства в цілому, яка в тій чи іншій мірі інтегрує практично всі галузі. Тому саме цей фактор повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати ряд важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені. Наша країна має сприятливе географічне і геополітичне розташування, унікальні природні та кліматичні ресурси, історико-культурну спадщину, а отже, великий потенціал для залучення інвестицій з метою розвитку туристичної галузі.

Екологічні проблеми Карпат, зумовлені інертністю населення, неосвіченістю чиновників, інформаційною блокадою екологічних проблем. Індустріальна діяльність людини в багатьох аспектах веде до небажаних

явищ і так званої ланцюгової реакції процесів шкідливих органічного світу і, насамперед для людей.

Одним із перспективним напрямків розвитку туристичної індустрії Прикарпаття може стати сільський туризм. Сільський туризм – це перспективний напрямок малого туристичного бізнесу, засноване на активному відпочинку в сільській місцевості. Переваги розвитку саме таких видів туризму в сільській та гірській місцевостях очевидні. Бізнес у сфері сільського туризму вимагає помірних інвестиційних витрат порівняно з іншими видами туризму. Таким чином, інноваційна діяльність у сфері туризму спрямована на диференціацію туристичного продукту, вдосконалення транспортних, готельних, екскурсійних та інших послуг, диверсифікацію туристичної діяльності, впровадження новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності.

Сьогодні можна виділити наступні три рівні використання сучасних інформаційних технологій на туристському підприємстві: внутрішньокорпоративний; міжкорпоративний; -інтерактивні технології взаємодії із зовнішніми споживачами і клієнтами. Серед популярних програм у туризмі можна відмітити наступні: "Само-Тур", "Турбо-Тур", "Tur-Win", "АІСТ 2.5", Пакет прикладних програм "Туристський офіс" тощо.

Реалізація комплексного логістичного підходу до сталого розвитку туристичного бізнесу в регіоні, країні на підставі "Pull-системи" неможлива без державної підтримки, оскільки формування або модернізація матеріально-технічної бази туризму в регіоні, країні не під силу окремим турфірмам, навіть великим. Але, розбудовуючи туристичну індустрію в регіоні, країні, слід використовувати логістичні засади, зокрема "Pull-підхід" та концепцію "точно в термін".

Україна має розвиватися у двох напрямках руху, розвиваючи – в'їзний (регіональний) та виїзний туризм. Так, організація поїздок за межі України – справа досить прибуткова, і на ній заробляють гроші безліч організацій,

зокрема й туристичні агенції. Але у більшості випадків – це так звані "шоп-тури", які спричинені нестабільною економічною ситуацією в країні і тому не можуть залишатися пріоритетними надовго. Крім того, вони не є безпосередньою функцією туристичних фірм, а лише дозволяють їм отримати певний прибуток. Тим часом, у більшості держав закордонний туризм посідає останнє місце. Так, у Японії з 15 000 туристських фірм тільки 5% організовують поїздки за її межі, решта працюють на іноземний та внутрішній туризм. Тому більш доцільним є розвиток саме в'їзного туризму, який дає додаткові робочі місця й валютні надходження [86].

Структура українського туризму, яка існує вже протягом багатьох років потребує зміни, та відповідної адаптації до сучасного становища як в країні, так і у світі.

Локомативом успішної інноваційної національної політики у контексті сталого розвитку туризму в умовах глобалізації світової економіки є формування кластерної моделі економічного розвитку.

Стійкі тенденції до зростання туристичної галузі України актуалізують питання кластеризації туристичної сфери. Туристичний кластер – це відносно компактна територія зростання туристичної індустрії, що характеризується певною туристичною спеціалізацією. При цьому особливо важливою є атрактивна складова кластеру, транспортні комунікації всередині туристичного кластеру та зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) по відношенню до головних цільових ринків.

Поєднання здорової конкуренції з кооперацією (наприклад, спільна розробка туристичних маршрутів, маркування туристичних стежок, розбудова туристичної інфраструктури для спільного користування) створює «гнучку спеціалізацію», при якій підтримуючи співробітництво, туристичні підприємства не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат та цінах; за підвищення якості туристичних послуг; пошук кращих постачальників тощо. Як наслідок, туристична пропозиція кількісно і якісно

зростає на фоні тенденції до зниження вартості туристичних послуг за рахунок економії на масштабах.

Отже, формування кластерів у туризмі сприятиме не тільки зростанню внутрішнього туризму, але й підвищуватиме міжнародний туристичний імідж країни та її регіонів.

Туристичні кластери можуть утворюватись за територіальною ознакою (наприклад, туристичний кластер «Прикарпаття», який об'єднуватиме у кооперацію та агломерацію різні типи туристичних та суміжних підприємств) або за характером туристичної діяльності (наприклад, кластер лікувально-оздоровчого, спортивного туризму, кластер підприємств сувенірної продукції).

Окреме місце серед туристичних кластерів повинен зайняти туристично-освітній кластер, котрий за активної підтримки держави повинен координувати співпрацю науки, спеціалізованих освітніх закладів та туристичних бізнес-структур.

Сьогодні основною проблемою для туристичних кластерів в Україні є відсутність достатньої кількості кваліфікованого персоналу. Так, уже сьогодні помічається розрив у кваліфікації випускників і у вимогах до них на місці роботи. У зв'язку із цим необхідно забезпечити діалог і співробітництво бізнесу та сфери освіти, щоб наповнювати існуючі освітні програми додатковими курсами, враховуючи специфіку організації та управління туристичною діяльністю у внутрішньому та міжнародному туризмі. Такі завдання можуть вирішувати туристично-освітні кластери, налагоджуючи релевантні зворотні зв'язки між потребами ринку праці у сфері туристичного обслуговування та освітніми програмами підготовки фахівців середньої спеціальної освіти, базової та повної вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження у роботі визначили та обґрунтували необхідність формування стратегії сталого розвитку туризму та специфіку її реалізації в Україні.

Визначено, що концепція сталого розвитку суспільства є сьогодні основним вектором розвитку у глобальному масштабі. Сталий розвиток – загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Парадигма сталого розвитку включає в себе вимоги до захисту довкілля, соціальної справедливості та відсутності расової й національної дискримінації.

Ряд теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найбільш перспективною ідеологією 21 століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Сталий розвиток — це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дозволяють дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їхні результати та вибрати найбільш оптимальний.

Отже, сталий розвиток – це процес управління глобальними ресурсами, результатом якого має бути їх збереження, що, в свою чергу, призведе до збереження природного та культурного багатства. Сьогодні уряди країн світу усвідомили екологічну небезпеку, яка постала перед ними, зрозуміли, що майбутні покоління мають такі ж права на користування ресурсами планети, як ми. З огляду на це, обрано можливий шлях до вирішення цієї проблеми – перехід на сталий розвиток та забезпечення економічної безпеки всіх суб'єктів господарювання країни.

До принципів сталого розвитку туризму відносяться стале використання ресурсів; скорочення переспоживання та шкідливих викидів; збереження природного розмаїття; урахування туризму в плануванні: підтримка місцевої економіки та залучення місцевих громад; підготовка кваліфікованого персоналу в індустрії туризму, постійний моніторинг галузі туризму.

До світових (міжнародних) туристських організацій загального характеру відносяться: Всесвітня туристська організація; Всесвітня рада з подорожей і туризму; Міжнародна асоціація світового туризму; Міжнародний туристський союз; Міжнародний туристський альянс; Всесвітня асоціація з питань дозвілля і відпочинку.

ВТО є основним представником туризму в ООН і діє як найавторитетніший орган у світовому туризмі. Крім того, ВТО розробляє міжнародні документи (акти) і стежить за їхнім дотриманням, а також за реалізацією вже існуючих правил, сприяючи розв'язанню міжнародних туристичних розбіжностей.

Безпосередньо організацією туристської діяльності в Україні займається Державне агентство України з туризму та курортів, діяльність якої визначена Положенням про відповідну службу.

Сьогодні в Україні розроблено проект "Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні". Реалізацію Стратегії передбачається здійснювати в три етапи. На першому етапі – масового розвитку та формування інфраструктури туризму. На другому етапі – переходу до сталого розвитку – передбачається формування трансформаційного потенціалу сталого розвитку туризму і курортів в Україні. На третьому етапі передбачається функціонування туризму і курортів на принципах сталого розвитку.

Комплекс сучасних проблем у сфері розробки й актуалізації системи правового забезпечення для сталого розвитку України, охоплює весь діапазон нормативно-правових суспільних відносин сучасного перехідного періоду як на рівні міжнародного права, так і на рівні національних законодавств

багатьох країн світу. Правовою основою сталого розвитку туризму в Україні є системні концепції і комплексні цільові програми сталого розвитку України: постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів»; розпорядження і постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної ради із сталого розвитку України»; «Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року»; тощо.

Нормативно-правова база туристської діяльності представлена як спеціальним, так і загальним законодавством. Правову базу діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм". Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму.

Аналізуючи перспективи розвитку туристичної індустрії в Україні, слід підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства в цілому, яка в тій чи іншій мірі інтегрує практично всі галузі. Тому саме цей фактор повинен стати головним у формуванні нового державного підходу до туризму як тієї галузі, пріоритетний розвиток якої може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати ряд важливих галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені. Наша країна має сприятливе географічне і геополітичне розташування, унікальні природні та кліматичні ресурси, історико-культурну спадщину, а отже, великий потенціал для залучення інвестицій з метою розвитку туристичної галузі.

Екологічні проблеми Карпат, зумовлені інертністю населення, неосвіченістю чиновників, інформаційною блокадою екологічних проблем. Індустріальна діяльність людини в багатьох аспектах веде до небажаних

явищ і так званої ланцюгової реакції процесів шкідливих органічного світу і, насамперед для людей.

Одним із перспективним напрямків розвитку туристичної індустрії Прикарпаття може стати сільський туризм.

Інноваційна діяльність у сфері туризму спрямована на диференціацію туристичного продукту, вдосконалення транспортних, готельних, екскурсійних та інших послуг, диверсифікацію туристичної діяльності, впровадження новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності.

Реалізація комплексного логістичного підходу до сталого розвитку туристичного бізнесу в регіоні, країні на підставі "Pull-системи" неможлива без державної підтримки, оскільки формування або модернізація матеріально-технічної бази туризму в регіоні, країні не під силу окремим турфірмам, навіть великим. Але, розбудовуючи туристичну індустрію в регіоні, країні, слід використовувати логістичні засади, зокрема "Pull-підхід" та концепцію "точно в термін".

Україна має розвиватися у двох напрямках руху, розвиваючи – в'їзний (регіональний) та виїзний туризм. Так, організація поїздок за межі України – справа досить прибуткова, і на ній заробляють гроші безліч організацій, зокрема й туристичні агенції. Але у більшості випадків – це так звані "шоп-тури", які спричинені нестабільною економічною ситуацією в країні і тому не можуть залишатися пріоритетними надовго. Крім того, вони не є безпосередньою функцією туристичних фірм, а лише дозволяють їм отримати певний прибуток.

Структура українського туризму, яка існує вже протягом багатьох років потребує зміни, та відповідної адаптації до сучасного становища як в країні, так і у світі.

Локомотивом успішної інноваційної національної політики у контексті сталого розвитку туризму в умовах глобалізації світової економіки є формування кластерної моделі економічного розвитку.

Стійкі тенденції до зростання туристичної галузі України актуалізують питання кластеризації туристичної сфери. Туристичний кластер – це відносно компактна територія зростання туристичної індустрії, що характеризується певною туристичною спеціалізацією. При цьому особливо важливою є атрактивна складова кластеру, транспортні комунікації всередині туристичного кластеру та зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) по відношенню до головних цільових ринків.

Поєднання здорової конкуренції з кооперацією (наприклад, спільна розробка туристичних маршрутів, маркування туристичних стежок, розбудова туристичної інфраструктури для спільного користування) створює «гнучку спеціалізацію», при якій підтримуючи співробітництво, туристичні підприємства не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат та цінах; за підвищення якості туристичних послуг; пошук кращих постачальників тощо. Як наслідок, туристична пропозиція кількісно і якісно зростає на фоні тенденції до зниження вартості туристичних послуг за рахунок економії на масштабах.

Отже, формування кластерів у туризмі сприятиме не тільки зростанню внутрішнього туризму, але й підвищуватиме міжнародний туристичний імідж країни та її регіонів.

Туристичні кластери можуть утворюватись за територіальною ознакою (наприклад, туристичний кластер «Прикарпаття», який об'єднуватиме у кооперацію та агломерацію різні типи туристичних та суміжних підприємств) або за характером туристичної діяльності (наприклад, кластер лікувально-оздоровчого, спортивного туризму, кластер підприємств сувенірної продукції).

Окреме місце серед туристичних кластерів повинен зайняти туристично-освітній кластер, котрий за активної підтримки держави повинен координувати співпрацю науки, спеціалізованих освітніх закладів та туристичних бізнес-структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про ліцензування певних видів діяльності» від 1.06.2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 36. — С. 299.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» із змінами і доповненнями: [Електронний ресурс]. — режим доступу до сайту: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-1>
3. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 № 2026-III : [Електронний ресурс]. — режим доступу до сайту: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/zn_20001005_2026.html
4. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 31. — С. 242.
5. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 244. — С. 15—19.
6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — С. 170.
7. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-ІУ.
8. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» від 15 лютого 1995 р. № 56/95-ВР
9. Постанови КМУ «Про затвердження порядків встановлення категорій об'єктам туристичної інфраструктури та доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури та вид його категорії»: [Електронний ресурс]. — режим доступу до сайту: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/zn_20001005_2026.html
10. Указ Президента України від 08.04.2011 р. № 444/2011 «Про положення про державне агентство України з туризму та курортів» : [Електронний

- ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.gov.ua/ua/portal/zn_20001005
11. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні» від 21.02. 2007 року N 136/2007: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.gov.ua/ua/portal/zn_20001005
  12. Биченок, М. М. Інформаційно-психологічна безпека в Україні: проблеми та перспективи / М. М. Биченок, С. П. Іванюта, О. С. Метельська.
  13. Борозняк В.С. Перспективи розвитку українського туризму // Бізнес.- №15.- 2007.
  14. Вачевський М. В., Скотний В. Г. Маркетинг в сферах послуг. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 232 с.
  15. Вопросы кластеризации: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Economics/22544.doc.htm
  16. Внести до Закону України "Про туризм" (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 13, ст. 180; 2009 р., № 38, ст. 535; 2010 р., № 49, ст. 567; 2011 р., № 11, ст. 69; із змінами, внесеними Законом України від 8 липня 2011 року № 3679-VI) : [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.tourism.gov.ua/ua/legislation/law/25434/>
  17. Гетьман В. І. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність // Рідна природа. — 2006. — № 3. — С. 24—29.
  18. Гібсон Пітер. Найкраща книжка про збут і маркетинг / Пер. з англ. — Л.: Сейбр-Світло, 2006. — 208 с.
  19. Горбылева З.М. Экономика туризма: Учеб. пособ. — Мн: БГЭУ, 2008. — 478 с.
  20. Горішевський П. Б., Васильєв В. П., Зінько Ю. В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі: Підручник. — Івано-Франківськ: Місто-Н, 2005. — 158с.
  21. Гонтажерская, Л.И. Ринок туристичних послуг в Україні [Електронний ресурс] / Л.И. Гонтажерская. - Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. - 180 с.

22. Гонтаржевська Л.І. Чинники та безпека зовнішньоекономічної діяльності підприємств туристичного бізнесу // Стратегія розвитку України. Науковий журнал. Економіка. Соціологія. Право. – 2004. №3.
23. Горелов, Д. М. Позиції парламентських партій України щодо засад розвитку громадянського суспільства / Д. М. Горелов.
24. Гарбера О. Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України / О. Є. Гарбера // Інвестиції: практика та досвід. – 2009 - № 23. – С. 29-31
25. Грипів Л., Мацола В. Розвиток рекреаційного підприємництва в Українських Карпатах // Проблеми регіональної політики: 36. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень. — Л., 2005. - С. 109 – 118
26. Давидова, Н.Б. "Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу". Науково-допоміжний показчик (2000 – 2007 рр.) / Н.Б. Давидова, Н.О. Рибаківа.
27. Долішній М. І., Козоріз М.А., Мікловда В. П. та ін. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і перспективи розвитку. — Ужгород: Карпати, 2007. -363с.
28. Доктрина сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.semenets.soborna.org.ua>
29. Дурович А. Реклама в туризмі. Учеб. пособ. - Мн.: БГЭУ, 2001. - 192 с.
30. Інформація про здійснення Держтуризмкурортом державної регуляторної політики у 2011 році: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.tourism.gov.ua/ua/action/regulatory/>
31. Жарков Г.Н. Правовое обеспечение международного туризма. – К.: Кондор, 2004. –486с.
32. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізм реалізації). - Чернівці: Прут, 2006. — 288 с.
33. Єрмаченко В.Є. Концептуальний підхід до аналізу конкурентоспроможності туристичної індустрії / В.Є. Єрмаченко, Дехтяр

- Н.А.: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2009_28_3/statti/1_6.ht
- 34.Євдокименко В.К., Садова У. Я., Шевчук Л.Т. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошук перспектив розвитку. — Чернівці: Прут, 1995. — 80 с.
- 35.Логістичний підхід до управління розвитком туризму: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.masters.donntu.edu.ua/2011/iem/kolesnikova/library/article5.ht>
- 36.Колодчак Ю. Напрямки розвитку діяльності Карпатського регіону // <http://www.vkarpath.in.ua/index/0-34>
- 37.Колодчак Ю. Оценка потенциальных возможностей курорта Трускавец // <http://www.vkarpath.ucoz.net/index/0-34>
- 38.Коломойцев В.Е. Структурна трансформація промислового комплексу України. – К.: Укр.. енцикл., 1997. – 304 с.
- 39.Крачило Н.П. География туризма. - К.: Вища школа, 1987. - 290 с.
- 40.Кластери та їх роль в економіці: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.dt.ua/2000/2675/42190/>
- 41.Крекотун С.А.Перспективи розвитку туризму в Україні в сучасних умовах / С.А.Крекотун: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/42501.doc.htm
- 42.Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні / Г.В. Казачковська – Бердянськ, 2006
- 43.Мальмберг А. Територіальний кластеринг, місцева концентрація знань та конкурентноздатність фірми / Мальмберг А., Сельв Ю., Задер І. – 1996.
- 44.Новиков В.С. Инновации в туризме / В.С.Новиков. – М.: ИЦ «Академия», 2007. – 208 с.
- 45.Олійник Я.Б., Теоретичні основи туризмології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко. - К.: Ніка-Центр, 2005. - 316с.

46. Показники розвитку туризму в Україні: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.turism.web-box.ru/stati/pokazniki-rozvitku-turistichno-galuz-ukrani>
47. Потенціал конкурентоспроможності Західних регіонів України та проблеми його реалізації у посткризовий період. – Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень, м. Львів, 2011
48. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Портер М. – М.: Альпина, 2008. – 464 с.
49. Перспективи кластеризації в Україні: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://rozvytok.org/articles_item53.html
50. Програма сприяння сталому розвитку в Україні : [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.undpsust.kiev.ua/>
51. Пилипенко І. Суспільно-географічний аналіз/ І. Пилипенко : [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2010_9/Pilipenko.pdf
52. Рейтинг регіонів за основними показниками ліцензіатів
53. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.vincult.org.ua/p2_1.php
54. "Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу". Науково-допоміжний показник (2000 – 2007 рр.) : [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.vincult.org.ua/p2_
55. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.vincult.org.ua>
56. Свірідова Н.Д. Концепція сталого розвитку /Н.Д Свірідова : [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/176/knp176_166-168.pd
57. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. — К. : Знання, 2011. — 334 с. — Вища освіта XXI століття.
58. Соколенко С.І. Інноваційні кластери допомагають подолати кризу / С. І. Соколенко [Електронний ресурс] // Шляхи виходу з кризи економіки

- України: Матеріали «круглого столу» в КТПП та ІЕП НАНУ:, 5.11.2008. – К., 2008. – Режим доступу: <http://www.sokolenko.com/clusters/49>
59. Статистика відвідуваності: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.pvu.gov.ua/>
60. Туристичні потоки: [Електронний ресурс]. – режим доступу до сайту: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
61. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу / Т.І.Ткаченко. – Монографія. - 2-ге вид., випр. та доповн. - К. : Київ. нац. торг. -екон. ун-т, 2009. - 463 с.
62. Харічков С.К. Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку регіональних рекреаційно-туристичних комплексів / С.К.Харічков - Бердянськ: АУІТ "АРІУ", 2007. Школа І.М., Григорків В.С., Киф'як В.Ф. Розвиток міжнародного туризму в Україні. - Чернівці, 2007.
63. Устименко Л. Проблеми туризму: соціокультурний аспект / Л. Устименко // Рідна школа. – 2004. – № 12. – 33 с.
64. Філософські нариси туризму: Науково-навчальне видання / За редакцією докт.філос.наук, професора. члена-кореспондента НАН України Пазенка В.С. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 328 с.
65. Федорченко В.К., Дворова Т.А. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дворова. – К., 2002.
66. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. – К., – 2005.
67. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні: Навч.посіб./ В. К. Федорченко, Т. А.Дьорова / Передм. В.А. Смоля. – К.: Вища шк., 2002. – 195 с.
68. Харрис Г., Кац К.М. Стимулирование международного туризма в XXI веке / Г. Харрис, К. М. Кац. – пер. с англ. – М., – 2007.
69. Царук В. Славское – высокий сезон / В. Царук // Ukrainian Travel Gazette – 2004.

70. Туризм в Україні: Проблеми та перспективи /В.Цибух // Економіст. – 2006, № 6. – 65 с.
- 71.Цюрупа М. Осмислення феномену туризму в європейській історико-філософській традиції / М. Цюрупа // Філософія туризму. – К., 2004.
72. Цьохла С.Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цьохла // Вчені записки ТНУ. Серія: Економіка та управління. – 2009. – Т. 22 (61), № 2. – С. 373-380.
- 73.Школа І.М., Козменко В.М., Бабінська О.В. Міжнародні економічні відносини: Підручник / За ред. І.М. Школи. – Київ: КНТЕУ, 2003. – 589 с.
74. Шершньова О. Нормативно-правові засади розвитку туристичної діяльності в малих містах / О. Шершньова // Ефективність державного управління. Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 16/17
- 75.Шулик В.В. Про місце України в галузі іноземного туризму / В.В. Шулик // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті / Під заг.ред. Н.С.Трегуб. –Харків: ХДАДМ. – №5-6/2008 – №3-4/2009. – С.135-136.
- 76.Яковенко17, 54 17. Яковенко Ю.І. Соціологічний вимір туризму. - Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія. - К., 1999.
- 77.2006 год оказался необычайно успешным для мирового туризма // Новости турбизнеса. – 2007. – №3-4. – С.23
- 78.Щепанський Е.В. Туристично-рекреаційне районування як специфічний вид економічного районування території // www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2010-6/zmist/R_2/Schepansky.pdf
- 79.CSD Indicators for Sustainable Development [Електронний ресурс]. – 3rd ed. – 2005. – режим доступу: <http://www.unwto.org>
- 80.Joel Arthur Barker. Tactics of innovation: how to make it easier for people to accept / Joel Arthur Barker, James Rieser Bright. – Owen-Stewart Performance Resources, 1998. – 766 p.
- 81.Hamel Gary. Innovation as a Deep Capability / Gary Hamel / – Leader to Leader Institute, New York. – winter 2004. – no.27. – P. 28 – 46.